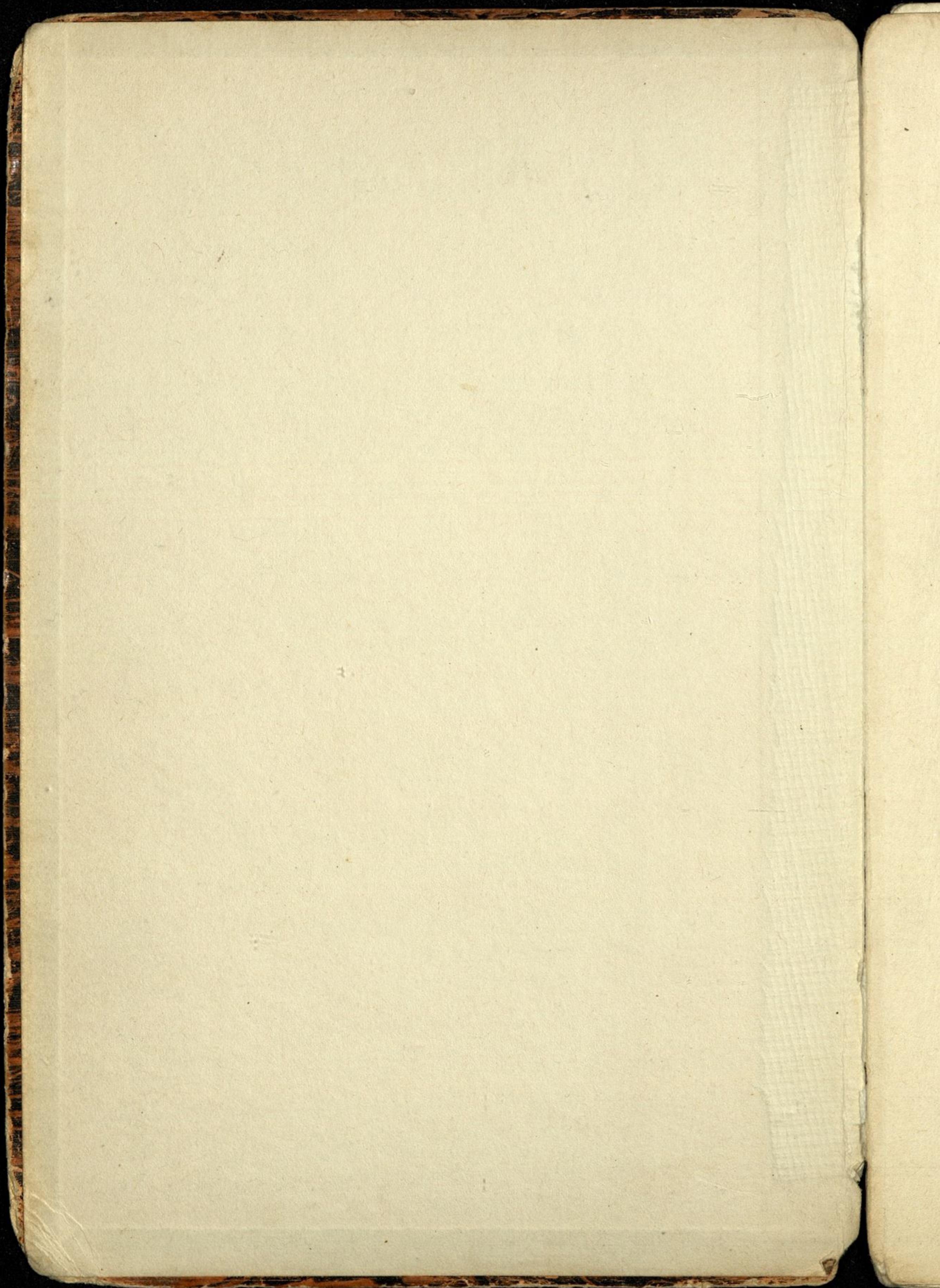

na in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

53968

* *
DR. ALFRED ŠERKO
O PSIHOANALIZI
*

SLOVENSKE POTI

XIII.

DR. ALFRED ŠERKO

O PSIHOANALIZI

TISKOVNA ZADRUGA V LJUBLJANI

DELNIŠKA TISKARNA, D. D. V LJUBLJANI

PREDSTAVNIK MIROSLAV AMBROŽIČ

O PSIHOANALIZI

SPISAL

DR. ALFRED ŠERKO

1934

TISKOVNA ZADRUGA V LJUBLJANI

53968

V S E B I N A

	Stran
Predgovor	5
1. Podzavestna duševnost	6
2. Spolnost	17
3. Narcismus	31
4. Ideal jaza	41
5. Teorija nagonov	48
6. Problem kulture	58
7. Problem religije	68
8. Sanje	77
9. Psihoanaliza	88
Seznamek nekaterih tujk	116

D8736/1948

F. Z. C.

PREDGOVOR

Naprošen napisati za širše občinstvo kaj o psihoanalizi, sem dolgo premišljal, v katerem pravcu naj pišem. Zrasla iz praktičnih potreb nevrologije, se je pečala psihoanaliza prvotno izključno z medicinskimi problemi, s problemi nastanka in razvoja psihonevroze, torej z vprašanji, ki zanimajo predvsem zdravnika nevrologa. S prodirajočim spoznanjem strukture človeške duševnosti je pa posegla pozneje s svojimi tezami in hipotezami na druga, zlasti pedagoška, psihološka in seksuološka področja in se razvila v poslednjih letih v sestav splošno kulturnih vprašanj. Kakor vsaka velika nova ideja, si je tudi psihoanaliza pridobila na eni strani veliko število vnetih, deloma fanatičnih zagovornikov, na drugi strani pa izzvala oster in odločen odpor zlasti v vrstah nevrologov in psihiatrov. O njej je nastala obširna literatura, ki še vedno narašča. Iz vseh teh razlogov ni bilo lahko najti načina pisanja o tem tako modernem, tako obširnem in tako spornem vprašanju. Z ozirom na čitateljski krog sem se moral v čisto medicinskih stvareh omejiti na najnujnejše, v ostalem pa podati glavne psihoanalitične teoreme v njihovih najznačilnejših obrisih.

Dr. Alfred Šerko.

1. Podzavestna duševnost.

Leta 1895. je izšla na Dunaju 269 strani obsegajoča knjiga pod naslovom: „Studien über Hysterie von Dr. Josef Breuer und Dr. Sigmund Freud“ — prvi literarni pojav Freudove psihoanalize.

Deset let poprej je bil Breuer o priliki svojih poizkusov hipnotičnega zdravljenja histeričnih obolenj naletel pri neki svoji bolnici na neka pomembna dejstva, ki so ga napotila, da se je začel sistematično pečati s proučevanjem histeričnih fenomenov. Pozneje je pritegnil k tem raziskavanjem svojega mladega prijatelja Freuda in objavil z njim slednjič svoje izsledke v omenjeni publikaciji.

V glavnem so trije. V izvirnem besedilu se glasijo tako-le:

1.) „Našla sva, v začetku v svoje največje presenečenje, da so poedini histerični simptomi takoj in nepovratno izginili, čim se je posrečilo dvigniti spomin na povzročujoči dogodek v polno zavest ter s tem zbuditi tudi spremljajoči afekt in čim je nato bolnik dotični dogodek kar najpodrobneje opisal in dal afektu duška v besedah.“

2.) „Reči torej smemo, da se patogeno postale predstave obdrže zaradi tega tako sveže in afektivno močne, ker jim je onemogočena normalna uzura pótém odreagiranja in pótém reprodukcije v stanjih neovirane asociacije.“

3.) „Razumljivo je tudi, na kak način tu opisana psihoterapevtična metoda učinkuje zdravilno. Ona ukine učinkovitost prvotno neodreagirane predstave s tem, da omogoči njenemu

uklenjenemu afektu odtok v besedah in jo privede do asociativne korekture s tem, da jo dvigne v normalno zavest (v lahki hipnozi) ali pa jo z zdravnikovo sugestijo odpravi, kakor se to zgodi v somnambulizmu z amnezijo.“

Na podlagi teh ugotovitev je Freud v omenjeni publikaciji dal prve obrise svoji psihoanalizi in utemeljil njeno metodo.

V boljše razumevanje teh temeljnih dejstev naj služi to-le:

V bistvu njegove narave je, da se človek na vse načine brani vsakega duševnega kakor tudi vsakega telesnega neugodja, to je vsega, kar doživlja bolešno. Med duševna neugodja spadajo zlasti tudi predstave in spomini mučnega značaja, to je taki, ki vzbujajo čuvstvo sramú, ponižanja, moralične depresije, studa pred samim seboj, samoočitavanja, kesá, zadrege itd., skratka: vsi oni intimni doživljaji, ki si jih človek nerad priznava, si jih samemu sebi prikriva, si jih skuša izbiti iz spomina, ki bi jih tem rajši za vedno pozabil, čim mučnejši so mu. Človek take doživljaje in spomin na nje aktivno izriva iz svoje zavesti, jih zavrača in potiska v pozabljenje, oziroma jim brani se dvigniti iz pozabljenja, ako se mu je bilo posrečilo jih potisniti tja. Tako aktivno odrivanje in zavračanje afektivno jakih, pa neljubih in mučnih predstav in spominov v pozabljenje, imenuje Freud „die Verdrängung“. Kar človek noče vedeti, hitro pozabi ali vsaj misli, da je pozabil.

Vsak afektivno jaki doživljaj pa teži po drugi strani po afektivnem izživetju, po sproščanju v adekvatnem afektu. S tem, da človek svojo sramoto do dna izživi, jo nekako ublaži; grešnik svoj greh v resničnem in globokem kesanju nekako izbriše; užaljeni žalitev s protižalitvijo nekako likvidira; jezni svojo jezo, s tem, da ji dá duška, ohladi; krivica izgubi po izvršenem maščevanju svojo ostrino; neizpolnjena želja, ako se ji v mu-

kah odrečem, svojo dinamiko; žaljen ponos ne boli več, če se dokopljem do spoznanja, da je vse ničevno — skratka: vsak afektivno jaki doživljaj se afektivno ublaži, ako se dá afektu možnost, da se na ta ali oni način — bodisi v neposrednem izživetju, bodisi v asociativni prebavi, likvidira. To zavestno likvidacijo jakih doživljajev imenuje Freud „das Abreagiren“.

Dve poti sta torej, po katerih išče človeška duševnost pred boleščjo izhoda. Ena je pot pozabljenja, druga pa pot zavestne likvidacije, zavestnega afektivnega ali asociativnega odreagiranja. Prvo pot gre človek navadno, ako je psihično neugodje njegova lastna krivda, drugo pa, ako je neugodje krivda drugih. Lastne tajne grehe človek rajši pozabi, kakor da bi se mučil ž njimi v kesanju; tuja žaljenja pa rajši odreagira, kakor da bi jih brez reakcije pozabil.

Vse to je bilo znano in poznano že davno pred Freudom. Freud pa je segel globlje. Na podlagi svojih izkušenj s histeričnimi in psihonevrotičnimi bolniki je prišel do spoznanja, da afektivno jaki, pa zavestno neodreagirani doživljaji, s tem, da jih človek odrine in potisne v pozabljenje, ne izginejo iz duševnosti sploh, ampak samo iz *zavestne* duševnosti. Do tega fundamentalnega spoznanja je Freud prišel s pomočjo svoje psihoanalitične metode.

Kakor omenjeno sta Breuer in Freud našla, da histerični simptomi, n. pr. histerično kašljanje, histerična mrtvoudnost in brezčutnost, histerične senzacije in halucinacije, takoj izginejo, čim se bolniku posreči spomniti se onega dogodka (doživetja), ki je dotični simptom povzročil. V to svrhu sta svoje bolnike hipnotizirala in jih v hipnozi izpraševala. Pri tem se je izkazalo, da imajo histerični simptomi neki smisel in pomen, da so tako rekoč nekak nadomestek za normalne psihične akte. Čim se posreči najti skriti smisel bolezenskega znaka, izgine

znak sam. Iz tega dejstva sta Breuer in Freud sklepala, da so povod histeričnim obolenjem afektivno jaki doživljaji (tako zване psihične traume), ki so neodreagirani obtičali v podzavesti. Da pa so obtičali v podzavesti, je videl Breuer vzrok v tem, da so bili doživeti v izjemnih (hipnoidnih) duševnih stanjih in so zaradi tega dostopni samo v hipnozi. Sproščanje v podzavesti uklenjenih afektov pótem hipnoze sta Breuer in Freud imenovala „katarzo“ (katharsis = očiščenje). Kmalu pa je Freud spoznal, da postane kaka predstava prav za prav tedaj patogena, ako se njena vsebina upira vladajočim tendencam zavestne osebnosti, zaradi česar jo duševnost zavrne v podzavest, odkoder išče izhoda, javljajoč se v bolezenskih znakih. S tem spoznanjem se je Freud ločil od Breuerja in je hodil odslej svoja pota. K temu ga je silila še okolnost, da se mnogo ljudi — tudi histeričnih — ne dá hipnotizirati in da ozdravljenja, dosežena s hipnozo, niso trajna. Pri iskanju nove metode se je spomnil Bernheimovih poizkusov. Ta je pokazal, da se tudi hipnotizirana oseba pozneje spomni vseh v somnambulizmu (hipnozi) doživetih doživetij, ako se ji energično zatrjuje, da jih ni pozabila in da se jih bo spomnila, samo če hoče. Tudi Freud je skušal prepričati svoje bolnike, da se bodo vsega spomnili, kar jih bo vprašal, treba je le, da povedo vse, kar jim na vprašanje pride na misel. Pri tem ga je vodilo prepričanje, da je v duševnosti vse strogo determinirano, da ne šine človeku nikoli nič slučajno v glavo. Tudi v tako zvani „prosti asociaciji“, ko se človek brez vsake vodilne predstave ali misli prepusti svojim slučajnim domislekom in predstavam, si poedini domisleki in poedine predstave ne slede slučajno, brez medsebojne notranje zveze, ampak vedno nujno v smislu dane psihične konstelacije. Ako se pa prosta asociacija vrši pod vplivom kake izhodne predstave, n. pr. pod vplivom konkretnega

vprašanja, determinira le-tá niz členov asociacijske verige, ki vodi nujno do onega, kar bi vpraševalec rad vedel. To novo metodo s pomočjo „proste asociacije“ je imenoval Freud psihoanalitično. (Psihé = duša, analisis = razčlemba, raziskava.)

Psihoanalitična metoda obstoji enostavno v tem, da se pusti dotična oseba, glede na določeno izhodno predstavo, prosto asociirati. Pri psihoanalizi v terapevtske svrhe je ta izhodna predstava neznan vzrok obolenja. Bolnik naj pove vse, o čemer misli, da je v vzročni zvezi z njegovo boleznijo, zlasti naj se skuša spomniti onih okoliščin, v katerih se je bolezen prvič pojavila. V teh okoliščinah mora namreč tičati posredni ali neposredni vzrok obolenja. Gre le za to, da se bolnik odločilnega doživetja jasno zave. V to svrho naj glede na ta ali oni detajl svojega poročila prosto asociira. Vzemimo n. pr., da je bolnik začutil prve znake svoje bolezni pred leti, ko se je vračal zvečer iz neke družbe. V družbi se ni bilo nič posebnega pripetilo. Več bolnik ne ve povedati. Tu poseže vmes psihoanalitik n. pr. z vprašanjem: „Ali se spominjate vseh oseb, ki so bile takrat v družbi?“ Bolnik jih našteje. „Dobro, mislite sedaj na osebo X in pazite, kaj Vam bo tako-le slučajno šinilo v glavo. Prvi pogoj uspeha pa je, da poveste prav vse, kar se bo javilo pred Vašim duševnim očesom.“

Psihoanaliza zahteva od bolnika, da se absolutno in brez najmanjšega pridržka zaupa zdravniku, da ne zamolči ničesar, četudi bi se mu zdelo še tako brezpomembno ali pa zanj neprijetno in mučno, da premaga vsak notranji odpor, vsak pomislek in odkrito pove vse, kar mu pride v prosti asociaciji — ali v obliki kake misli, kake sentence, kake besede, ali v obliki kake optične predstave, melodije, ali na kak drug način v zavest.

Prvotno se je posluževal Freud pri svojih analizah lahke sugestije s tem, da je v periodah, ko ni hotelo pasti bolniku prav nič v glavo, položil svojo dlan na njegovo čelo in mu v avtoritativnem tonu zagotovil, da se bo sedaj gotovo nečesa domislil. Na ta način v prosti asociaciji pridobljeni domisleki služijo kot izhodne predstave nadaljnjim asociacijam, ki vodijo v nepretrgani vrsti vedno globlje in globlje, včasih v daljno preteklost, v zgodnja otroška leta, do davno pozabljenih doživljajev — postopoma od domisleka do domisleka — dokler ne trčijo na oni mučni in zato odrinjeni in pozabljenju zapadli patogeni doživljaj, ki je povzročil bolezen. V težjih primerih traja analiza več mesecev po več ur dnevno.

Praktično se vrši torej psihoanaliza tako, da pusti psihoanalitik pripovedovati preizkusno osebo — glede na to, kar bi rad zvedel — karkoli ji pride na misel, popolnoma prosto, brez ozira na to, kam to pripovedovanje vodi. Iz povedanega mora analitik intuitivno uganiti, „kam pes taco moli“, in z novimi vprašanji voditi konverzacijo vedno globlje, vedno bliže onemu pozabljenemu doživljaju, onemu duševnemu kompleksu, ki je svoj čas, odrinjen v podzavest, vodil do obolenja. Bolnik mora razgaliti pri tem vse svoje življenje, odkar se ga zaveda, vse svoje najintimnejše misli in želje, vsa svoja čuvstva spričo teh ali onih sedanjih ali davno preteklih doživljajev in spominov, vse svoje simpatije in antipatije, vse, kar je kdaj sanjal in mislil, sploh vse, kar se v konverzaciji javi v njegovi zavesti. Naloga psihoanalitika pa je, iz tako dobljenega materiala doumeti notranji smisel, povod in pomen, simbol in izraz boleznih bolnika. Da je taka metoda do skrajnosti subjektivna, ker je odvisna povsem od čuvstvene in miselne usmerjenosti psihoanalitika, je jasno. In to je njena usodna napaka.

Ker gre pri psihoanalizi za to, da se dvigne nekaj v zavest, kar je bilo svoj čas z vso psihično silo odrinjeno iz nje, je treba premagati nemajhen upor in odpor s strani analizirane duševnosti, ki se z vso silo brani razgaljenja. Ta odpor se javlja na najrazličnejše načine. Bolniku n. pr. trdovratno ne pride nič na misel — analiza se ustavi. Bolnik kljub vsem pozivom zdravnika, naj prav ničesar ne zataji, v odločilnem trenutku odreče, bodisi, da se mu zdi domislek le preneumen, bodisi, da se ga, kljub popolnemu zaupanju v zdravnika, zaradi njegove intimitete, sramuje povedati. In prav taki domisleki so navadno v najožji, če že ne v neposredni zvezi z bolezenskim vzrokom. Čim brezpomembnejši se zdi bolniku domislek ali čim mučnejši je zanj, tem važnejši je v psihoanalitičnem postopku. Mnogokrat psihoanaliza sploh ne uspe tako daleč, da bi dvignila patogeni doživljaj v celoti v zavest. V takih primerih je stvar psihoanalitika, da na podlagi analitično dobljenega materiala patogeni kompleks intuitivno rekonstruira, nekako instinktivno ugane in bolniku predóči. Sploh zahteva psihoanalitična metoda od onega, ki se je hoče uspešno posluževati, mnogo življenjskih izkušenj, globokega poznavanja človeka, profinjenega takta, velikega kombinatoričnega darú in mnogo, zelo mnogo potrpljenja.

S pomočjo svoje metode je dobil Freud v teku desetletij v nešteti napornih in dolgotrajnih analizah ne le vpogled v najgloblji mehanizem različnih psihonevroz in psihoz, ampak tudi vpogled v bistvo človeške duševnosti in njenih zakonitosti. Razčistil je — vsaj sam je o tem preverjen — mnogo do zadnjega časa temnih psiholoških, seksuoloških, antropoloških, religioznih in drugih problemov. O vsem tem bo govor pozneje. Za sedaj se omejujem na kratek obris zaključkov, do katerih je prišel v vprašanju nastanka psihonevroz.

Afektivno močni mučni doživljaji, odrinjeni in potisnjeni neodreagirani v pozabljenje, kakor rečeno, ne izginejo iz duševnosti sploh, ampak samo iz *zavestne* duševnosti. Oni postanejo samo podzavestni. V podzavesti živijo naprej in iščejo afektivnega sproščanja in likvidacije, ki jim je bila zabranjena v polni zavesti, v obliki bolezenskih simptomov: prisilnih predstav in idej, pojavov bojazni, tesnobnosti in grozavosti, senzacij in halucinacij, histeričnih napadov, omrtvičenj itd. Bolezenski simptomi so nekak ventil za v podzavesti zaklinjene, nesproščene, pa trajno po likvidaciji težeče afekte. Oni so „nekak nadomestek za nekaj, kar je svoj čas izostalo“, kar se ni prerilo do izživetja in kriči zato iz podzavesti po likvidaciji, po sproščanju in odrešenju. Oni so izraz neutешenih potreb in želja, neizpolnjenih upov in nad, zatrtih nagonov in zavrnenih poželenj, čustvenih razočaranj in neuresničenih pričakovanj, in sicer — kakor uči Freud — po večini *seksualnega značaja*. Naloga psihoanalize je v tem, da sprosti te v podzavesti uklenjene „komplekse“ s tem, da jih dvigne v zavest in jim dá možnost normalne zavestne likvidacije.

Čim mučnejši in afektivno močnejši je bil svoječasni doživljaj in čim energičneje ga je dotična oseba potisnila neodreagirane v podzavest, v tem težjih simptomih se javlja iz podzavesti in tem težje je zaradi nezavestnega odpora bolnika dvigniti ga v zavest in mu dati v afektivnem in asociativnem izživetju duška.

„Nevroze so“ — pravi Freud — „izraz konfliktov med zavestno osebnostjo (zavestnim jazom) in takimi seksualnimi težnjami, ki se zde zavestnemu jazu nezdržljive z njegovo integriteto in njegovimi etičnimi nazori. Jaz je take, njemu ne prijajoče, težnje zavrnil, to se pravi, jim odtegnil svoj interes in jih odločil od zavestnega doživetja in motoričnega izživetja.“

Psihoanaliza pa je dognala, da učinkujejo v podzavest odrinjene seksualne težnje in želje patogeno le tedaj, kadar trčijo v podzavesti na neodreagirane in nelikvidirane seksualne spomine (reminiscence) zgodnje otroške dobe. Seksualna energija išče, odrinjena v podzavest, za vsako ceno izhoda in se v svoji težnji po sproščanju nasloni tako rekoč na v podzavesti se nahajajoče pozabljene spomine iz davnega detinstva. Ker si, zavrnjena, ne more dati legalnega duška, se izprevrže v svoje prvotne še infantilne razvojne oblike, mobilizira tako rekoč nedozorelo in zaradi tega perverzno otroško seksualnost, ki se s svoje strani javlja v obliki bolezenskih simptomov — pojav, ki ga Freud imenuje seksualno „regresijo“. Bolezenski znaki so potemtakem maskiran izraz perverzne infantilne spolnosti in naloga psihoanalize je, prodreti v te najgloblje globine davno pozabljenih otroških seksualnih teženj in želj ter jim dati asociativnega sproščanja. Nevroze so v smislu tega nauka v kompromisnih (prikritih, maskiranih) oblikah se javljajoča infantilna seksualnost, dvignjena kot nevrotični simptomni kompleksi v zavest.

V teh temeljnih mislih se izčrpava formalna stran Freudove psihoanalize. O njeni vsebini, njenih izsledkih na izvenmedicinskih področjih bomo govorili pozneje, zaenkrat je važno, da se zavemo dalekosežnosti te njene čisto formalne strani.

Tri teze so v bistvu, s katerimi stoji in pade psihoanalitična zgradba.

Prva uči, da je zavestna duševnost človeka le majhen izrezek iz njegove celokupne duševnosti. To, česar se zavedamo in česar se spominjamo, je le neznatna razsvetljena ploskev ogromnega duševnega oceana, ki valovi pokopan v temi podzavesti, ki pa kljub temu živi svoje življenje, ki sklepa in misli, čuv-

stvuje in hoče, ki ima svoje nagone in težnje, svoje potrebe in neizpolnjene želje, da si se te svoje duševnosti ne zaveda. Ta podzavestna duševnost, ki jo je krstil Freud z imenom „das Unbewusste“, se javlja v intuitivnem ustvarjanju genija prav tako, kakor se javlja v naših sanjah, v naših navadah in razvadah, v načinu našega čuvstvovanja, v psihonevrotičkih in histeričkih simptomih za to disponiranih individualnosti. Ona je domena življenjskih nagonov in instinktov ter usmerja kot taka naša erotična čuvstvovanja in seksualna udejstvovanja.

Druga teza uči, da v psihičnem svetu, izven celokupne likvidacije individualne duševnosti v smrti, ni pozabljenja. Vse, kar je kdaj človek v svojem življenju, od prvih porojstnih dni pa do pozne starosti, doživel, nosi shranjeno v svoji podzavesti nepozabno, neizbrisljivo, četudi mogoče za vedno podzavestno, nespomljivo. Kakor se v fizičnem svetu ne izgubi najmanjši atom, tako ostane vsako, pa tudi najmanjše in najnepomembnejše doživetje trajno shranjeno v podzavestni duševnosti, iz katere se v ugodnih okoliščinah lahko dvigne vsak čas v zavest. V podzavesti je torej vse ono, kar smo kedaj doživeli in kar lahko poljubno prikličemo zopet v zavest, nadalje vse ono, kar smo kedaj doživeli, pa potem pozabili, kar torej naši zavesti ni poljubno na razpolago, in slednjič vse ono, kar smo kot naši zavesti neljubo in mučno, z večjim ali manjšim naporom potisnili tja. Podzavest je ogromen rezervoar psihične energije in ono zavetje naše duševnosti, v katerem se porajajo najgloblje misli, dozorevajo največji problemi, izoblikujejo najdrznejši načrti in ki je pravir vseh nagonov in instinktov.

Tretja teza slednjič, na kateri temelji, kakor že zgoraj poudarjeno, psihoanalitična metoda, trdi, da v duševnem svetu ni najmanjše svobode, da je vse najstrože determinirano. Po-

zvan, izreči poljubno besedo ali poljubno številko, vzbuditi v sebi poljubno predstavo ali poljubno misel, sem v svoji reakciji povsem odvisen od trenutne konstelacije v svoji podzavesti. S pomočjo psihoanalize se dá dognati, zakaj sem si mislil prav to in ne kake druge številke, kaj me je k temu gnalo, kaj je moja reakcijo absolutno determiniralo. V tem smislu so determinirane tudi vse one majhne pogreške in pozabljivosti vsakdanjega življenja, ako kako stvar založimo, izgubimo, ako se zapišemo, zagovorimo ali zaberemo, ako na kaj pozabimo, ako nam kako ime ne pride na misel, ako na svoji vsakdanji poti v zamišljenosti zaidemo itd. Nobeno teh dejstev ni po sebi slučajno, vsako ima svoj smisel, v vsakem se izraža nekaj podzavestnega, skratka: vsako je strogo determinirano, formalno in vsebinsko, časovno in krajevno, sploh v vsakem pogledu.

Kakor se v fizičnem svetu ne zgodi niti najmanjša izprememba brez zadostnega vzroka, se v psihičnem svetu ne zgodi nič brez zadostnega razloga. Prostost naše volje je samoprevara, ker ne poznamo podzavestnih motivov, ki so jo determinirali.

Táko je bilo prvo gledanje Freuda na človeško duševnost. V svojih poznejših publikacijah je pa vedno bolj izpopolnjeval svoje hipoteze o človeški duševnosti in razvil naposled v razpravi „Das Ich und das Es“¹ obširno teorijo človeka kot duševnega bitja. Vobče je reči, da je za pravo razumevanje psihoanalize nujno potrebno, da jo zasledujemo v njenem nastanku in razvoju. Psihoanaliza, kakor jo uči Freud, ni nič fiksnega, nič zaokroženega, ampak dolga vrsta ugotovitev in tez, ki se med seboj preHITEVajo, medsebojno dopolnjujejo in izpopolnjujejo, motreč isti problem z različnih vidikov in prihajajoč

¹ Sigmund Freud: Gesammelte Schriften, Bd. VI.

*Torej: nezavestni, izvinični kompleksi, dosti
spolna življenja in želja vladosti, povračajo prelomov
pukstovno besedni ter histrijo — s konverzija se
ti nezavestni izvinični kompleksi izmenjuje v ločenosti*

včasih do navidezno diferentnih zaključkov. V Freudovih spisih ni nobenega sistema, nobene vidne vodilne linije, vse je razmetano — kakor je pač nanoslo dozorevajoče spoznanje. Freudove publikacije so samó material za psihoanalitično zgradbo, ki jo mora vsak čitatelj izvesti sam po svojem okusu in pojmovanju. Ker pa mi je na tem, da podam svojim čitateljem Freudovo delo táko, kakršno je, mi ni preostalo drugega, nego držati se Freudove poti, to se pravi, podati Freudove nauke tako, kakor jih je podal on v svojih knjigah sam. Vsaka strnitev teh naukov v zaokroženo celoto bi bila presubjektivna in zaradi tega mogoče napačna. Postopal bom torej tako, da bom podal vsebino glavnih Freudovih razprav, razen čisto medicinskih in onih, v katerih se spušča v podrobnosti, ne da bi prinašal novih idej.

Mimogrede omenjam, da obsegajo do sedaj izšli zbrani Freudovi spisi enajst debelih knjig leksikonskega formata.

2. Spolnost.

Pri analizi duševnosti svojih bolnikov s svojo novo metodo je Freud sčasoma našel, da so v podzavest odrinjeni, bolezen povzročujoči kompleksi vedno *seksualnega značaja*. Vedno gre za erotične doživljaje, misli in želje, ki jih je psihonevrotično obolela oseba, kot zanjo mučne, njen jaz kompromitujoče, svoj čas izrinila iz zavesti. Izkazalo se je nadalje, da segajo taki kompleksi neredko v daljno preteklost, v zgodnja leta detinstva, v dobo, ki jo je v celoti pokrila temá pozabljenja. In tudi ti kompleksi iz one davne dobe, o kateri ni v našem zavestnem spominu niti sence sledú, so vedno *erotične* narave. Na podlagi teh in takih izkustev je Freud razvil posebno teorijo seksualnosti, ki jo je objavil prvič leta 1905. v razpravi

„Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie“, pozneje pa v različnih spisih razširil in poglobil.¹

Dva pranagona sta — tako uči Freud — ki, javljajoča se v različnih parcialnih nagonih, usmerjata vsa dejanja in nehanja človeštva: osebni (egoistični) in erotični (altruistični). (Ichtriebe und Sexualtriebe.)

Egoistični parcialni nagoni skrbe za nemoteni obstoj in razvoj posameznega individua, javljajoč se v telesnih potrebah v obliki gladú in žeje, iskanja zavetja in zaščite, izbegavanja nevarnosti, v dejanjih napada in obrambe, skratka: v potrebah, katerih utešenje je pogoj obstanka dotičnega individua. Analogno se javljajo erotični nagoni — katerih cilj je utešenje neke svojevrstne potrebe, ki ni v neposredni službi obstoja in razvoja individua, marveč sega preko njega na soindividuum in na družbo — v svojevrstnem teženju, ki ga psihoanaliza imenuje „libido“. „Libido“ je energija, s katero se javlja erotični nagon, kakor je „glad“ energija, s katero se javlja nagon po zadoščenju potrebe po hrani.

Kakor vsako teženje, ima tudi libido svoj cilj in objekt. Pri seksualno normalnem odraslem človeku je glavni seksualni cilj spolno združenje z drugospolnim objektom v svrhu plojenja. Libidinozna energija nastaja sicer v individuu samem, izžareva pa v obliki „ljubezni“ izven njega, na zunaj, na tuje osebe kot svoje objekte, ki jih „libidinozno zasede“. Seveda so tudi objekti egoističnega teženja pogosto zunanji predmeti, kakor n. pr. hrana, obleka itd., vendar so ti predmeti zaželeni ne iz „ljubezni“ do njih samih, marveč iz ljubezni do lastne osebe,

¹ Sigmund Freud: „Beiträge zur Psychologie des Liebeslebens.“ (Gesammelte Schriften, Bd. V.) „Der Untergang des Oidipuskomplexes.“ (Gesammelte Schriften, Bd. V.) „Das menschliche Sexualleben.“ (Gesammelte Schriften, Bd. VII.) In drugih.

iz egoističnih „interesov“, iz potrebe, da se individuum vzdrži v eksistenci. Po drugi strani nudi seveda tudi tešenje erotičnih teženj „osebno“ ugodje v obliki slé, ni pa to ugodje v onem smislu egoistično, kakor je tešenje egoističnih tendenc, temveč le nekaka „premija“ libidinoznega altruizma.

Spolno združenje v svrhu plojenja je sicer glavni cilj erotičnega nagona, vendar pa erotični nagon — tako uči Freud in v tem je bistvo njegove teorije — ni a priori istoveten s spolnim nagonom v navadnem pomenu besede. Libido prvotno sploh ni naperjena na spolni akt kot svoj cilj in ne na drugo osebo kot svoj objekt. Ona je le izraz svojevrstnega teženja, ki ni egoistično v istem smislu, kakor je egoistično teženje po hrani in pijači, po blagostanju, udobnosti, varnosti, zdravju itd., katerega cilj torej ni utešenje kakega osebnega „interesa“, marveč utešenje neke druge potrebe, ki je v svojem bistvu povsem drugačne narave.

Za Freuda je pojem seksualnosti (erotičnosti) dosti širši in splošnejši kakor sicer. Zanj je erotično prav za prav vse, kar ni egoistično, ne le pojavi, ki so združeni s sló, ne da bi bil njihov cilj spolno združenje z drugospolno osebo v svrhu ploditve, ampak tudi pojavi, kakor materinska ljubezen in skrb za otroka, otrokova nežnost do staršev, domovinska ljubezen, prijateljstvo in družabnost — skratka: vse, kar imenujemo altruistično, socialno. Seksualnost v Freudovem smislu je „funkcija živega organizma, ki seže preko individua, spajajoč ga z rodom“. Ona ni nujno usmerjena v osebno korist v smislu „lastnega interesa“, nasprotno, zapelje neredko individuum, seveda za ceno ugodja, v situacije, ki postanejo zanj lahko usodne. V svojem teženju pride pogosto v ostre konflikte z egoističnimi tendencami, ki jim mnogokrat tudi podleže. V takem primeru

je dana možnost, da si libido išče na drug način zadoščenja, izživljajoč se v bolezni.

Oba nagona, egoistični in erotični, sta človeku prirojena. Oba se javljata takoj po rojstvu. Tudi dojenček se izživlja libidinozno, erotično; tudi otrok ima „seksualne“ potrebe in težnje, seveda drugačne kakor odrasla oseba, ki pa zaradi tega niso nič manj erotično-seksualne. Tudi spolnost ne pade v pubertetni dobi z neba, marveč se postopoma razvija, polagoma dozoreva.

Freud loči dve glavni razvojni dobi človeške seksualnosti: predgenitalno (infantilno) in genitalno (pubertetno), in v infantilni več faz seksualne organizacije.

Libido otroka — to je jedro psihoanalitične seksualne teorije — je v svojem bistvu „avtoerotična“: njen objekt je lastno telo, njen cilj doživetje organske slé. (Organlust).

Najzgodnejša in najprimitivnejša faza seksualne organizacije je „oralna“ (ustna). Sesanje na materinih prsih seznanja dojenčka z dejstvom, da je draženje ustnic združeno z nekim posebnim ugodjem, z neko sló, ki je specifična in neodvisna od ugodja, ki ga nudi sesanje s tešenjem gladu in žeje. Za tem ugodjem teži otrok instinktivno. Tudi nelačen in nežejen si tlači zaradi tega prst v usta in „seslja“ (lutscht) z užitkom na njem. Ako mu je to onemogočeno, seslja na lastnem jeziku.

Mesta telesa, katerih draženje povzroča erotično sló, imenuje Freud „erogene zone“. V gotovem oziru je vsak organ „erogen“, zlasti so pa za to predestinirana mesta telesne površine ob prehodu kože v sluznico (usta, črevesna odprtina) ali pa posebno občutljivi deli telesa, kakor n. pr. prsne bradavice, zlasti pa spolovila.

„Sesljanje“ (Lutschen) uživa dojenček — kakor rečeno — z očitnim ugodjem, s slastjo, ki se neredko stopnjuje do neke

vrste orgazma. Kdor opazuje sesljajočega otroka — pravi Freud — se ne more odtegniti vtisu, da je njegovo uživanje svojevrstnega značaja, nekaj, kar spominja na erotično ugodje, ki ga povzročajo dražljaji spolnih organov.

Ustnice so prva erogena zona, s katero se človek v svojem življenju seznanil, in sicer se seznanil ž njo o priliki tešenja drugotnih telesnih potreb. Prvo erotično ugodje je še združeno z egoističnim ugodjem tešenja gladu in žeje v istem aktu „sesanja“, dokler se ne osamosvoji in fiksira v aktu „sesljanja“. Kot najstarejša in najpogosteje erotično vzburjena erogena zona, obdrže ustnice svojo erogenost vse poznejše življenje in so velikega pomena v seksualnem udejstvovanju in izživljanju odraslega individua.

Razvojno fazo seksualne organizacije, za katero je značilno „sesljanje“, imenuje Freud tudi „kanibalistično“. Erotično teženje še ni naperjeno na kak zunanji predmet ali na kako drugo osebo in je prvotno naslonjeno na tešenje gladu in žeje. Objekt obeh potreb, erotične in egoistične, je isti, prav tako njihov cilj: namreč nečesa se polastiti, nekaj spraviti v sé. Dojenčkova seksualnost te faze je avtoerctična, izživljajoča se na lastnem telesu, s ciljem doživetja „organske sle“.

Druga razvojna faza infantilne seksualne organizacije je „analna“ (črevesna). Razen sesanja mleka iz materinih prsi — tako uči Freud — je zlasti tudi izpraznjenje črevesa telesna potreba, ki jo spremlja pri dojenčku erotična slast. Vzbuja jo draženje „analne“ erogene zone, to je sluznice konca končnega črevesa pri defekaciji. Otrok uživa defekacijo kot olajšanje neke telesne potrebe, poleg tega pa tudi kot svojevrstno erotično ugodje, po katerem instinktivno teži. Zato zadržuje dojenček tako rad blato, naslanjajoč se na pritisku, ki ga občuti pri tem v črevesu, zato se tudi včasih naravnost brani opraviti

na tujo zahtevo ob določenem času telesno potrebo, ker hoče uživati libidinozno ugodje defekacije nemoteno, sam zase. Pa še na nekaj opozarja Freud v tej zvezi. Po njegovem mnenju smatra dojenček svoje blato za integralen del svojega telesa, za nekaj, kar on pri defekaciji žrtvuje, tako rekoč svoji okolici kot „darilo“ nakloni. V zadrževanju blata se izražajo pri dojenčku torej tudi njega upornost, ponos in samozavest.

Razvojno fazo seksualne organizacije, v kateri prevladuje analna erogena zona, imenuje Freud tudi „sadistično“. V tej fazi se javljata že dva seksualna pola, sicer še ne moški in ženski, pač pa že aktivni in pasivni. Seksualno aktivnost zastopa po Freudu telesna muskulatura v obliki kontrakcij, ki potiskajo blato (seksualni objekt) iz črevesa — seksualno pasivnost pa sluznica črevesa, ki se vdaja osvajalnemu nagonu muskulature. Analna organizacija se včasih trajno fiksira in vpliva odločilno na seksualno udejstvovanje v poznejšem življenju v obliki perverzitet sadizma in pederastije.

3) Kot tretjo važno erogeno zono, tudi že pri dojenčku, omenja Freud genitalno. Kot izredno senzitiven organ, vzbujajo spolovilo otroka razne manipulacije pri otrokovi negi (povijanje, kopanje, umivanje) in opozore otroka na erogenost tega dela telesa, kar ga zavede do masturbatoričnih manipulacij, ki so pa seveda še vseskozi avtoerotičnega značaja.

Značilno za erotično izživljanje dojenčka v oralno-analni fazi seksualne organizacije je, da se naslanja na tešenje drugih telesnih potreb, da je še brez pravega seksualnega objekta (avtoerotično) in da je pod vplivom različnih erogenih zon. Ta doba ne traja dolgo. Krog drugega leta starosti začne pojemati in kmalu ugasne. Sledi ji seksualna latentca, to je doba, v kateri stopi erotični nagon zopet v ozadje in prevladujejo čisto egoistične tendence. Latenčna doba traja do približno

četrtega leta. V tej starosti pa izbruhne infantilna libidinoznost z novo silo in prepoji vso duševnost otroka. Začne se druga velika razvojna faza infantilne seksualne organizacije. Kaj jo zbudi, ni prav jasno. Gotovo pa je, da ljubkovanje otrok s strani odraslih, ki otroka s tem spolno dražijo, ni brez posledic in da zapeljava s strani starejših otrok ni brez pomena.

3) Za to, tako zvano falično (phallus = spolni ud) fazo je značilna razblinjenost seksualnega nagona in raznolikost (polimorfnost) njegovih pojavov. Seksualnost se javlja neharmonično v različnih samostojnih parcialnih nagonih, ki so sicer že nekako naperjeni na druge osebe kot svoje objekte, ki so pa še pod vplivom različnih erogenih zon in brez pravega končnega cilja. Seksualni pojavi še niso povezani v organično celoto, ne stoje pod primatom genitalij, tudi še niso v pravilnem odnosu do oplojevanja in ploditve, marveč teže, neodvisno od tega smotra, vsak zase po utešenju in izživetju. Otrok te starosti, s še nerazvitimi spolnimi organi in brez onih psihičnih korektivov in regulativov, ki v obliki sramú, studa in moralne zavesti, ublažujejo v poznejšem življenju spolni nagon, se izživlja v tej dobi v bistvu perverzno, v aktih, ki so v poznejšem življenju le nekaka predpriprava za pravi spolni akt.

Otrok te starosti z užitkom razgalja svoj genitale, ga ogleduje in otipuje, ga kaže rad drugim, kakor bi ga sam rad videl pri drugih — ima sploh veselje nad kazanjem in gledanjem nagote in razvija veliko seksualno radovednost. Neprestano se peča s seksualnimi problemi, premišlja n. pr. odkod in kako pridejo otroci na svet, zakaj so deklice drugače ustvarjene, razvija različne teorije o rojstvu in kar je s tem v zvezi ter skuša z vsemi sredstvi priti vsem tem stvarjem do dna. Še vedno pod vplivom analne erogene zone, manipulira rad s svojimi ekstrementi, opravlja svoje telesne potrebe rad vpričo drugih,

ne kaže v teh stvareh nobene sramežljivosti kakor tudi ne pozna stúda. Zlasti se javlja v tej seksualni organizacijski fazi samostojno tudi oni seksualni element, ki ga poznejša intelektualna in moralna zoritev če že ne popolnoma eliminira, vsaj znatno ublaži, to je krvoločnost in krutost. Znana je neusmiljenost otrok in znano je, da se včasih otroci naravnost naslanjajo na trpinčenju živali. Da pa je krutost s seksualnim nagonom v najožji zvezi, o tem ni najmanjšega dvoma. Nadalje je važno, da je otroška libidinoznost skoraj redno biseksualna, naperjena istočasno na drugospolni kakor na istospolni objekt. Vzrok temu je v tem, da je človek prvotno tudi telesno biseksualno organiziran in da se šele v teku embrionalnega razvoja izdiferencira poznejši definitivni spol. Še na odraslem individuu persistirajo znaki te prvotne telesne biseksualne organizacije v obliki rudimentarnih preostankov drugega spola. Ako se biseksualnost otroka trajno fiksira, vodi v poznejšem življenju do homoseksualne inverzije.

Na splošno je torej reči, da je infantilna seksualnost falične faze nebrzdana, elementarna, brezobzirna, da je pisana mešanica najrazličnejših seksualnih tendenc, javljajočih se v samostojnih parcialnih nagonih, ki jih šele pubertetna zoritev omíli in združi v harmonično enoto pod genitalnim primatom.

Pa že v tej dobi se začno javljati one tendence, ki so značilne za poznejše seksualno življenje. Tudi otrok te starosti išče svoj seksualni objekt v onem smislu, kakor ga išče in najde pozneje v pubertetni dobi — objekt, na katerega osredotoči vse svoje erotične težnje, ga obda z vso nežnostjo, mu posveti vso svojo ljubezen, kateremu velja vse njegovo hrepenenje. Ta objekt najde otrok — in to je fundamentalna teza psihoanalitične teorije — v svojih starših: sin v svoji materi, hči v svo-

jem očetu. Raznospolna privlačnost je, ki to povzroči. K temu pa pripomorejo v nemajhni meri tudi starši sami, ki iz podzavestne seksualnosti protežirajo drugospolnega otroka, vzbujajoč s tem v njem libidinozne težnje. Freud opozarja v tej zvezi na dejstvo, da je vse obnašanje sina proti materi in hčere proti očetu vseskozi erotično. Otrok (moškega spola) hoče imeti mater zase in samó zase, njej izkazuje vso nežnost, in sicer na isti način kakor odrasel človek ljubljeni osebi. Da je ta nežnost erotična, je očitno. Otrok materi neredko naravnost obljublja, da jo bo poročil; jo zalezuje pri toaleti, sili k njej v posteljo, jo objema in poljubuje, je proti njej koketen in jo skuša včasih celó — seveda na otroško naiven način — zapeljati. Otrok je na vsakogar, ki ograža njegovo samoposest matere, ljubosumen. Z nevoljo gleda, če je oče proti materi nežen, njegova prisotnost mu je neljuba, kakor mu je njegova odsotnost prijetna. Šele v odsotnosti očeta se otrok z materjo prav razživi. Očeto ve kazni sprejema z uporom in s sovražnostjo v srcu, dočim mu je spor z materjo le neljuba epizoda v ljubezenskem razmerju. Isto sovražnost kakor proti očetu goji otrok tudi proti novorojenemu mlajšemu bratcu, ki zavzame njegovo mesto pri materi in postane deležen vse njene nege. Obenem doživi vso žalost nad materino nezvestobo in se neredko maščuje nad njo s tem, da prenese svoje erotično čuvstvovanje na kako drugo osebo, v danem primeru na svojo sestro. Kolikor se kaže otrok tudi proti očetu nežnega in proti mlajšemu bratcu prijaznega, je to že efekt vzgoje in pa lastne izkušnje, ki ga uči uvidevati, da je njegov prospeh odvisen od naklonjenosti, dobrohotnosti, podpore in zaščite očeta, ki ga zaradi tega, torej iz egoističnih motivov, skuša z ljubeznivostjo pridobiti zase. Pri nepravilni (prestrogi) vzgoji se pa prvotna upornost proti očetu izprevrže

lahko v servilno ponižnost in vdanost in popolno moralno odvisnost, dejstvo, ki je dalekosežne važnosti za vse poznejše življenje.

Erotičnost falične faze infantilne seksualne organizacije je torej — in to je, kakor rečeno, osrednji nauk Freudove psihoanalize — vedno incestuozna, naperjena na osebe najbližjega sorodstva, pri sinu na mater ali na sestro kot njen nadomestek, pri hčeri pa na očeta, odnosno brata. Glede na vsebino Sofoklejeve tragedije o kralju Ojdipu, ki se je potem, ko je ubil očeta, poročil z lastno materjo, je dal Freud incestuoznemu teženju sina do matere s spremljajočim ga sovraštvom do očeta, ime „*Ojdipov kompleks*“.

Ojdipov kompleks je „centralni fenomen infantilne seksualne periode“. Ž njim se seksualnost otroka bliža že genitalni fazi, zaradi zaostalega razvoja spolnih organov se pa še ne more razviti do končne genitalne organizacije in zopet razpade. „Seksualno življenje otroka, od tretjega življenjskega leta naprej, ima mnogo podobnosti s seksualnim življenjem odraslih. Razlikuje pa se v tem, da mu nedostaja stroge organizacije pod primatom genitalij, da ga motijo neizbegljive poteze perverzности in pa, da je še v svojem teženju slabotno.“

Razpad Ojdipovega kompleksa se izvrši pod vplivom tipičnih izkušenj in doživljanj otroka na tipičen način.

Otrok doživlja v svojem incestuoznem teženju samo razočaranja, ki ga slednjič prepričajo, da mu bo objekt njegove ljubezni ostal za vedno nedosegljiv. Rojstvo mlajših bratcev in sestic ga potisne v ozadje in mu vzame vse nade. Egoistični interesi in vzgoja ga uče resignirati na uresničenje njegovih teženj in poželenj, in to tem laže, ker njegova libido še nima pravega cilja in tava v tem oziru še v popolni temi. Pa vse to ni odločilno. Pridružijo se še drugi momenti.

52B: Nezavestni izrinjeni kompleks, zlasti spo
na doživlja in želje v mladosti, povzročajo ps
ihonevroze, zlasti boječnostne in histerijske, z
konverzijo, se ti nezavestni izrinjeni
kompleksi spremenijo v patološke znake.

Ko obrne otrok svojo pozornost na svoj genitale in začne manuelno pečati se ž njim, kmalu opazi, da to njegovim staršem ni prav. Vedno in vedno znova sliši, da je to grdo, da tega ne sme. Groze mu, da mu bodo, če ne bo priden, to, s čemer se tako rad igra, odvzeli, odrezali. Groze mu torej s kastracijo. Ta grožnja, v zvezi z nekim drugim spoznanjem, je — tako trdi Freud — glavni vzrok razpada Ojdipovega kompleksa. Ono drugo spoznanje pa je sledeče: ko je mati odstavila otroka od prsi, je ta prvič doživel, da je možno izgubiti nekaj, kar je človeku najljubše in najdražje. Tudi vsakdanja defekacija ga poučuje, da deli telesa niso neizgubljivi. Vendar to ne zadostuje, da bi otrok resno verjel kastracijski grožnji. Šele ko se prepriča — in to se slej ali prej vedno zgodi —, da nekaterim otrokom, deklice imenovanim, spolovilo, kakor ga ima on, manjka, — da se je pri njih kastracija torej v resnici izvršila, postane kastracijska grožnja učinkovita in zadobi značaj afektivno silnega kompleksa (*kastracijski kompleks*). Z igranjem z lastnim spolovilom se otrokova seksualnost ne izčrpa. Otrok ima že svoj incestuozen seksualni objekt. Seveda ne ve, kaj naj bi s tem seksualnim objektom počel; po organski sli pa, ki jo o priliki masturbatoričnih manipulacij doživlja, čuti, da mora biti spolovilo s seksualnim ciljem, ki mu je še docela neznan, v nekakšni zvezi. Strah pred kastracijo zadene zaradi tega celotno erotično organizacijo in s tem tudi njeno osredje: Ojdipov kompleks. Egoistični moment samoobrambe zmaga nad erotičnimi tendencami in zruši incestuozno seksualno organizacijo. Ojdipovemu kompleksu pripadajoča erotična poželenja se pod vplivom kastracijskega kompleksa deloma deseksualizirajo in sublimirajo, deloma zavrnejo in izrinejo iz zavesti. Erogenost spolovila začasno splahne, otročka seksualnost stopi ponovno v latenco, seksualni razvoj se do pubertetne dobe pre-

II

kine.¹ Začenja se doba notranjega preobrazovanja in preoblikovanja, doba razvoja etičnih, estetičnih in socialnih tendenc. Otrok se pod vplivom vzgoje, pouka in lastnih izkušenj začne zavedati, da je on sam le neznaten drobec človeške družbe, začne uvidevati, da izziva egoizem vsepovsod protiegoizem, nasilje protinasilje, se uči na ta način upoštevati interese drugih in zatajevati svoje lastne, če groze izzvati konflikt z okolico. Sam žejen ljubezni, se uči ljubiti druge, sam potreben sočutja, razvija v sebi sposobnost sočuvstvovanja. Z razvijajočo se inteligenco začne razločevati med dobrim in zlim, med dopustnim in nedopustnim, koristnim in škodljivim, dostojnim in nedostojnim, med lepim in grdim; — začne se zavedati svojih dolžnosti proti sebi in svojih pravic proti družbi. Otroku prirojeni egoizem se ublaži, razvije se altruistično čuvstvovanje, pojavijo se sramežljivost in diskretnost ter stud in ogorčenje nad indiskretnim, sirovim, nizkotnim. Otrok se v tej dobi uči discipline proti samemu sebi in svojim skritim, pritajenim nagnjenjem, se uči zavračati in odklanjati v sebi vse, kar je pri drugih spoznal za nizkotno, ponižujoče, odvratno; zlasti pa se trudi potisniti v pozabljenje vse, kar je ostalo v njegovi zavesti še nelepega, zanj mučnega in njegov jaz kompromitujočega iz prejšnje dobe. V miru seksualne latence pokoplje v podzavest vse preostanke incestuozne libidinoznosti, razvijajoč se iz instinktivno-animalnega bitja v duhovno-moralno.

Zavračanje in odiranje otroških doživetij in spominov, čustev in afektov, poželenj in stremljenj, ki so po večini takega značaja, da se ne strinjajo z razvijajočo se moralnostjo in srčno

¹ Pri otrocih ženskega spola je razvoj in razpad Ojdipovega kompleksa nepreglednejši in zamotanejši, vrši se pa v bistvu na isti način kakor pri dečkih.

kulturo otroka, je vzrok, da se pogrezne pri večini ljudi prva življenjska doba do petega ali šestega leta starosti v celoti v temo podzavesti. Fragmenti in reminiscence, ki se kljub temu ohranijo v zavestnem spominu, so navadno brezbarvne, tika-joče se malo pomembnih, postranskih, banalnih epizod in situacij. In vendar tudi ta doba ni za duševnost indiferentna. Iz podzavesti se javlja v sanjah in psihonevrozah ter vpliva še iz svojega groba na zavestno udejstvovanje v obliki različnih stremljenj in nagnjenj, simpatij in antipatij, skratka: v tem, kar daje poedinemu individuu njegovo posebno osebno noto.

Naloga psihoanalize je, s svojo metodo prodreti v te, do sedaj še nedostopne in nepoznane globine človeške duševnosti in prikazati človeka takšnega, kakor je po svojem bistvu v resnici.

Seksualna latentca ni vedno popolna, mnogokrat se javljajo tudi v tej dobi seksualne potrebe in tendence, sorodne onim falične faze, ki pa še od daleč ne dosežejo one višine in ne okupirajo otroka v onem silnem razmahu.

Seksualna latentca traja do začenjajoče se zoritve spolnih organov okrog štirinajstega leta. V tej starosti začne tretja in zadnja faza seksualnega razvoja, ki dokončno odloči usodo bodočega seksualnega življenja.

V pubertetni dobi se s sočasnim razvojem spolnih organov v kompliciran aparat oplojevanja in ploditve izvrše na infantilni seksualnosti one izpremembe in modifikacije, ki ji dajo definitivni cilj in objekt. Dočim so se v predgenitalni fazi poedini parcialni nagoni pod vplivom različnih erogenih zon samostojno izživljali brez enotnega cilja in skupnega objekta, se v pubertetni dobi združijo v harmonično celoto in sočasno usmerijo v normalen cilj na primernem objektu. Ker je seksualni objekt za vsak spol drugospolna oseba, se tudi nadaljnji razvoj

razdvoji v dvoje smeri, v moško in žensko, in se izdiferencirajo psihične značilnosti moškega, odnosno ženskega spola.

Od pravilne usmeritve seksualnega nagona, tako glede seksualnega cilja kakor glede seksualnega objekta, je odvisna normalnost nadaljnega seksualnega udejstvovanja.

Ob času pubertete, ko se pojavi seksualni nagon pod vplivom razvijajočih se spolnih organov zopet z vso silo, težeč po sproščanju in utešenju, išče človek instinktivno svoj spolni objekt. In kakor v infantilni dobi, ga išče najprej v najbližjem sorodstvu, sin v materi, hči v očetu. Ker pa je izhod po tej poti iz kulturnih in moralnih ozirov zabranjen, se mora izvršiti v pubertetni dobi še drugi veliki preobrat v čuvstvovanju človeka: libidinozna osvoboditev od staršev. Šele ko je ta proces končan, preneha individuum biti otrok. Naloga sina v tej dobi je, odtrgati se od matere, odtegniti od nje vso libidinoznost in odtrgati se od očeta, to je likvidirati ž njim ljubosumnostni spor, če je od tega še kaj preostalo, odnosno otresti se njegove moralne nadvlade, če ji je bil v infantilni dobi zapadel. Vsak človek se mora podvreči tej težki nalogi in malo jih je, ki jo idealno izpolnijo. Nevrotikom se to sploh ne posreči: ne morejo se odtrgati od matere in si poiskati primeren seksualni objekt, in ne morejo se otresti nadvlade očeta. V pubertetni dobi mora človek zavestno in definitivno likvidirati Ojdipov kompleks, sicer ostane trajno nevrotik — otrok.

*

Kar se tiče spolnih perverzij (zablod), jih Freud v svojih spisih ni sistematično obdelal. Glede homoseksualnosti pravi na kratko, da psihoanaliza tega pojava sicer še ne more razložiti, da pa je odkrila mehanizem njenega postanka in olajšala s tem rešitev problema. To rešitev je podal v zadnjih letih psihoanalitik Fenichel v svoji knjigi: *Perversionen, Psychosen und Charakterstörungen*. Wien 1931. Po njegovem naziranju — ki je ortodoksno psihoanalitično — so vse spolne

inverzije pridobljene. Vsak človek je latentno perverzen, vsak nosi v sebi možnost perverzije katerekoli vrste. Latentna perverznost se pa krije z infantilno seksualnostjo, ki je vsebinsko identična s perverzno. Psihoanaliza je dokazala, da čuvstvujejo otroci sadistično in masohistično, da imajo veselje nad brutalnimi in umazanimi stvarmi, nad gledanjem in kazanjem spolovil, da v svojem teženju niso usmerjeni na en spol in da se obnašajo kakor majhni fetišisti. Perverzni se obnašajo v spolnem oziru kakor otroci. Perverzije so razvojne anomalije. One niso označene, kakor poliformna infantilna seksualnost, s tem, da ne stoje pod genitalnim primatom, ampak da so organizirane pod primatom določenega parcijalnega nagona, ki je v škodo vseh drugih hipertrofiral. Zdi se, kakor da bi bila energija vseh infantilnih parcijalnih nagonov koncentrirana samo v enem.

In sicer se koncentrira spolna energija v onem parcialnem nagonu, ki se zdi najmanj ogrožen po kastracijskem kompleksu.

Tudi homoseksualnost smatra za efekt nepravilne likvidacije Ojdi-povega kompleksa. Ko otrok uvidi, da mu ne more biti mati spolni objekt, se identificira z njo in se zaradi tega tako zadrži, kakor je hotel, da bi se bila mati zadržala proti njemu. Zato si izbere seksualni objekt, ki je kar najbolj njemu samemu podoben: mladostne moške ali pa dečke, ki jim izkazuje iste nežnosti, ki si jih je zase od matere zaželel. Včasih pa razširi otrok svojo identifikacijo z materjo na zaželeno spolno zadoščenje. Želja, ljubiti mater, se izpremeni v željo, biti tako ljubljene, kakor je mati od očeta. V takih primerih se naperi spolni nagon na osebe, podobne očetu, s seksualnim ciljem, vdajati se, kakor se vdaja mati očetu.

3. *Narcismus.*¹

Vsa dejanja in nehanja človeka so podvržena principu ugodja (Lustprinzip), in sicer ali v negativnem smislu, t. j., da človek instinktivno izbegava vse, kar mu povzroča neugodje, ali pa v pozitivnem smislu, t. j., da teži po vsem, kar mu povzroča

¹ Sigmund Freud: „Zur Einführung des Narcismus.“ (Gesammelte Schriften, Bd. VI.)

ugodje. Egoistični nagoni so v svojem bistvu negativnega značaja. Njih cilj je, ali odstraniti ali preprečiti neugodje. Človek v normalnih razmerah teži po hrani in pijači le pod vplivom gladú in žeje, torej iz neke potrebe, ki jo neprijetno občuti, po udobnosti in blagostanju pa teži iz bojazni pred bedo in neudobnostjo, ki bi jih v danem primeru neprijetno občutil. Nasprotno je erotično teženje v svojem bistvu pozitivnega značaja. Sicer ima človek tudi erotične potrebe, ki jih pa z ugodjem doživlja. Erotično teženje, ki je že samo po sebi spojeno z ugodjem, žene človeka k dejanjem, ki erotično ugodje stopnjujejo. Dočim je torej v izživljanju erotičnih tendenc ugodje, ki se progresivno stopnjuje in v popolnem zadoščenju ugasne, je v izživljanju egoističnih tendenc neugodje, ki se progresivno zmanjšuje in v popolnem zadoščenju ugasne. Kjer se v egoističnem izživljanju javlja pozitivno ugodje, ki je neodvisno od vsake bodisi faktične, bodisi samo možne neprijetno občutene potrebe, je skoro vedno erotičnega značaja. Erotična slá se sama ob sebi vnema, egoistična sama v sebi ugaša.

Erotični in egoistični nagon sta edini vir psihične energije. Iz njih črpa človek silo svojega udejstvovanja. Samo glad in ljubezen ženeta človeštvo naprej, zlasti je vsa kultura zgrajena s pomočjo erotičnih sil. Zasluga Freuda je, da je kot prvi to jasno spoznal.

Z analizo infantilne seksualnosti je Freud najprej ugotovil, da je razvita seksualnost odraslega normalnega individua razvojni produkt primitivnejših faz seksualne organizacije, t. j. nekaj nastalega, sekundarnega.

Prvotno je človeška libido avtoerotična: njen cilj je organska slá na lastnem telesu kot svojem objektu. Otrok je samemu sebi seksualni objekt. To stanje označuje Freud z imenom „*primarni narcizmus*“. Libido primarnega narcizma še ne izžareva

iz subjekta na zunanje objekte, se ne nanaša še na izvensubjektne predmete, počiva še vsa v subjektu, je še vsa avtoerotična. Šele ko razvije otrok svoj zavestni „jaz“, to se pravi, ko postane individualna osebnost, začne pod vplivom razvijajoče se inteligence, vzgoje, pouka in iz drugotnih motivov prenašati svojo libido izven sebe, na druge osebe — začne altruistično čuvstvovati. Kvantum tako na zunaj projicirane erotične energije, s katero človek tako rekoč tuje objekte „zasede“, imenuje Freud „objektno libido“ (Objektlibido). Potreba po pretvarjanju subjektne v objektno libido je po Freudu v razbremenjenju lastnega jaza, ki bi sicer pod avtolibidinoznim naponom zapadel boleznijo. „Močan egoizem“ — pravi Freud — „ščiti pred boleznijo, pa končno se mora začeti ljubiti, da se ne oboli, in oboleti se mora, ako se zaradi trajne odpovedi ljubezni ne more ljubiti.“

Libidinozna objektivacija je najvažnejši kulturni faktor. Šele ko človek trajno „zasede“ s svojo libido osebe svoje ožje in širše okolice, postane socialno bitje. Objektna libido je vez, ki veže posamezne individue v družbo. Omogočajoč družabnost in družbo, ustvarja nižje in višje socialne enote. Ona je vir vsega altruističnega čuvstvovanja. Seveda objektna libido v tem smislu ni identična s spolnim nagonom v navadnem pomenu besede, t. j. z nagonom po spolnem združenju z drugospolno osebo v svrhu ploditve. Sicer je tudi spolni nagon izraz libidinozne okupacije (drugospolne osebe), ni pa njen edini izraz. V omiljeni in ublaženi (zielgehemmt) obliki se javlja objektna libido kot simpatija, sočuvstvovanje, nesebičnost, požrtvovalnost, prijateljstvo, nežnost, humanost — skratka: kot oni faktor, ki spaja, kot najmogočnejša protiutež egoističnim tendencam, poedince v družine, rodove, plemena, narode in skuša z rastočo kulturo objeti slednjič celotno človeštvo.

Ločiti je torej med omiljeno, kultivirano, in prvotno, ne-kultivirano (genitalno), libido. Prva je v službi kulturnih strem-ljenj, druga v službi razmnoževanja človeštva.

Vsa objektna libido poteka iz primarnega narcizma, ki je povsem naraven pojav. Vsak človek je v prvi dobi svojega živ-ljenja popoln narcist. Njegova celokupna libidinozna energija je koncentrirana v njem. Iz tega rezervoarja črpa človek vse one erotične sile, s katerimi okupira pozneje v obliki spolne pohote, sentimentalne ljubezni in nežnosti, simpatije, sočuv-stvovanja itd., osebe svoje okolice. Neprestano prenaša človek svojo libido na zunanje objekte in jim jo zopet odteguje. Višek objektivacije, koncentrirane na eno osebo, se javlja v obliki „zaljubljenosti“. Zaljubljenec prenese skoraj vso svojo libido na ljubljeno osebo: sprosti do malega vso narcistično vezano libido in jo prenese na ljubljene seksualni objekt, razen tega pa od-tegne v to svrhu tudi znaten del objektne libido družbi. Odtod indiferentnost zaljubljenca za vsé, kar se ne tiče ljubljene osebe, ki ji posveti vso nežnost z maksimalno požrtvovalnostjo in ne-sebičnostjo, ki je je zmožen.

Zaradi motenj seksualnega razvoja se pa lahko primeri, da se avtoerotizem dojenčka nekako konstitucionalno fiksira, še pre-den se je začela genitalno libidinozna okupacija zunanjih ob-jektov. V takem primeru pride do narcistične perverzije. Per-verzno narcističen človek zasede sicer v omiljeni obliki libidi-nozno osebe svoje okolice, ostane pa nesposoben jih zasesti geni-talno libidinozno, kot prave seksualne objekte. Sicer se je pod vplivom vzgoje razvil v individualno in socialno osebnost — v genitalno-erotičnem oziru pa ni prekoračil primarnega stadija. Izživlja se seksualno perverzno: naslaja se na lastnem telesu, kakor da bi ne bilo njegovo; ga ljubkuje in na njem svojo erotičnost utešuje, in to ne iz pomanjkanja drugega primernega

objekta, marveč iz prave erotične ljubezni do lastnega jaza. Narcist je spolni subjekt in objekt v isti osebi. On je dobesedno sam vase zaljubljen.

Od tega primarnega, perverznega narcizma je ločiti sekundarni narcismus. — Pri psihoanalizi hysterij in psihonevroz je Freud našel, da take osebe odtegnejo pod vplivom ljubezenskih razočaranj ali iz drugih razlogov svojo libido od realnih zunanjih objektov in jo preneso na objekte svoje fantazije — na objekte torej, ki niso realni, ampak samo umišljeni, imaginarni. Taki individui se izživljajo seksualno v svojih fantazijah in mislih, na umišljenih objektih, z umišljenim ciljem, zaradi česar odpadejo seveda tudi vse akcije v dosego teh ciljev. Tako umaknitev objektne libido v fantazijo imenuje psihoanaliza „libidinozno introverzijo“. Pri psihoanalitičnih prizadevanjih s pravimi duševnimi boleznimi shizofreno-paranoidne skupine je pa prišel Freud do zaključka, da tudi ti bolniki odtegnejo svojo libido od zunanjih objektov, da pa le-teh ne nadomeste z objekti fantazije, marveč da nakopičijo vso, objektom odtegnjeno libido neizrabljeno v sebi. Ta pojav je „sekundarni narcismus“. Ker v tem primeru libido prav za prav ni naperjena na lastno osebo kot svoj seksualni objekt, marveč je le trajno odtegnjena zunanjim objektom, se sekundarni narcismus ne izraža v obliki spolne perversije, pač pa povzroča duševno bolezen v ožjem pomenu besede. Objektna libido pa je oni faktor, ki seže preko individua, spajajoč ga v družabnosti z drugimi individui, zato izgubi shizofrenik normalni stik s svetom in družbo ter se zakrknje in potopi vase, slično kakor normalen človek v spanju. Čim več objektne libido se na ta način odtegne objektom in nakopiči v subjektu, tem intenzivnejša je odtujitev bolnika od sveta, tem nedostopnejši je psihičnemu kontaktu, tem intenzivnejša je njegova bolezen. Ker pa

temelji psihoanalitično postopanje na možnosti psihičnega kontakta z bolnikom in je tak kontakt mogoč le pri neki libidinozni zasedbi zdravnika s strani bolnika, so shizofreniki nedostopni tudi psihoanalitični terapiji.

Sekundarni narcizmus se razlikuje od primarnega, perverz-nega narcizma torej v tem, da se pri onem odtegne libido zopet objektom, na katere je bila prešla, dočim pri tem zaradi motnje seksualnega razvoja sploh ni bilo prišlo do genitalno libidinozne objektivacije.

Množina erotične energije, s katero človek okupira svoje libidinozne objekte, je pri različnih individuih in pri istem individuu v različnih časih različna. Egoist je tudi v ljubezni sebičen, kakor je altruist radodaren. Pa tudi isti individuum menjava v svojem življenju neprestano svoje libidinozne pozicije, tako glede količine kakor glede objektov, in se obnaša v posebnih okoliščinah celo narcistično. Tako n. pr. v spanju. V spanju umakne človek svoje libidinozne pozicije z objektov zunanjega sveta in jih prenese v lastno duševnost v razpolago želji po spanju. Zato so sanje kot duševno dogajanje v spanju vseskozi egoističnega značaja. Isti efekt, dasi v manjši meri, imajo telesne bolezni, zlasti one, ki povzročajo bolečine. Vsako intenzivno telesno ali psihično neugodje utesni interes za zunanje dogodke in zamori vsako seksualno teženje. Bolan človek ne ljubi, ker posveti vso razpoložljivo libido obolelemu organu. Isto velja za hipohondrijo. Tudi samo umišljeno obolelim organom posveti hipohonder vso ono nežnost in nego, ki jo je odtegnil objektom. To dejstvo tolmači Freud s hipotezo, da pripada vsakemu organu neka erogenost, t. j. sposobnost pošiljati erotične dražljaje v duševnost. Erogenost posameznih organov pa ni konstantna, marveč se menjava s fiziološkim stanjem organa. Erotiziranemu organu doteka večja množina krvi, njegov turgor

in tonus se zviša, njegova senzitivnost, vzburljivost in zdražljivost narastejo — skratka: erotizirani organ se obnaša, kakor bi se vršili v njem patološki procesi. Kot primer maksimalne organske erotizacije omenja Freud vzburjeni spolni ud.

Razlika med pravim bolnikom in hipohondrom je torej v tem, da odtegne pravi bolnik libido objektom, ker jo zaradi bolezni rabi zase, dočim erotizira hipohonder z objektom odtegnjeno libido ta ali oni organ, ki ga potem boleстно občuti.

Pa tudi normalno ljubezensko življenje vsebuje narcistične elemente. Kakor znano, so erotični nagoni prvotno naslonjeni na drugotne telesne potrebe egoističnega značaja (pri dojenčku n. pr. na sesanje ali izpraznjenje črevesa) in se šele pozneje osamosvojé. Ta prvotna odvisnost erotičnega doživljanja od drugotnih doživljanj pa se kaže še v nekem drugem interesantnem dejstvu. Osebe, ki so tešile dojenčku njegove telesne potrebe, postanejo pozneje, ko se razvije dojenček v otroka z zavestnim jazom, njegov prvi seksualni objekt. Navadno je to otrokova mati. Na njo prenese otrok svojo libido — jo libidinozno zasede. Otrok se pri izbiranju prvega seksualnega objekta naslanja tako rekoč na osebe, ki so ga egoistično zadovoljevale. Ta način izbiranja seksualnega objekta, ki je značilen za individue moškega spola, imenuje Freud: „Anlehnungstypus der Objektwahl“. Drugi način, ki se najde pri individuih z motnjami seksualnega razvoja (homoseksualcih) in tudi pri sicer normalnih osebah, zlasti pa pri ženskah, je narcistični. Narcistično razpoložene osebe iščejo instinktivno take seksualne objekte, ki ne sličijo osebam, ki so jih kot dojenčke negovale, ampak njim samim. Taki ljudje iščejo v seksualnem objektu, na katerega prenese svojo libido, samega sebe, oni se v resnici niso povzpeli do resničnega erotičnega altruizma — njih objektna libido je ostala v bistvu narcistična.

Fundamentalna razlika med erotičnim čuvstvovanjem moškega po eni in ženske po drugi strani je po Freudu v tem, da moški išče in najde svoj pravi seksualni objekt v osebi, ki ga spominja na njegovo mater, dočim ga ženska išče in najde navadno v sami sebi. Temu je vzrok okolnost, da se pri njej za časa pubertetne spolne zoritve stopnjuje prvotni infantilni narcismus, kar otežuje prenos libidinoznega teženja na seksualni objekt. V zvezi s tem je še neki drug pojav. Oseba, ki jo človek libidinozno zasede, pridobi v njegovih očeh na veljavi. Izraz tega dejstva je seksualno precenjevanje z libido okupiranega objekta. Libido svoj objekt vedno idealizira. Zaljubljenec obda ljubljeno osebo z vsem čarom svojega čuvstvovanja — vidi v njej višek telesne in duševne popolnosti. Seksualno precenjevanje je zaradi tega značilno za moško ljubezen. Mož vedno precenjuje svoj seksualni objekt, ženska le v izjemnih primerih. Zlasti ženska, ki se je razvila v krasotico, je navadno sama sebi ideal. Ona ljubi prav za prav samó sebe. Njena potreba sploh ni ljubiti moža, marveč biti deležna njegove ljubezni. Ta psihološka konstelacija ženske je pa ravno ono, kar moža vabi. Narcismus ženske vpliva očarljivo na moža, ki je svoj narcismus s prenosom svoje libido na seksualni objekt likvidiral. Tudi dražestnost in ljubkost otrok temelji po Freudovem mnenju na njihovem naravnem narcizmu.

Pa tudi narcistično usmerjena ženska najde svoj pravi ljubezenski objekt v otroku, ki ga rodi. V njem vidi produkt lastnega telesa in ga iz narcističnega teženja obda s popolno objektno ljubeznijo. V otroku ljubi narcistična ženska samo sebe.

Vsa libido človeka je prvotno narcistična. Šele pozneje začne prehajati na zunanje objekte, ki jih z različnimi seksualnimi cilji libidinozno zasede. Pri tem prehajanju in zasedanju se pa zaplete pogosto, tako kar se tiče objektov, kakor kar se tiče

ciljev, v konflikte s kulturnim in etičnim čuvstvovanjem in pojmovanjem dotičnega individua.

Posledica takih konfliktov je nam že poznano zavračanje in oddrivanje nedopustnih libidinoznih tendenc v podzavest. To zavračanje in oddrivanje izhaja od zavestnega „jaza“, odnosno njegovega „etosa“. V tem oziru je pa vse odvisno od ideala, ki si ga je človek ustvaril v svoji zavesti in ob katerem meri vrednost svojih dejanj in nehanj. Kar neki individuum mirno trpi v svoji zavesti, drugi z vso silo zavrača. Ideal jaza je torej, ki zavrača vse, kar je v nasprotju z njegovimi normami. Ideal jaza pa je produkt prvotnega narcizma. Prvotna narcistična libido se je, kolikor ni prešla na objekte, v teku individualnega etičnega razvoja odvrnila od aktualnega realnega jaza in se naperila na njegov ideal. Narava človeka je namreč taka, da mu ne dopušča resignirati na zadoščenja, ki jih je že kedaj doživel. Človek ne more pogrešati narcistične popolnosti svojega detinstva. Ker mu je pa ta iz moralnih in kulturnih razlogov zagrenjena, jo skuša doseči v svojem idealu. Ker iz moralnih razlogov ne more ljubiti svojega manj vrednega jaza, si ustvari ideal in mu nakloni vse svoje narcistično samoljubje. „Kar človek“ — piše Freud — „kot svoj ideal predse projicira, je nadomestek za izgubljeni narcismus detinstva, ko si je bil še svoj lastni ideal.“ Tako likvidacijo infantilnega narcizma imenuje Freud „idealizacijo“ in jo kot tako loči od erotične „sublimacije“.

Sublimacija je proces na libidinoznem teženju samem: energija erotičnega nagona se odvrne od seksualnega cilja na kak drug, plemenitejši, kulturnejši, cilj. Akcent leži na odvrnitvi od seksualnosti sploh. Človek izrabi svojo erotično energijo v kulturnem, socialnem, umetnostnem in znanstvenem udejstvovanju, ki je v celoti produkt erotične sublimacije. V tem

smislu je Eros oče celokupne kulture. Tudi otrok črpa iz svojega infantilnega erotizma one sile in energije, ki se javljajo v poznejšem življenju kot seksualne ovire in omejitve v obliki sramu, studa, etičnih in estetičnih idealov in norm. Pretvarjanje in izrabljanje erotične energije v plemenitejše vzgojne in kulturne namene se otroku v dobi seksualne latence tem laže posreči, ker se njegova libido zaradi zaostalega razvoja spolnih organov ne more v smislu ploditve normalno izživljati. Infantilna libido je velevažen kulturni motor. Čim manj se otrok seksualno izživlja, tem več vzgojnih potenc mu je na razpolago. Odtod instinktivno omejevanje infantilne erotičnosti pri vseh kulturnih narodih.

Dočim je sublimacija proces na seksualnem nagonu samem, zadane idealizacija objekt nagona. Idealizacija je možna na področju narcistične kakor objektne libido. Produkt idealizacije narcistično vezane libido je ideal jaza, ki s svoje strani zavrača vsa protikulturna in nemoralna javljanja objektnega libidinoznega teženja in terja sublimacijo erotičnega nagona v kulturne svrhe. Seveda ideal jaza take sublimacije ne more izsiliti. Marsikomu, ki je zamenjal svoj narcismus za visok osebnostni ideal, se kljub temu ne posreči sublimacija njegovih erotičnih teženj. Pač pa je ideal jaza ona instanca, ki izsili zavrnitev ž njim nezdržljivih teženj v podzavest, seveda z rizikom poznejšega nevrotičnega obolenja. Pri sublimaciji te nevarnosti ni.

Efekt idealizacije prenesene libido je pa erotično precenjevanje seksualno zaželene, ljubljene osebe.

Eksekutivni organ idealnega jaza in čuvar nad aktualnim realnim jazom je „vest“ človeka. Institucija vesti je v bistvu utelešenje kritike staršev v mladosti in kritike družbe v poznejšem življenju.

Narcistična libido je slednjič v najožji zvezi s „samočutjem“ človeka. Vse, kar množi narcistično libido, zvišuje samočutje. „Ljubljen biti“ pomeni krepitev narcizma in ž njim samočutja, „ljubiti“ pa pomeni narobe slabitev teh dveh potenc. Zaljubljenec obuboža tako rekoč na svojem narcizmu za vso ono libido, ki jo je prenesel na ljubljeno osebo, zato je vdan in ponižen, zlasti dokler ni dosegel svojega cilja. Zadoščenje, ki ga doživi v realizaciji seksualnega cilja na ljubljenem objektu, in pa zavest, da mu ljubljena oseba vrača ljubezen, mu zopet dvigneta samočutje.

V svojem razvoju se „jaz“ vedno bolj oddaljuje od primarnega narcizma, kar povzroča intenzivno hrepenenje po prvotnem stanju. Vsak človek hoče biti tudi v seksualnem oziru sam svoj ideal, kakor si je bil v dobi detinstva. Temu se pa upira človeška družba, ki ga sili, da si ustvari ideal jaza, ki naj ga vodi v njegovem erotičnem udejstvovanju. Individuum, ki iz kateregakoli vzroka ni razvil v svoji duševnosti takega ideala, se izživlja nebrzdano, na perverzen način.

4. *Ideal jaza.*¹

Psihoanalitična izkušnja nas sili, ločiti med zavestno in podzavestno duševnostjo. Podzavestno je vse, kar je sicer v moji duševnosti, česar se pa ne zavedam. Predstava, ki je bila pravkar v zavesti, je sedaj podzavestna, se pa dvigne v naslednjem trenutku lahko zopet v zavest. Ko mislim, da moram zvečer na sejo, se svoje dolžnosti zavedam. Ni pa potrebno, da bi ves čas mislil na to. Lahko se posvetim drugemu delu, drugim

¹ Sigmund Freud: „Das Ich und das Es.“ (Gesammelte Schriften, Bd. VI.)

mislim in drugim načrtom in vendar nosim v podzavesti, da moram zvečer na sejo. Ko pride večer, se svoje dolžnosti zopet zavem. Medtem je bila moja misel — kakor pravimo — latentna, t. j. pripravljena se dvigniti vsak čas v zavest.

Od takih latentnih misli in predstav pa moramo ločiti one, ki smo jih iz kakršnegakoli vzroka popolnoma pozabili, ki si jih torej ne moremo poljubno priklicati zopet v zavest, zlasti pa tudi one, ki smo jih s silo odrinili iz zavesti, ker so nasprotovale našemu moralnemu čuvstvovanju.

Latentne predstave in misli, ki so sicer podzavestne, ki pa postanejo lahko vsak čas zavestne, imenuje Freud „predzavestne“ (vorbewusst) in rezervira terminus „podzavesten“ za one, ki si jih ne moremo poljubno priklicati v zavest, zlasti pa one, ki so, aktivno izrinjene iz zavesti, zapadle popolnemu pozabljenju.

Zavestna duševnost je realizirana v jazu. Na jazu visi zavest. Jaz je ona instanca, ki odriva neljube mu predstave in misli v podzavest. Pri psihoanalitičnem poizkusu dvigniti te, od jaza odrinjene, predstave in misli zopet v zavest, trčimo na neki upor, ki mora izhajati od jaza, ki se ga pa jaz ne zaveda. Iz tega sledi, da more biti in da je faktično tudi del jaza potopljen v podzavest.

Kaj pa je „jaz“ in kako je organiziran?

Še prej pa: Kaj je zavestnost?

Zavestnost je lastnost onega dela psihičnega aparata, ki meji na zunanji svet, ki leži torej na njegovi površini in na katerega vplivajo zunanji dražljaji, ki jih doživljamo v obliki zunanjih zaznav.

Zavestne so pa tudi notranje zaznave: doživljaji predstav in misli ter čuvstev in stremljenj, doživljaji, ki jih s tem, da se jih

zavedamo, zaznamo in narobe: ki se jih s tem, da jih zaznamo, zavedamo.

Predstave so spomini zaznav. Večinoma so predzavestne. Ker pa leži predzavest v neposredni bližini zavesti, povzroči energetična mobilizacija predzavesti odmev v zavesti v obliki predstav. Tudi misli so predzavestne — zavedamo se jih s tem, da jih s pomočjo besednih predstav izpremenimo v notranje zaznave. Čuvstva in stremljenja so pa odmev dogodkov v globinah podzavestne duševnosti, in sicer doživljamo ta odmev v obliki ugodja in neugodja, veselja in žalosti, upanja in obupa, vzhičenosti in groze, simpatije in antipatije, sovraštva in ljubezni itd.

Svoje podzavesti se zavedamo samo toliko, kolikor odmeva v obliki čuvstev v naši zavesti. Čuvstva torej niso podzavestna dogajanja, ampak samo odmev takih dogajanj, ki nam sama po sebi ostanejo za vedno podzavestna.

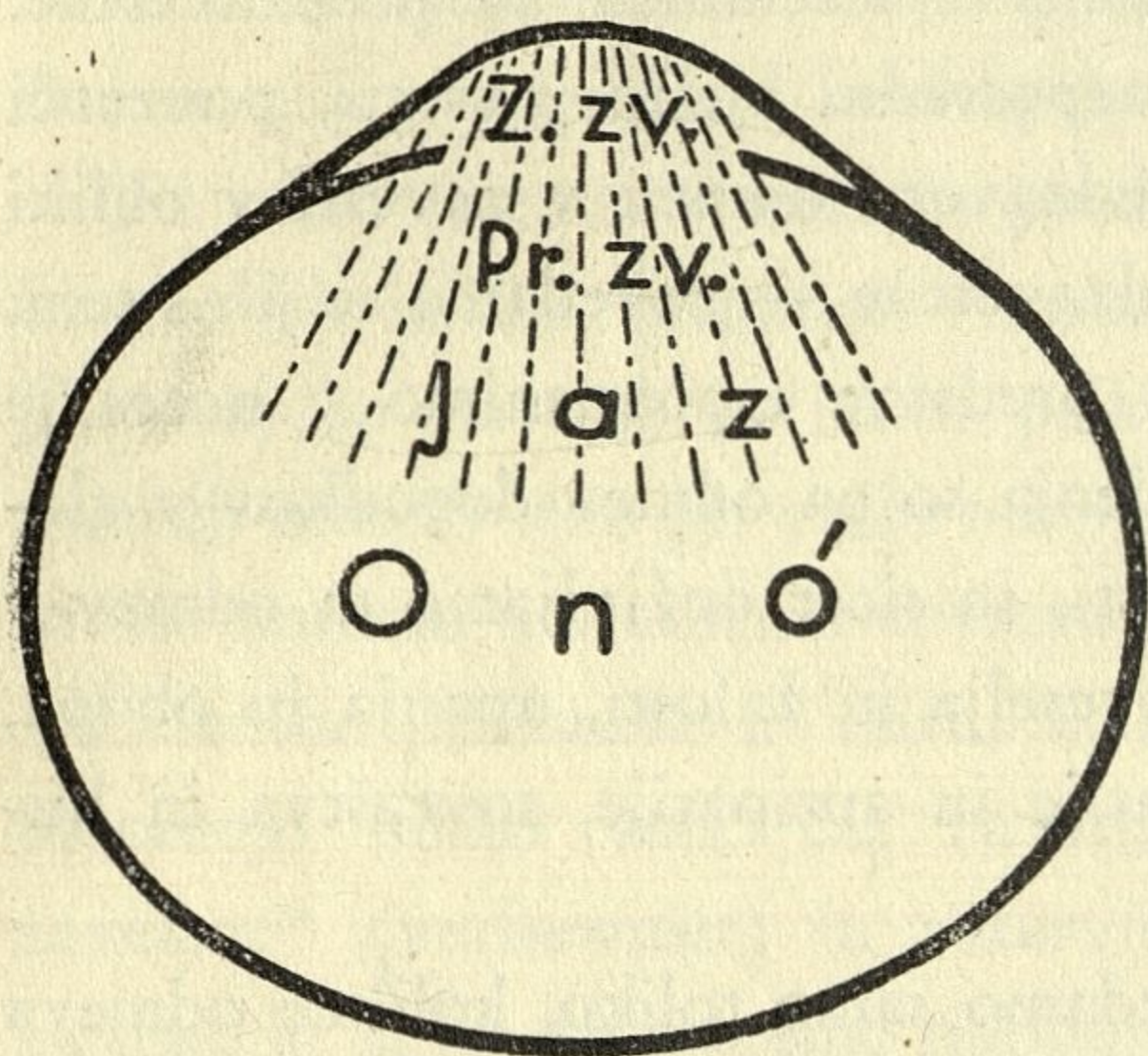
Zavestnost spremlja torej oni majhni del psihičnega dogajanja, ki vrši funkcijo zaznavanja (zaznavna zavest).

Jedro jaza je v zaznavni zavesti, obsega pa jaz tudi vso predzavest in je deloma potopljen v podzavest. Vso ostalo podzavestno duševnost imenuje Freud v nasprotstvu z „jazom“ (das Ich): „onó“ (das Es).

Prvotno je vsak individuum samo „onó“. Šele pod vplivom zunanjih in notranjih zaznav se izdiferencira površinski del celokupne duševnosti v prvih letih detinstva v zavestni „jaz“, ki potem raste in se razvija in izpreminja v svojem „značaju“ pod vplivi doživetij poznejšega življenja.

„Jaz“ je torej produkt individualnega življenja, dočim je „onó“ iz davnine, od rodu do rodu podedovana, prvotna, vekovita duševnost, pri vseh individuih istega plemena enaka, nositeljica psihične dednosti in vir vse psihične energije.

Ako si mislimo celokupno duševnost prostorninsko v obliki krogle, predstavlja „jaz“ le majhen del njene površinske plasti,

Z. zv. = Zaznavna zavest.

Pr. zv. = Predzavest.

podobno zenici očesa. Vsa ostala notranjost krogle (očesa) je podzavestno „onó“.

„Jaz“ posreduje med zunanjim svetom in podzavestjo („onésom“) in skuša sam vplivati nanjo. V njem vlada realitetni princip. V njem je realizirano ono, kar imenujemo razum in razsodnost v nasprotju z „onésom“, ki je domena strasti in nagonov.

„Jaz“ obvladuje tudi dohode do motilitete: ima v oblasti organe, s pomočjo katerih se izživlja na zunaj.

Freud primerja „jaz“ z jezdecem, ki jaha na konju (podzavestnem „onésu“). Če jezdec konja ne obvlada, mu mora dati proste vajeti, da gre, kamor hoče. Tudi „jaz“ se mora neredko vdati „onésu“ in realizirati njegove želje, kakor bi bile lastne.

„Onó“ pa ni samo domena strasti in nagonov. Ker je tudi del jaza potopljen v podzavest, se porajajo v tej tudi logične misli, kakor je tudi del kritike in vesti podzavesten. Od tod podzavestno čuvstvo krivde, ki je pri psihonevrozah oni ekonomični faktor, ki se najbolj upira psihoanalitični terapiji.

„Jaz“ je pod vplivom zaznavnega sistema modificiran del „onésa“. Pa pri tem ne ostane. V teku individualnega življenja se iz jaza izdiferencira „nad-jaz“ (ideal jaza, idealni jaz). Ta izdiferenciacija se izvrši na tale način:

Človek okupira s svojo libido tuje objekte (osebe). Ta okupacija se izvrši z dovoljenjem „jaza“ s strani „onésa“. V zgodnji otroški dobi, ko je jaz še nerazvit in slaboten, dopušča mirno take okupacije. Pozneje se jim pa — ako se mu zde neoportune — začne upirati. K temu ga sili realitetni princip, pridobljen v lastnih izkušnjah in pa pod vplivom vzgoje. Okupacijo neljubih mu objektov prepreči jaz na dva načina: ali zavrne okupacijo in jo potisne nazaj v podzavest ali pa se identificira z objektom in pritegne s tem objektno libido nase. S tem, da se jaz identificira z objektom, omogoči „onésu“, da odvrne libido od objekta in jo naperi na jaz. Kakor da bi jaz dejal onésu: glej! tudi mene moreš ljubiti, saj sem vendar tako podoben objektu!

Identifikacija je zlasti v poznejši otroški dobi jako pogost in važen pojav. Važen tudi zaradi tega, ker jaz s tem, da se identificira z objektom, izoblikuje v sebi to, kar imenujemo „značaj“ človeka. Značaj je do neke meje usedlina (oborina) opuščenih objektnih okupacij po identifikaciji. Razen tega dobi jaz z identifikacijo večjo oblast nad „onésom“ in poglobi svoje odnose do njega.

Pretvarjanje objektne libido v narcistično po identifikaciji pomeni nekako deseksualizacijo dotičnega individua, neke vrste sublimacijo, in ni izključeno, da temelji vsa sublimacija sploh na takih procesih. Gotovo pa je, da je diferenciacija idealnega jaza (nad-jaza) efekt mladostnih identifikacij. Za idealom jaza se skriva prva in najodločilnejša identifikacija, ki jo izvrši človek v svojem življenju: identifikacija s svojimi starši. Ta identifikacija je prvotna, neodvisna od predhodne objektne okupacije. Otrok se kratkomalo identificira s svojim očetom kot svojim vzorom. Pozneje, ko začne okupirati objekte, je prvi libidinozni objekt dečka njegova mati. S spoznanjem, da

mu je oče v njegovem teženju napoti, razvije otrok Ojdipov kompleks. Identifikacija z očetom dobi sovražno potezo, otrokovo čuvstvovanje do očeta postane ambivalentno. *ambivalentno 2-stronsko usmerjen*

Po razpadu Ojdipovega kompleksa umakne otrok svojo libido z matere. To doseže s tem, da se ali identificira z njo ali pa da ojači prvotno identifikacijo z očetom. V katero smer krene, je odvisno od jakosti moške, odnosno ženske komponente njegove konstitucionalne biseksualnosti.

Identifikacija z očetom je za dečka ugodnejša likvidacija Ojdipovega kompleksa kakor identifikacija z materjo, ker ojači njegov moški značaj, ne da bi povsem uničila nežnost do matere.

V večini primerov pa je proces kompliciranjši. Konstitucionalna biseksualnost povzroča, da se deček sicer identificira z očetom in okupira mater z nežnostjo (pozitivni Ojdipov kompleks), da pa s svojo feminino komponento okupira istočasno očeta, z ambivalentnim čuvstvovanjem do matere (negativni Ojdipov kompleks).

Deček je torej na dva načina vezan na očeta in na mater: z libidinozno okupacijo in z ambivalentno identifikacijo. Od jakosti feminine komponente njegove biseksualnosti je odvisna jakost libidinozne okupacije očeta. V tem pogledu so možni vsi prehodi med obema ekstremoma: od čistega pozitivnega do čistega negativnega Ojdipovega kompleksa.

Pri razpadu tega popolnega Ojdipovega kompleksa pride normaliter do ojačenja identifikacije otroka tako z očetom kakor z materjo: opustitev okupacije matere pojači identifikacijo z očetom, opustitev okupacije očeta pa pojači identifikacijo z materjo. Nepravilna likvidacija Ojdipovega kompleksa pa je vzrok poznejših seksualnih perverzij.

Identifikacija otroka s starši izpremeni njegov značaj v smislu idealizacije. Ta idealizacija se nekako osamosvoji in postane ideal jaza. „Ideal jaza pa ni zgolj residuum prvotnih libidinoznih okupacij s strani ‚onésa‘, marveč ima obenem pomen energične reakcije proti njim. Njegov odnos do jaza se ne izčrpava v svarilu: ‚bodi tak, kakor je oče!‘, ampak obsega tudi prepoved: ‚ne smeš biti v vsem tak, kakor je oče, marsikaj je samo njemu pridržanega!‘. To dvojno lice ideala jaza izvira iz dejstva, da je bil ideal udeležen pri likvidaciji Ojdipovega kompleksa ali celo, da je nastal zaradi te likvidacije. Zavrnitev Ojdipovega kompleksa očitno ni bila lahka naloga. Glavna ovira Ojdipovemu teženju so bili starši, posebno oče, zato se je infantilni jaz okrepil za svoj napor pri zavrnitvi tega teženja tako, da je dvignil v sebi isto oviro. Izposodil si je tako rekoč moč od očeta in to posojilo je izredno dalekosežen akt. Nad-jaz (ideal jaza) obdrži značaj očeta in čim jačji je bil Ojdipov kompleks ter čim hitreje se je pod vplivom avtoritete, verskega nauka in vzgoje izvršila njegova zavrnitev, tem strože bo pozneje nad-jaz kot vest, mogoče tudi kot podzavestni čut krivde, vladal nad jazom.“

Odcepitev nad-jaza od jaza ni nič slučajnega. V tem dejstvu se odraža individualni in plemenski razvoj človeka. Identifikacija z očetom je po eni strani posledica otrokove nebogljenosti, po drugi pa zaključek njegove prve erotične faze. Ideal jaza je dedič Ojdipovega kompleksa. S tem, da si ga je ustvaril, se je jaz polastil Ojdipovega kompleksa, sočasno se je pa podvrgel ‚onésu‘. Dočim je jaz v bistvu reprezentant zunanjega sveta, to je realnosti, mu stopa nad-jaz kot zastopnik notranjega sveta nasproti. V konfliktih med jazom in nad-jazom se zrcali nasprotje med realnim in psihičnim, med zunanjim in notranjim svetom. „Kar sta biologija in usoda človeštva ustva-

rili in zapustili v ‚onésu‘, to prevzame jaz po idealu in doživlja individualno sam v sebi. Ideal jaza ima po svojem nastanku najožje zveze s filogenetičnimi pridobitvami, z arhaično dediščino poedinca. Kar je v poedinem duševnem življenju pripadalo najnižjemu, postane z razvojem ideala najvišje v smislu naših vrednotenj.“

Ideal jaza kot nadomestek hrepenenja po očetu vsebuje kal, iz katere so se razvile vse religije. Zapovedi in prepovedi nadjaza izvajajo moralično cenzuro v obliki vesti. Napetost med zahtevami vesti in izživljanjem jaza se javlja v „zavesti krivde“. Socialno čuvstvovanje pa temelji na identifikaciji z drugimi na podlagi istega ideala. Religija, morala in socialno čuvstvovanje so bili prvotno eno. Filogenetično so nastali iz Ojdipovega kompleksa.

5. Teorija nagonov.

S teorijo narcizma, to je na lastni jaz naperjenega libidinoznega teženja, je zašla psihoanaliza, ki je ostro ločila erotična od egoističnih nagonov, v teoretične težkoče, ker ni bilo razvidno, v čem naj se narcistična libido razlikuje od egoizma, in se je zdelo, da egoistične tendence niso nič drugega nego izraz narcizma, da je torej libido identična z nagonsko energijo sploh, kakor je to poudarjal švicarski psihiater in psihoanalitik Jung.

Da se izogne tem, teoretično mu nezaželenim pomislekom in konsekvencam, je Freud storil „korak naprej“ in v svoji razpravi: „Jenseits des Lustprinzips“ (1920)¹ modificiral svojo teorijo nagonov tako, da je priznal skupni libidinozni izvor erotičnih in egoističnih nagonskih tendenc ter jih združil pod

¹ Sigmund Freud: Gesammelte Schriften, Bd. VI., p. 191—257.

skupnim pojmom „življenjskega nagona“, ki mu je pa postavil ob stran novi pojem „smrtnega nagona“.

Pot, po kateri je Freud prišel do tega spoznanja, je precej zamotana in ne vselej prepričevalna.

V psihoanalitični teoriji — tako razmotriva Freud — predpostavljamo, da regulira princip ugodja avtomatično potek duševnih dogajanj, to se pravi, da smo mnenja, da ga vedno neka neprijetna (mučna) notranja napetost izproži in tako usmeri, da končni rezultat sovpada z. znižanjem one napetosti, torej s prenehanjem neugodja, odnosno s pojavom ugodja. Tendenca psihičnega aparata namreč je, držati kvantum vzburjenja na kolikor mogoče nizki ali pa vsaj konstantni stopnji.

Po principu ugodja bi bilo pričakovati, da doživlja človek v svojem psihičnem dogajanju v pretežni večini ugodje, čemur pa nasprotuje neizpodbitno dejstvo, da doživljamo faktično mnogo več neugodja kakor ugodja.

Je spričo tega dejstva princip ugodja vzdržljiv? Je — odgovarja Freud — če predpostavljamo, da vlada v duševnosti vsaj tendenca po ugodju, ki pa zaradi drugotnih razlogov in vzrokov ugodja ne more v vsakem primeru realizirati.

Človek ni od zunanjega sveta neodvisno bitje. V boju za obstanek se mora neprestano omejevati in danim razmeram prilagojevati, mora dopuščati neugodje, ker bi sicer prišel v konflikt z brutalno realnostjo in utrpel še večje neugodje. Računati mora z dano realnostjo in se v lastnem interesu odpovedati utešenju marsikaterih potrebe in želje. Pod pritiskom življenjskih razmer je človek primoram odreči se principu ugodja in ga zamenjati s principom realnosti (Realitätsprinzip).

Realnostni princip je človeku vsiljen in ovira kot tak princip ugodja, ne nasprotuje pa tendenci po ugodju. Nasprotno: šele pod vplivom tendence po ugodju ga je človek akceptiral, da se

izogne še večjemu neugodju, ki bi mu zapadel, če bi ne računal z dano realnostjo. Neugodje, ki ga človek v boju za obstanek mora dopuščati, ne izvira iz strukture njegovega psihičnega aparata, ovira sicer princip ugodja, ga pa logično ne izključuje. Isto je reči o neugodju, ki ga povzročajo konflikti in razdori v psihičnem aparatu samem, izvirajoči iz človeške moralnosti. Človek črpa vso psihično energijo iz svojih nagonov, ki pa v svojih ciljih niso vedno združljivi z zavestnim jazom, ki jih zaradi tega zavrača in onemogočuje njihovo sproščanje v izživetju. Take zavrnjene in odrinjene nagonske tendence teže iz podzavesti po sproščanju, povzročujoč, ako se jim to na ta ali oni način posreči, zavestnemu jazu neugodje, dasi je njihova prvotna tendenca doživetje ugodja v utešenju zavrnjene želje. Tudi neugodje, ki ga doživlja človek pod vplivom svoje vesti, kot nezadovoljstvo s samim seboj v obliki sramu, kesa itd., ne izključuje tendence po principu ugodja, dasi jo bistveno omejuje.

Glavni vir neugodja so pa naše zunanje in notranje zaznave v obliki neprijetnih doživetij, ki se jim človek ne more samovoljno izogniti. Sem spadajo vse telesne bolezni, vsa spoznanja o ničnosti in minljivosti tega sveta, vsa razočaranja, ki jih prinese realno življenje, zaznavanja nevarnosti, ki nam prete v psihičnem in fizičnem oziru. Tudi ta in taka neugodja ne izključujejo tendence po principu ugodja, dasi le-tega resno ovirajo.

Torej tudi spričo dejstva, da doživlja človek psihično mnogo več neugodja kakor ugodja, je princip ugodja psihološko vzdržljiv. So pa — tako izprašuje Freud — naštetá neugodja edina, ki jih človek doživlja? Ne eksistirajo tudi taka, ki si jih človek sam iz neke notranje potrebe — tako rekoč iz nekega principa neugodja — ustvarja? Če je to tako, potem princip ugodja ne velja generelno. In je to tako.

Kot primer neugodja, ki načelno nasprotuje principu ugodja, navaja Freud sanje nezgodnih nevrotikov. Človek, ki je prestal hudo nezgodo in zaradi tega postal nevrotik, sanja noč za nočjo o prestani nezgodi, doživlja v sanjah vedno znova vso grozo in strah, ki jih je bil svoj čas realno doživel.

Kaj sili psihični aparat k produkciji takih neprijetnih in mučnih sanj? V svojih sanjah je človek neodvisen od dane realnosti, neodvisen od svoje vesti, neodvisen od zunanjih in notranjih zaznav in vendar si ustvarja neugodje. Zakaj travmatični nevrotik ne sanja prijetnih stvari? Zakaj se potaplja noč za nočjo iz lastnega nagiba v neugodje? Kje je tu še kaj od tendence po principu ugodja?

In dalje: Zakaj silijo tudi taki, v podzavest odrinjeni spomini in doživljaji v psihonevrozah v zavest, ki so ne le zavestnemu jazu neprijetni in mučni, marveč tudi že sami po sebi, brez ozira na etos jaza neznosni, ki bi jih človek tudi v primeru, da bi ne nasprotovali etičnim normam jaza, občutil kot mučne? Kje je tu vidna tendenca po principu ugodja?

In še: Zakaj se vrača človek v svojih mislih tako trdovratno k neprijetnim doživljanjem, ako se mu ni posrečilo potisniti jih v podzavest? Zakaj se tako rad vdaja boleznim čuvstvom, zakaj se naslaja v gledališču na tragičnih scenah, zakaj želi otrok slišati isto povest vedno z istimi besedami, ko je vendar tako premlevanje iste snovi sicer človeku neprijetno? Odkod trdovratnost človeških navad in razvad, tudi takih, ki jih spremlja neugodje?

Na podlagi takih in sličnih razmišljanj in na podlagi izkustev, dobljenih pri psihoanalitični terapiji psihonevroz — v podrobnosti se tu ne morem spuščati — je Freud začel domnevati, da je psihična potreba po „ponavljanju“ morda sama

na sebi nekaj nagonskega, nekaj primarnega, elementarnega, nekaj primitivnejšega in elementarnejšega od principa ugodja.

„Vriniti se nam mora“ — piše Freud — „tukaj ideja, da smo prišli na sled splošnemu, do sedaj še ne jasno spoznanemu, ali vsaj ne izrečno poudarjenemu, značaju nagonov, mogoče celó vsega organičnega življenja sploh. Nagon bi bil potemtakem živim organizmom vrojena težnja po vzpostavitvi prejšnjega stanja, ki ga je moralo živo bitje pod vplivom zunanjih sil opustiti, torej neke vrste organična elastičnost ali če hočete izraz vztrajnosti organičnega življenja.“

Nagoni bi bili po tej koncepciji konservativne narave, to se pravi, njihov cilj bi ne bil razvoj navzgor, procvitanje in izpopolnjevanje življenja, marveč golo ohranjanje enkrat nastalega. Freud opozarja v tej zvezi na biološka dejstva, ki nekako potrjujejo pravilnost njegove osnovne ideje. Znano je n. pr., da romajo nekatere ribe v daljna vodovja k drstitvi, v vodovja, ki so jih morala v davnini iz nam neznanih vzrokov zapustiti — na vsakoletna potovanja ptic selivk — na dejstvo dedičnosti sploh — na embriološko dejstvo, da „ponavlja“ razvijajoče se bitje v svojem individualnem razvoju poprejšnje stadije filogenetskega razvoja, in pa na dejstvo regeneracije izgubljenih organov.

Ako pa teže — tako sklepa Freud — vsi nagoni po vzpostavitvi prejšnjega stanja, mora nedvomni progresivni razvoj organizmov biti efekt zunanjih vplivov in sil in kot tak nekaj slučajnega, akcidentelnega, organizmom vsiljenega, njihovi naravi nasprotujočega. Nobeno živo bitje ne teži nagonsko po nadaljnjem razvoju, po višjih razvojnih stopnjah; nasprotno: vsako stremi vzdržati se tako, kakršno je. Kozmične sile so vsilile organizmom izpremembe v njihovi organizaciji, konservativni

nagoni pa teže po ohranitvi teh slučajno nastalih izprememb v večnem ponavljanju in reprodukciji teh organizacijskih struktur.

„Konservativni naravi nagonov“ — piše Freud — „nasprotuje, da bi bil cilj življenja poprej še nikoli doseženo stanje, nasprotno: staro izhodno stanje, ki ga je vse živo nekdanje zapustilo in h kateremu teži po ovinkih razvoja, je cilj vsega življenja. Ako smemo smatrati za brezizjemno skušnjo, da vse živo iz notranjih vzrokov umre, to se pravi v prvotno neorganično stanje povrne, potem moramo samo reči: cilj vsega življenja je smrt, ali s pogledom nazaj: mrtvo je bilo prej tu ko živo.“

Nekoč v davnini je vplivala nam neznana in nepojmljiva sila na mrtvo materijo in jo zbudila v življenje. Notranja napetost, ki je nastala z življenjem v poprej neživi snovi, je težila po izenačenju, po povratku v prvotno neživo stanje. Z življenjem se je rodilo umiranje, ki pa je bilo v začetku še lahko. Pa kozmične sile so vedno znova budile življenje in gnale organizme do višjih in višjih razvojnih stopenj, jih silile k življenju in jim vcepile življenjski nagon, nagon vztrajanja in ponavljanja. In tako nosi vsako živo bitje dva nagona v sebi: življenjskega in smrtnega. Življenjski ga sili vztrajati v vsiljenem mu stanju, smrtni pa ga žene v prejšnje neživo stanje nazaj. Zato teži vsako bitje preko vsiljene mu razvojne poti nazaj k smrti. Noben organizem noče nič drugega nego na njemu lasten način umreti. Nagoni samoobrambe, težnja po oblasti, moči in veljavi nimajo drugega pomena, nego bitju zagotoviti predpisano mu pot do smrti. Paradoksnost, da se brani vsako bitje, dasi je njegov končni cilj smrt, prezgodnje smrti po skrajšani poti, „po kratkem stiku“, je utemeljena v konservativnosti nagonov. Vsako živo bitje hoče priti po naravni poti, to je preko popolnega izživetja nazaj v neživo stanje. V trenutku, ko je nastalo

življenje, so nastali nagoni, nasprotni si v svojih tendencah: nagon vztrajanja in nagon regresije. In tako se vsako bitje brani smrti in vsako umre.

Kaj pa je smrt?

Znano je, da se najprimitivnejša bitja, ki sestojijo samo iz ene celice, tako zvani enostaničarji (protozoi), izpremene s tem, da se dele v dva dela, z vso svojo snovjo v svoje potomce. Tako bitje likvidira s svojo delitvijo v dva nova individua svojo individualnost, eksistira pa snovno v svojih potomcih naprej, ne da bi zapustilo mrtve snovi v obliki kadavra. Samo v primeru, da je cepitev v dva nova individua iz zunanjih vzrokov onemogočena, zapade bitje smrti tudi snovno v obliki kadavra. Ako definiramo torej smrt kot likvidacijo individualnosti s prehodom iz živega stanja v neživo, so protozoi potencialno nesmrtni. Sicer nosijo v sebi smrtni nagon, ki mu tudi neizprosno zapadejo, ako jim ni dana možnost rešiti se z delitvijo v nova življenja v novih individualnostih — nagon k taki delitvi jim je prav tako prirojen kakor smrtni nagon. Vsako živo bitje mora kot individuum umreti, to terja smrtni nagon, ki teži po povratku v prvotno, neživo stanje — vsako se pa skuša rešiti smrti, ker ga žene življenjski nagon k ponavljanju svoje eksistence. Protozoi dosežejo to na ta način, da žrtvujejo svojo individualnost v prid svojim potomcem, v katerih se njihovo življenje neprekinjeno nadaljuje. Ploditev protozoov sovpada z njihovo individualno smrtjo.

Zamotanejšje so pa razmere pri više organiziranih bitjih — mnogostaničarjih (metazoih), ki sestojijo iz številnih poedinih celic, združenih v harmoničen organizem. Ta bitja ne morejo preiti z vso svojo telesno snovjo v svoje potomce, njih telo mora v obliki kadavra umreti. Ona niso potencialno nesmrtna. Pač pa jim je dana možnost pred svojo smrtjo s pomočjo po-

sebnih spolnih celic zanetiti nova življenja v obliki zarodka njim sličnih individuov. V to svrhu je seveda potrebno, da se združi spolna celica s spolno celico drugospolnega individua v spolnem aktu. Taka združitev pa ni prepuščena slepemu slučaju, marveč je cilj mogočnega seksualnega nagona, ki žene raznospolne individue k spolnemu aktu v svrhu združitve njihovih spolnih celic v plod novega individua. V svojih spolnih celicah so torej tudi metazoi potencialno nesmrtni.

Razlika med protozoi in metazoi je torej le v tem, da preneha pri prvih njih individualno življenje v momentu ploditve (delitve), ne da bi preostal kak kadaver, dočim je pri metazoi individualna smrt neodvisna od akta plojenja in zapušča vedno kadaver. Oboji: protozoi in metazoi so brezpogojno zapisani smrti, ki ji zapadejo snovno ali pa samo individualno — oboji pa teže po produkciji novih življenj, v katerih se njihova življenjska struktura ponavlja potencialno nesmrtno od roda do roda.

Oboji so podvrženi smrtnemu nagonu, ki teži po ukinjenju individualnosti. Pri protozoih je pri dani možnosti ploditve smrt samo individualna, pri metazoih individualna in snovna. Oboji teže zaradi življenjskega nagona k ponavljanju svojih eksistenc, ki ga protozoi dosežejo s tem, da preidejo tudi snovno v svoje potomce — metazoi pa s tem, da se njihove spolne celice v primeru ploditve razvijejo v nove individue iste vrste.

Na mesto dvojice egoističnega in erotičnega nagona je Freud v novi modificirani teoriji postavil dvojico življenjskega in smrtnega nagona.

Življenjski nagon ali „Eros“ teži po ohranjenju žive substance in po čim večjem razmahu življenja. Njegova energija je libidinozna. Javlja se v dveh oblikah: v narcistični in

altruistični. Pri narcistični je libido naperjena na lastni jaz, javljajoča se v egoističnih tendencah — pri altruistični pa je naperjena na zunanje objekte (osebe), javljajoča se v spolni ljubezni in socialnih tendencah. Egoistično narcistična libido ščiti interes in obstoj vsakega posameznega individua, v patološki obliki pa se javlja kot narcistična perverzija. Objektne (altruistične) libido ščiti interes in obstoj družbe in skrbi za nesmrtnost rodu.

Egoizem in altruizem sta torej izraz istega nagona k življenju. Smrtni nagon teži po likvidaciji individualnosti v smrti, njegov cilj je povratek žive snovi v neživo.

Kakor eros v obliki narcizma, tako je tudi smrtni nagon prvotno naperjen neposredno na lastno individualnost, na lastno življenje. Pa kakor se eros v obliki objektne libido naperi pozneje na zunanje objekte (osebe), se tudi smrtni nagon odvrne lahko od lastne osebe in naperi v obliki sovraštva in agresije na zunaj. Zaradi tega je človek že po svoji naravi bitje, ki je nagnjeno k izbruhom sovražnosti, zlobe, krutosti in krvoločnosti. Na zunaj projicirani smrtni nagon je, ki se izživlja v antisocialnih dejanjih poedinca in v agresijskih tendencah celih narodov in plemen. Destrukcijski nagoni človeštva so, ki se izživljajo v vojnah in njihovih grozotah. Odtod prastaro spoznanje, da je „homo homini lupus“.

Na zunaj projicirani smrtni nagon v obliki agresijskih tendenc proti drugim osebam ima pa očitno isti cilj kakor egoistično samoljubje: lastno korist. Zdi se, kakor da je agresijski nagon stopil v službo narcistično egoističnega nagona.

Izhajajoč iz dejstva, da je že objektne libido polarna, javljajoča se pozitivno v ljubezni, negativno v sovraštvu, in spričo problema, v kakšnem medsebojnem odnosu sta si ta dva naspro-

tujoča si čuvstva, kakor tudi spričo problema onih dveh spolnih perverzij, pri katerih se javlja libido v spremstvu agresivskih tendenc bodisi proti seksualnemu objektu (sadismus), bodisi proti lastni osebi (masohismus), je Freud zaslutil, da se smrtni nagon ne javlja samostojno, ampak vedno v spremstvu libidinoznih tendenc.

Najjasneje se izraža to dejstvo v seksualnih perverzijah sadizma in masohizma. „Od nekdanj smo“ — piše Freud — „pripoznavali sadistično komponento seksualnega nagona, ki se, kakor vemo, lahko osamosvoji in kot perverzija zajame celokupno seksualno teženje individua. Javlja se tudi v od nas tako zvani ‚predgenitalni organizaciji‘ kot dominirajoči parcialni nagon. Kako pa naj to sadistično težnjo, katere cilj je poškodovanje objekta, deduciramo iz življenje ohranjujočega erosa? Ali ni blizu domneva, da je ta sadismus prav za prav smrtni nagon, ki ga je narcistična libido odrinila od jaza in ga prisilila, da se javlja spričo objekta? Na ta način je stopil sadismus v službo seksualne organizacije. V oralni fazi sovpada ljubezensko pollaščevanje z uničevanjem objekta, pozneje se sadistični nagon osamosvoji in slednjič prevzame na stopnji genitalne organizacije funkcijo obvladavanja seksualnega objekta, kolikor je to za izvršitev spolnega akta potrebno.“

V sadizmu je torej eros legiran z agresivnostjo proti zunanemu seksualnemu objektu, v masohizmu pa z agresivnostjo proti lastnemu jazu.

V vsakem nagonem pojavu je nekaj erotično libidinoznega in nekaj agresivno destruktivnega. Tudi kjer se javlja agresijski nagon navidezno v čisti obliki, n. pr. kot gola brutalnost, ga spremlja vedno neko libidinozno ugodje. Iz istega vzroka je vsaka ljubezen ambivalentna: v vsaki tiči nekaj sovraštva.

6. *Problem kulture.*¹

Pod izrazom „kultura“ razume Freud vsoto del in naprav, v katerih se način življenja človeka oddaljuje od načina življenja njegovih živalskih prednikov in ki služijo dvojnemu namenu: zaščititi človeka pred zunanjo naravo in ureditvi odnosov ljudi med seboj.

Kot kulturna pripoznavamo vsa dejanja in vse vrednote, ki so človeku koristne v tem, da mu pomagajo podvreči si zemljo in ga ščitijo pred elementarnimi silami sveta, v katerem živi. Prva kulturna dejanja v tem oziru so bila ukrotitev ognja, uporaba orodja in zgraditev prebivališč. Kot kulturno označujemo nadalje stremljenje človeka po lepoti, snagi in redu ter skrb za razvoj višjih duševnih dejavnosti, izražajočih se v religioznem, umetnostnem in znanstvenem ustvarjanju in udejstvovanju. Slednjič smatramo za kulturne vse socialne naprave, ki urejajo odnose poedincev med seboj in do družbe.

Kultura je mogoča samo v socialnem sožitju. Le-tó pa je mogoče samo tedaj, kadar se najde večina, ki je močnejša od vsakega poedinca in ki to svojo premoč proti samovolji in nasilnosti poedinca v obliki „prava“ tudi uveljavi. Kultura je torej mogoča le ob žrtvah osebne svobode, ki sama po sebi ne more biti kulturna dobrina.

Kulturni razvoj je svojevrsten proces, ki gre preko človeštva, sličen procesu, ki ga mora vsak poedinec v svojem individualnem razvoju prestati. Kakor zahteva življenje od vsakega poedinca, da se omeji v svojih potrebah, je tudi vsa kultura zgrajena na nagonskem zatajevanju vsakega poedinca dotične kulturne edinice, bodisi v obliki zavestne zavrnitve protikulturnih

¹ Sigmund Freud: „Das Unbehagen in der Kultur.“ Wien 1930.

tendenc, bodisi v obliki idealizacije in sublimacije nagonskih psihičnih energij.

Prvi početki kulture so v najožji zvezi s seksualnim življenjem človeka. V dobi — tako izvaja Freud — ko se je dvignil človek v pokončno hojo in stojo in oddaljil glavo od zemlje, je izgubil voh zanj oni seksualni pomen, ki ga je imel do tedaj. Na mesto voha, ki je bil kot vir seksualnih dražljajev odvisen od periodično nastopajoče menstruacije žene, je stopil trajno učinkujoči vid in povzročil, da je spolno razpoloženje trajno obvladovalo čuvstvovanje moža. To je bil vzrok, da je mož hotel imeti svoj seksualni objekt trajno pri sebi. Z materjo so pa ostali pri očetu tudi otroci: človek je začel živeti v družinah. Začela se je skupna skrb za življenje, skupni boj za obstanek, in ko je človek spoznal, da si more lajšati življenje z delom svojih rok, ki so postale s pokončno hojo za delo proste, tudi skupno delo.

Neizprosen boj za obstanek pa je silil poedine družine k skupnemu delu in skupni obrambi in jih na ta način združil v višje socialne enote: zadruga, rodove, plemena itd.

Iz seksualnih nagibov je postal človek družinsko, iz potrebe po skupnem udejstvovanju socialno bitje. Samó kot socialno bitje je človek mogel razviti kulturo, razviti pa jo je moral, da ni podlegel v boju za obstanek. Dvoje gonilnih sil je torej rodilo kulturo in jo gnalo v njenem razvoju više in više: glad in ljubezen, sin in hči istega očeta Erosa, ki kot egoizem ščiti interes in obstoj poedinca, kot objektna libido pa interes in prospeh societete.

Kakor za vsako, je tudi za kulturno udejstvovanje potrebna psihična energija. Ni pa psihične energije, ki bi ne potekala iz nagonov. Vse kulturno delo se more in mora vršiti le na račun izrabljanja sil, ki so nakopičene v nagonih človeka. Dva pra-

nagona pa sta, ki obvladujeta dejanja in nehanja človeštva: življenjski in smrtni. Oba dajeta tudi kulturnemu razvoju smer in vsebino, seveda vsak na svoj poseben način.

Eros (življenjski nagon) se javlja v dveh formah: kot narcistično samoljubje (egoizem) in kot libidinozni altruizem. Objekt samoljubja je lastni jaz, njegov cilj utešenje poželenj jaza. Kulturno delo pa je — kakor rečeno — mogoče samo v societeti, societeta pa je trajno mogoča samo pod pogojem, da velika večina poedincev družbe prenese del svojega narcistično usmerjenega libidinoznega teženja na sodruge societete, ker samo objektna libido seže preko individua, spajajoč ga z družbo. Narcistična libido je že po svoji naravi protisocialna in protikulturna. Omejitev narcističnih tendenc z idealizacijo in objektivacijo narcistično libidinozne energije je prvi pogoj vsake kulture, njen neposredni pogoj pa je sublimacija tako sproščene erotične energije v kulturne svrhe. Vsa kultura sloni na žrtvah, ki jih mora vsak poedinec doprinesti s tem, da se omeji v svojih narcistično egoističnih potrebah in težnjah, da sprosti čim več narcistične energije in jo deloma prenese v omiljeni in ublaženi obliki kot socialno čuvstvovanje na člane družbe, deloma jo pa sublimira v kulturne svrhe.

Eros je, ki ustvarja in vzdržuje kulturo s tem, da se zanjo žrtvuje. Egoizem jo izsiljuje, ljubezen omogočuje. In vendar se oba upirata kulturnemu napredovanju. Egoizem v obliki težnje po popolni osebni svobodi je a priori protikulturna tendenca. Edina protiutež mu je objektni eros v sublimirani, glede na seksualni cilj omiljeni in ublaženi (zielgehemmt) obliki. Da je človek mogel vztrajati v societeti, je moral žrtvovati del svojega genitalno erotičnega nagona v socialne namene. Razen tega pa terja kulturno udejstvovanje na tehničnem, znanstvenem, umetnostnem, ideološkem, religioznem in socialnem polju nove

množine psihične sile. Intenzivnost kulturnega udejstvovanja kakega kolektiva je zaradi tega odvisna od sposobnosti njegovih članov za sublimacijo erotične energije v socialne svrhe in od množine v to svrhu razpoložljive energije. Sublimaciji pa je dostopna samo objektna libido, kakor spaja samo ta individue v družbo. Za to zaostajajo ženske, kot narcistično usmerjana bitja, zastopajoč predvsem familiarne in erotične interese, v kulturnem in socialnem oziru za moškim, to tembolj, ker jim kulturno udejstvovanje moža odteguje znaten del one ljubezni, ki bi je bile sicer deležne. Ženska se instinktivno brani odstopiti svojega otroka kulturnemu občestvu in vsak poedinec se mora v dobi pubertetne zoritve odtrgati od družine in njenih erotičnih spon. (Ojdipov kompleks.)

Črpajoč svoje sile iz erotičnega nagona, terja vsaka kulturna edinica od vsakega svojega člana seksualno vzdržnost in zmernost in skuša z vsemi sredstvi doseči, da se na ta način sproščena libido v omiljeni obliki prenese na čim večji krog. Iz tega razloga pobija kultura najenergičnejše incestuozno spolno izživiljanje, ker je to največja ovira propagacije objektna libido na najširše plasti. Čim tesnejša je libidinozna povezanost družinskih članov med seboj, tem težji jim je vstop v široki življenjski krog. Zato terja že totemistična kulturna faza strogo eksogamijo, ki prepoveduje spolno izživiljanje ne le s krvnimi sorodniki v lastni družini, ampak tudi z vsemi člani istega rodú (totemističnega klana).

Kultura si je tako rekoč eros zavojevala in je, kakor vsak zavojevavec, iz strahu pred uporom premaganca, ukrenila najstrožje varnostne protiukrepe. Zapadnoevropska kultura, ki je dosegla v tem pogledu višek, ne le, da ne trpi infantilne seksualnosti, marveč njenih pojavov sploh videti noče. Kot seksualni

objekt spolno godnega individua pa pripušča samo drugospolno osebo z edinim seksualnim ciljem: spolne ploditve. Vsako izven-genitalno seksualno izživljanje z drugospolno osebo in vsako seksualno vez med istospolnimi individi je proglasila za gnusno perverzijo, ne oziraje se na prirojene seksualne posebnosti poedincev, ki jim v takem primeru kratkomalo odreka pravico legalnega seksualnega izživljanja na njihov način. Še več: tudi heteroseksualno izživljanje dopušča le v monogamičnem zakonu, stoječ na stališču, da seksualnost ne sme biti samostojen vir ugodja, marveč da je njena izključna naloga razmnoževanje človeštva. Seveda je ta ekstrem dejansko neizvedljiv. Močne osebnosti se niso takim pretiranim zahtevam in predpisom nikoli pokoravale in družba je bila še vselej primorana popuščati in marsikaj tolerirati, kar ni bilo v skladu z njenimi zahtevami. Vkljub tej toleranci družbe v tem pogledu pa ni dvoma, da je zaradi njenega načelnega stališča seksualno življenje kulturnega človeka hudo prizadeto in da se zdi, da je zapadlo propadanju in nazadovanju in da ni več, kar bi — po Fredu — moralo biti: vir naše sreče in izpolnitev življenjskega smotra. Zlasti nevrotiki ne preneso pretiranih kulturnih omejitev seksualnega življenja in zapadejo zaradi tega bolezn, ki jim v svojih simptomih sicer nudi neko nadomestilo za njihovo seksualno odpoved, ki je pa istočasno vir trpljenja zanje in za njihovo okolico.

Kultura živi od Erosa na račun libidinozne energije. Čim več energije mu odtegne, tem ugodnejše zanjo. Zato je kultura prirodni nasprotnik ne le narcističnega, marveč vsakega erotičnega teženja, ki ni neposredno ali posredno v njeni službi. Fundamentalna tendenca kulture je namreč spojiti čim večje število poedincev z omiljeno libido v čim večje socialne enote, njen

končni cilj pa je zajeti celokupno človeštvo v libidinozno (v širšem pomenu besede) prepojen enovit organizem. (Panhumanizem.)

Odkod ta njena tendenca? Kaj sili kulturo k takó ogromnim socialnim naporom? Kaj ji predpisuje njen končni, skoro utopistični cilj?

To je — nam odgovarja Freud — smrtni nagon v objektni obliki neutešljive agresije. Človek sočloveku ni samo dobro došel sodrug v boju za obstanek in zaželen seksualni objekt, ampak v nič manjši meri tudi objekt njegovih agresijskih tendenc. Človek je sočloveku objekt, na katerem skuša utešiti svoje agresijske potrebe in težnje, izkoristiti brez odškodnine njegovo delovno silo, ga seksualno izrabiti proti njegovi volji, se polastiti samovoljno njegovega imetja, ga ponižati, mu prizadejati bolečine, ga mučiti in uničiti. Obstoj agresijskih tendenc, ki jih vsakdo pri sebi opazi, pri drugih pa upravičeno predpostavlja, je oni moment, ki moti naše razmerje do bližnjega in sili kulturo k njenim naporom. Zaradi primarne sovražnosti ljudi med seboj je kulturna družba neprestano ogrožena v svojem obstoju in mora kultura zaradi tega napeti vse sile, da omeji agresijske tendence poedincev in poedinih socialnih skupin, kar more doseči le na ta način, da poveže libidinozno čim več subjektov s socialnimi čuvstvi sočuvstvovanja, humanosti itd. Odtod tudi zapoved: ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe.

Človek se pa le nerad odpove svojim nagonom, agresijskim nič manj ko erotično libidinoznim. Ker mu je utešenje agresijskih tendenc v lastni kulturni in socialni edinici otežkočeno, jih skuša utešiti na sosednjih kulturnih edinicah, pleme na plemenu, narod na narodu. Odtod zatiranje drugorodcev, pogromi, mednarodni spori in vojne.

Agresijski nagon je največja ovira kulture, istočasno pa njen neposredni motor. „Kultura je proces v službi erosa, ki teži za tem, da bi združil najprej poedine individue, potem družine, nato rodove in narode v veliko človeško skupnost. Temu programu se pa upira prirojeni agresijski nagon človeka, sovražnost enega proti vsem, vseh proti enemu.“

Smisel kulturnega razvoja je potemtakem jasen: „Kaže nam boj med Erosom in Smrtjo, med življenjskim in destrukcijskim nagonom, kakor se vrši na človeštvu. Ta boj je bistvena vsebina vsega življenja sploh, zato lahko označimo kulturni razvoj na kratko kot življenjski boj človeškega rodu.“ V tem življenjskem boju gre — kakor rečeno — kulturno stremljenje za tem, da prepoji celokupno človeštvo s humanostjo in ga strne v kulturno in socialno enoto. Temu se pa upira agresijski nagon. V dosego tega cilja mora torej kulturno stremljenje najprej premagati ali vsaj ublažiti agresijske tendence poedincev, kar skuša doseči s tem, da jih odvrne od zunanjih objektov in usmeri nazaj proti lastnim jazom. Ta proces imenuje Freud „introjekcijo agresije“ in ga tako-le tolmači: Introjiciranih agresijskih tendenc se polasti ideal jaza (nad-jaz) in jih naperi v obliki „vesti“ proti realnemu (aktualnemu) jazu.

„Notranjo napetost med strogim nad-jazom in od njega podjarmljenim jazom imenujemo ‚zavest krivde‘ (Schuldbewusstsein), ki se izraža v ‚težnji po kazni‘ (Strafbedürfnis). Kultura obvlada nevarno ji agresijsko nagnjenje individua s tem, da ga oslabi, razoroži in postavi pod nadzorstvo neke notranje instance, slične posadki v zavojevanem mestu.“

Da pa sploh pride do pojava zavesti krivde, mora človek razločevati med dobrim in zlom. Prvotno zlo človeka je „izguba ljubezni“ (Liebesverlust). Vse, kar povzroča izgubo ljubezni, je zlo, ki se ga človek instinktivno boji. To stanje ime-

nujemo tudi „težko vest“, kar pa v resnici še ni. Na tej razvojni stopnji je zavest krivde očitno samo strah pred izgubo ljubezni, nekaka „socialna stiska“. Pri otroku tudi ne more biti drugače.

Težka vest ni pri njem nič drugega nego strah pred izgubo ljubezni staršev. Pa tudi pri večini odraslih ni mnogo drugače, pri njih je težka vest strah pred izgubo naklonjenosti (t. j. kaznijo) kolektiva. Ta primitivna težka vest, ki ni nič drugega nego strah pred odkritjem zlega dejanja, je značilna za današnje povprečno kulturno stanje. Do prave, pristne težke vesti pride šele, ko stopi ideal jaza na mesto zunanje socialne avtoritete. V takem primeru ne povzroča strah pred odkritjem zlega dejanja zavest krivde (težko vest), saj je pred idealom jaza izključeno vsako prikrivanje, ampak strah pred agresijo nad-jaza. Zaradi tega se težka vest te višje stopnje ne nanaša samo na dejanja, ampak tudi na misli in želje, na samo nameravano zlo. Značilno za vest te razvojne stopnje je nadalje, da je tem občutljivejša in strožja, čim krepostnejši (moralnejši) je človek in v čim težjih življenjskih razmerah se trenutno nahaja. „Dokler se človeku dobro godi, je tudi njegova vest prizanesljiva in dopusti jazu marsikaj, ko ga pa zadene nesreča, se zave svoje grešnosti, poostri svojo vest, se podvrže odpovedim in zatajevanju in se kaznuje s pokorami. Celi narodi so se tako obnašali in se še obnašajo.“

Odkod ta pojav?

Človek introjicira — tako izvaja Freud — agresijski nagon, ki se ga polasti ideal jaza, in ga naperi na aktualni jaz v obliki „vesti“. Vest (prvotno strah pred avtoriteto) je torej vzrok, da se človek odpove utešenju agresijskih tendenc. Čim več agresije pa je človek introjiciral in jo dal idealu jaza na razpolago, tem hujša je agresija le-tega proti aktualnemu jazu, tem strožja je

vest. Vsaka omejitev ali ublažitev agresije na zunaj poveča agresijo na znotraj. Introjekcija agresije je rodila vest, ki terja s svoje strani vedno energičnejšo introjekcijo. Čim socialnejši je človek spričo zavrnitve agresijskih tendenc v svojo notranjost, tem strožji je proti sebi. Isti efekt pa imajo udarci usode. Nesreča ni nič drugega nego usiljena odpoved, usiljena omejitev, usiljena introjekcija. „Vsak košček agresije,“ — piše Freud — „katerega utešenje opustimo, prevzame nad-jaz in stopnjuje agresijo proti jazu.“

Tu pa nastane vprašanje: kako pa pride do prve agresije vesti, če je introjekcija po eni strani njen efekt, po drugi pa njen vzrok? Kaj povzroči prvo introjekcijo, ki šele rodi vest? Ta problem razreši Freud tako-le: Otrok teži po utešenju različnih agresijskih tendenc. V tem teženju ga pa ovira avtoriteta staršev, ki mu agresijo prepoveduje, grozeč mu s kaznijo, t. j. z izgubo ljubezni. Ta grožnja pa zbudi v otroku odpor in povzroči, da se nakopičijo v njem agresijske tendence proti staršem samim, ki jim pa otrok ne more dati duška. Iz te „težavne ekonomske situacije“ si pomaga otrok na ta način, da se identificira z avtoriteto, to se pravi, da jo prenese vase, da jo introjicira, da jo postavi na mesto jaza, na katerega naperi nad-jaz nato vso agresijo, ki je bila namenjena avtoriteti (staršem). „Jaz otroka se mora zadovoljiti z žalostno vlogo ponižane avtoritete očeta.“ Kakor da bi si otrok mislil: „Ko bi bil jaz oče in ti otrok, bi ne ravnal lepo s teboj.“ Ojdipov kompleks je v bistvu vir vesti vsakega poedinca in vir občutja krivde človeštva v celoti. Občutje krivde v obliki vesti pa je po Freudu najvažnejši problem razvoja kulture. Vsak kulturni napredek gre na račun stopnjevanja občutja krivde človeštva, ker gre na račun omejevanja agresijskih tendenc, ki se, introjicirane, jav-

ljajo v agresiji vesti v posameznem individuu prav tako, kakor v človeštvu v celoti.

Kulturni razvoj je svojevrsten proces, podoben individualnemu razvoju poedinca. Vendar pa je med obema v enem oziru važna razlika. Glavni cilj razvojnega procesa poedinca je program doživljanja sreče po principu ugodja, združitev v socialno enoto je le neizogibni pogoj za dosego tega cilja. Individualni razvoj je produkt interference dveh teženj: egoistične težnje po sreči in altruistične težnje po societeti. Akcent leži na prvi.

Pri kulturnem procesu pa je glavni cilj združitev poedincev v societeto. Sreča poedinca je sicer tudi na programu, pa le kot postranska zadeva. Zaradi tega sta si individualni razvoj na eni in kulturni razvoj na drugi strani nasprotna, celo sovražna. To sovražstvo pa ni izraz nepomirljivega nasprotja med Erosom in Smrtjo, marveč izraz konfliktov v libidinozni ekonomiji. Societeta terja zase objektno, individuum pa narcistično libido. V nekem drugem oziru sta si pa oba procesa konkordantna. Kakor razvije namreč vsak individuum svoj ideal jaza, tako razvije tudi societeta v sebi svoj nad-jaz v osebah moralno in intelektualno visoko stoječih voditeljev. Tudi kulturni nad-jaz razvija svoje ideale in stavi zahteve. Zahteve, ki se tičejo medsebojnih odnosov članov societete, tvorijo vsebino etike. Ker je glavni sovražnik kulture agresijski nagon, je glavna etična zapoved: ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe. Ta zapoved je sicer neizvedljiva, „taka inflacija ljubezni bi spravila ljubezen ob vso vrednost“. Pa kultura se ne briga za to. Ona samo opominja: čim težje se ukloniš zapovedi, tem zaslužnejša je tvoja poslušnost.

Kaka silna kulturna ovira je agresijski nagon, je razvidno iz dejstva, da ne povzroča njegova obramba nič manj neugodja nego agresija sama. „Vprašanje usode človeškega rodu je, ali

in v koliki meri se bo kulturnemu razvoju posrečilo obvladati motnje socialne skupnosti, povzročene po agresijskem in destruktivnem nagonu človeka. V tem oziru zasluži baš sedanja doba posebno pozornost. Človek ima danes prirodne sile že tako v svoji oblasti, da ž njimi lahko pokonča vse človeštvo do zadnjega moža. Odtod nemir, nezadovoljnost in tesnoba sodobnega človeštva.“

7. *Problem religije.*¹

Po Darwinu je človek živel prvotno poligamno v družinah, to je majhnih tropih, sestojecih iz odraslega močnega samca (očeta) in bolj ali manj številnih odraslih samic (mater) in njihovih otrok. Oče in poglavar tropa si je samopašno jemal izključno pravico seksualnega izživljanja v tropu, ne trpeč poleg sebe nobenega konkurenta. Brutalno je nastopal proti odraščajočim sinovom, ako so mu ogražali njegove družinske, zlasti pa seksualne predpravice, in jih prisilil, da so se ali odpovedali seksualnemu udejstvovanju ali pa se ločili od tropa in si poiskali svoj seksualni objekt drugje.

Zgodilo pa se je nekoč v davnini, da so se zbrali iz tropa izključeni bratje in skupno napadli zasovraženega očeta, ga premagali, ubili in, v želji identificirati se ž njim, to se pravi, priti v posest njegove moči in oblasti, njegovo telo tudi použili. Kar se ni upal vsak zase, so se upali v skupnem sovraštvu in skupnem nastopu — odstranili so nasilnega očeta in se polastili njegove oblasti. Ko pa je bil zločin storjen, so bratje uvideli, da niso dosegli, za čimer so stremeli, da nihče od njih

¹ Sigmund Freud: „Totem und Tabu.“ (Gesammelte Schriften, Bd. X.)

ne more zavzeti mesta očeta, ne da bi se izpostavil isti nevarnosti in zapadel isti usodi. Uvideli so, da se morejo obdržati na oblasti le, ako se vsi odpovedó seksualnemu izživiljanju v lastnem družinskem tropu in si iščejo seksualne objekte vsak zase drugjé, v drugih družinah, v katerih se je bil izvršil isti preobrat, isti zločin. Incestuozno izživiljanje so proglasili za „tabú“ in uvedli princip „eksogamíje“. Pa tudi še v nekem drugem oziru bratje s svojim nastopom proti očetu niso uspeli.

Čuvstvovanje otroka do staršev, zlasti čuvstvovanje sina do očeta, je v svojem bistvu vedno „ambivalentno“. Po eni strani sin sovraži očeta, ker mu jemlje možnost seksualne posesti matere, po drugi strani ga pa iz otroške nežnosti kljub temu ljubi in občuduje. Ko so bratje ubili očeta in zadostili svoji želji po identifikaciji ž njim, so se v njih oglasila nujno nežnejša čuvstva. Oglasila se jim je vest, zbudila zavest skupne krivde v obliki kesa nad zločinom. Obžalovali so svoje dejanje in ga idejno preklicali, pa bilo je prepozno — oče je bil mrtev. Da pomiré svojo vest in ublažé zavest krivde, so postavili na mesto ubitega očeta, kot nadomestek njegove moči in oblasti, svoj „tótem“ in ga obdali s „tabú“ svetosti in nedotakljivosti. Na mesto očetovskega tropa je stopil bratovski „klan“. Storjen je bil prvi kulturni in religiozni korak pračloveštva.

V boljše razumevanje pravkar povedanega naj mi bo dovoljenih nekaj podatkov o totemizmu. — Pod tem izrazom razumemo ono kulturno razvojno stopnjo, na kateri se nahajajo še dandanes številna primitivna ljudstva Avstralije in Polinezije, pa tudi indijanska plemena Amerike, in za katero so značilni ti-le momenti:

1.) Plemena teh ljudstev so organizirana v tako zvanih „klanih“ (rodovih). Vsak klan ima svoj tótem, t. j. svoj znak

in svoje ime, ki je navadno povzeto po imenu kake živali ali po imenu kake rastline, redkeje po imenu kake nežive stvari.

2.) Žival (odnosno rastlina), ki je dotičnemu klanu „tótem“, je kot zaščitnik klana in nositelj tajnih magičnih moči za klan „tabú“, t. j. sveta, nedotakljiva. Ubijanje in zauživanje tótem-živali (odnosno tótem-rastline) je zaradi tega vsem članom klana strogo zabranjeno. Vsak prestopok te prepovedi se kaznuje sam po sebi, spričo magične sile, ki tiči v tótemu, avtomatično, z obolenjem ali celó s smrtjo kršilca tabú. Le ob svečanih prilikah žrtvuje klan tótem-žival s tem, da jo skupno zaužije.

3.) Klan smatra tótem-žival ne le za svojega zaščitnika, ampak tudi za skupnega prednika (praočeta), iz katerega izhajajo vsi člani klana, ki so si zato bratje in sestre.

4.) Spolno občevanje s člani istega klana je zaradi krvnega sorodstva po skupnem tótemu „tabú“. Noben moški ne sme poročiti ženske iz lastnega klana, ker bi bil tak zakon incestuozen. Ženitve so torej mogoče le s člani klana drugega tótema. („Eksogamija.“)

5.) Familijo tvori samo mati z otroki, ki pripadajo materinemu tótemu. Oče, ki je zaradi eksogamije vedno tujega tótema, ni s svojimi otroki v sorodstvu in ne pripada k družini.

*

Po Freudu je totemistična organizacija — prvi korak v kulturo in temelj vse religioznosti — neposredna posledica prazločina človeštva: umora očeta s strani upornih sinóv. Umor so izvršili sinovi iz iste primitivne psihične konstelacije, ki jo mora vsak individuum tudi najvišje kulturne stopnje enkrat v svojem individualnem razvoju preboleti in premagati in ki jo psihoanaliza označuje z imenom „Ojdipov kompleks“.

Želja po incestuoznem spolnem izživiljanju, združena s sovraštvom do očeta kot glavne ovire utešenja te želje, je bil tudi motiv prazločina človeštva.

Ojdipov kompleks, ta sfinga človeške duševnosti, vzrok notranjih bojev vsakega poedinca, vir neštetihi psihičnih katastrof, snov največjih pesnitev človeštva, pojav, ki ga vsaka kultura najodločneje odklanja — je sprožil kulturni in religiozni razvoj človeštva z najhujšim zločinom, ki ga človeštvo pozna: z umorom očeta.

Oba glavna tabú totemizma: nedotakljivost tótema in prepoved krvosramstva, se dasta deducirati iz tega tragičnega dogodka.

Drugi totemistični tabú: prepoved incesta in njena posledica, eksogamija, je bil praktična socialna nujnost. Seksualna rivaliteta je bila, ki je uničila praorganizacijo človeške družbe: „očetovski trop“, in ki je sedaj ográžala „bratovski klan“. Seksualne potrebe vedno in povsod razdružujejo može. Da se izognejo medsebojnim preprirom in neizogibnemu končnemu boju vseh proti vsem, so bili bratje (člani klana) — seveda šele po hudih predhodnih socialnih zapletljajih — slednjič primorani proglasiti incestuozno spolno izživiljanje za „tabú“ in se prostovoljno odpovedati spolnemu občevanju z drugospolnimi osebami lastnega klana. Da se je seksualni tabú nanašal na vse člane klana in ne samo na dokazljivo krvno sorodstvo, je bil vzrok v pojmovanju tótema kot zastopnika skupnega praočeta. Po skupnem tótemu so si bili vsi člani klana bratje in sestre.

Prvi totemistični tabú: nedotakljivost tótema, pa je temeljil povsem na čuvstvenih, v bistvu že religiozних motivih. Vzrasel je iz ambivalentnosti čuvstvovanja sinov do očeta. V njem se ne izraža le kes nad storjenim dejanjem, ampak tudi poizkus

potolažiti pekočo vest krivde s spravo z mrtvim očetom. Kes in zavest krivde se moreta pojaviti na tako nizki kulturni razvojni stopnji samo pod vplivom takega ambivalentnega čuvstvovanja. Ako ne bi sinovi očeta, ki so ga sovražili, obenem tudi ljubili, bi se po storjenem zločinu ne zavedali nikakršne krivde, bi svojega dejanja ne obžalovali, bi ne občutili potrebe po spravi. Neposredna sprava z mrtvim očetom pa je bila nemogoča. Zločin je bil storjen in nepopravljiv. Le na ta način, da so sinovi identificirali kako živo bitje (tótem) z mrtvim očetom in ga proglasili za njegov nadomestek (surogat), se jim je nudila možnost, dati v dejanju izraza svojemu kesanju in obžalovanju. To dejanje je bila svečana obljuba tótemu, nikoli več ponoviti zločina, t. j. priznanje svetosti in nedotakljivosti tótema. Totemistični sistem — pravi Freud — je bila nekaka pogodba z očetom, v kateri se ta zavezuje nuditi sinovom vse, kar more otroška fantazija pričakovati od njega: zaščito, skrb in varstvo, dočim se sinovi zavežejo spoštovati njegovo življenje in dejanja, ki je povzročilo njegovo smrt, nikoli več ponoviti. V tej totemistični pogodbi pa je skrito tudi opravičilo sinov: „Če bi bil oče z nami tako ravnal, kakor ravna tótem, bi ne bili prišli nikoli v skušnjava napasti ga in ubiti.“

Ni dvoma, da vsebuje taka sprava sinov z njihovim očetom, ki vodi do posvetitve očetovega nadomestka: tótema, izrazit religiozni moment.

„Totemistična religija se je razvila“ — piše Freud — „iz zavesti krivde sinov, kot nekak poizkus ublažiti to čuvstvo in razžaljenega očeta potolažiti z naknadno pokorščino. Vse poznejše religije so poizkusi razrešitve tega problema, različni po kulturnih stopnjah, na katerih in po potih, po katerih so bili povzeti. V bistvu so vse (religije) reakcije na isto veliko do-

godivščino, s katero se je začela kultura in ki ni dala poslej več človeštvu miru.“ Totemistična religija, porojena iz ambivalence očetovskega kompleksa sinov, pa ni prepojena samo s čuvstvovanjem kesanja in s hrepenenjem po spravi z očetom, ampak vsebuje tudi elemente prvotne sovražnosti. Ona služi namreč tudi spominu svoječasnega zmagoslavja (triumfa) nad očetom. Ta triumf se izraža in javlja v svečanih religioznih prireditvah, pri katerih žrtvujejo solidarno vsi člani klana tótem-žival in jo v skupni gostiji použijejo. Pri teh svečanih gostijah odpadejo vse omejitve poznejše nedotakljivosti tótema in omogočujejo klanu, da svoj zločin nad skupnim očetom (tótemom) vedno znova ponavlja. Ta triumf je mogoč le pri solidarni soudeležbi vseh članov klana, ki so zaradi tega obvezani udeležiti se skupne gostije. V le-téj se izraža tako rekoč uporna trma sinov proti očetu.

Vkljub svojemu izvoru iz pekoče zavesti krivde, je totemistična religija, zlasti njen kult, prepojena z onimi tendencami, ki so vodile svoj čas do umora očeta. Te tendence so pa po drugi strani najmočnejša vez nove socialne organizacije v totemističnem klanu. V spoštovanju kakor v sovraštvu do praočeta so vsi člani klana kot bratje in sestre edini. Skupna kri je, ki jih druži v solidarnost vseh življenj klana. V skupnem religioznem triumfu nad očetom se bratje zavežejo nikoli postopati tako drug proti drugemu, kakor so svoj čas solidarno postopali proti očetu.

Nova socialna organizacija sloni na solidarnosti, dočim je slonela prejšnja na pokorščini. Tabú-u nedotakljivosti tótema se pridruži tabú nedotakljivosti brata: prepoved prelivanja krvi med člani istega klana. Dolga, dolga razdobja so minila, preden se je ta totemistični tabú posplošil v prepoved: sploh ne ubijaj!

Totemistični bratovski klan, ki je stopil na mesto očetovskega tropa, veže krvno pobratimstvo. Societeta te kulturne faze sloni na skupnem zločinu, religija na skupni zavesti krivde, morala pa na socialnih nujnostih družbe in na dejanjih pokore, izvirajočih iz one zavesti krivde.

Nadaljnji religiozni razvoj pa je šel preko pojma bogá. Na mesto totemistične svečane gostije stopi „žrtvovanje bogu na altarlju“. Pa tudi v žrtvovanju na altarlju se ne izraža prvotno želja po spravi z bogom, kakor se ni izražala v tótem-gostiji, ampak je zgolj akt družabnosti, izraz skupnosti z bogom. Etična moč skupnega žrtvovanja te razvojne faze temelji na prastarih nazorih o skupnem zauživanju sploh. S kom skupno jesti in piti pomeni še dandanes biti ž njim socialno enakovreden. Pri primitivnih plemenih pa pomeni biti ž njim iste krvi. Krvna vez je edina, ki veže primitivne socialne enote. Člani take enote so solidarni v vseh krvnih zadevah, so eno telo. Prelita kri enega člana je prelita kri vseh.

Človek, ki je žrtvoval na altarlju darilno žival bogu in sam jedel od nje, je s tem dokumentiral svojo krvno vez z bogom. Povezan krvno z vsemi člani plemena, je žrtvoval skupno v javni svečanosti v prisotnosti članov vsega plemena. Religija je bila še skupna zadeva, religiozna dolžnost del socialne dolžnosti. Praznik žrtvovanja, kot dokumentacija medsebojne skupnosti in skupnosti z bogom, je bil praznik veselja, praznik razbrzdanosti. Vsi so jedli skupno z iste mize (altarlja) od jedi (darilne živali) in ž njimi je jedel njih bog-oče.

Odkod pa ideja boga, ki je totemizmu še tuja?

Psihoanaliza — pravi Freud — je z vso jasnostjo ugotovila, da si je človek še vselej ustvaril boga po podobi svojega očeta, da je njegovo razmerje do boga odvisno od njegovega razmerja do očeta, da bog ni nič drugega nego povišani oče. Pojem boga

se je razvil iz pojma tótem-živali kot skupnega praočeta klana. Vedno je človek družil boga z živaljo. Skoraj vsak bog ima svojo sveto žival, ki mu jo človek v religioznem kultu žrtvuje. Pogosto časti človek boga v obliki živali in v mitih vseh narodov se izpreminja bog v žival. Bog je za živaljo drugi, poznejši nadomestek očeta. Ker je torej bog identičen z očetom, je ta pri žrtvovanju na altarju dvakrat zastopan: duhovno kot bog, telesno kot žrtva (tótem-žival).

Kak smisel naj ima to?

Bog je — nas pouči Freud — poduhovljeni tótem. Tótem je prvi nadomestek umorjenega očeta, bog drugi. V bogu je oče dobil zopet človeško podobo. Po usmrtitvi očeta se je nežnostno hrepenenje po njem vedno bolj stopnjevalo. Bratje, ki so se bili združili proti očetu, so storili to v želji, postati njemu enaki. Tej želji so dajali pozneje izraza v svojih tótem-gostijah, v aktih identifikacije z njim, ne da bi jim uspelo jo utešiti. To pa je stopnjevalo njih hrepenenje po očetu, ki je v toku dolgih razdobij doseglo táko višino, da so idealizirali očeta v božanstvo. V njihovem ambivalentnem čuvstvovanju sta vedno bolj pojemali sovražnost in upornost in se stopnjevali spoštovanje in občudovanje in dovedli slednjič do radovoljnosti, podvreči se mu brezpogojno. Človek je povišal nekoč umorjenega očeta, iz nežnostnega hrepenenja po njem, v boga. Tako je bog postal oče človeku, človek pa božji sin. Dvojna navzočnost očeta pri žrtvovanju na altarju: kot bog in kot žrtva, ustreza v časovnem razvoju izpremenjenemu pomenu tega religioznega akta. Prvotna ambivalentnost čuvstvovanja do očeta in pa zmaga nežnostnih čuvstev v tej ambivalentnosti je našla v tem dejstvu svoj plastični izraz. Žrtvovanje v totemistični kulturni fazi, kot spomin na triumf sinov nad očetom, je postalo pozneje izraz največjega triumfa očeta nad sinovi. V istem

aktu (žrtvovanju), ki naj bi ohranjeval spomin na sinovsko upornost, dobi oče sedaj najvišje zadoščenje za prizadejano mu ponižanje in sramoto. Na ta način je darilna žival izgubila s časom svoj pomen kot nadomestek očeta in njeno žrtvovanje smisel praznovanja zmage nad njim. Bog se je dvignil tako visoko nad človeka, da je mogel le-tá občevati ž njim samo še s posredovanjem posvečene osebe (svečenika). Ni več človek, ki slavi v žrtvovanju zmago nad očetom, ampak oče (bog) je, ki terja od človeka žrtve za njegov svoj čas storjeni zločin.

Pa tudi še na tej razvojni stopnji religije ni prvotna čustvena ambivalentnost povsem ugasnila. V starih semitskih kultih ne žrtvuje pleme na žrtveniku darilne živali, ampak boga. In ni dvoma, da so bile človeške žrtve pri najrazličnejših narodih nadomestek boga. Te žrtve dokazujejo, da je ostal objekt žrtvovanja isti, namreč oče plemena. Že prvotna živalska žrtev je bila nadomestek žrtve očeta. Ko pa je nadomestek očeta dobil zopet človeško podobo v bogu, je človek začel žrtvovati bogu človeka. Dejstvo je torej, da tudi iz poznejših religioznih sistemov nista nikoli izginila oba gonilna religiozna momenta: upornost človeka proti bogu, kot nadomestku umorjenega očeta, in zavest krivde zaradi storjenega zločina.

Najočitneje se izraža ta izvor religioznosti v krščanstvu, ki temelji na ideji podedovanega greha in na zadoščenju tega greha s smrtjo sinú-očeta. Ni dvoma, da je podedovani greh krščanstva umor očeta, ker le umor zahteva zadoščenje s smrtjo. „Tako se priznava“ — piše Freud — „človeštvo v krščanstvu najodkritosrčneje k zločinskemu dejanju v pradavnini, ker je našlo zanje v žrtvi sinú edino zadostno spravo z očetom. Ta sprava je tem temeljitejša, ker je združena z odpovedjo ženske, zaradi katere se je človek svoj čas dvignil proti očetu.“

Psihološka usoda ambivalence pa terja še sedaj svoje pravice. Z istim činom, ki nudi očetu največjo spravo, doseže tudi sin cilj svojih teženj proti očetu. V znak temu se ponovi sedaj prastara tótem-gostija v obliki „obhajanja“, pri katerem bratje ne uživajo mesa in krvi očeta, marveč meso in kri sina, da se posveté in identificirajo ž njim. V krščanski evharistiji odmeva oni zločin, ki je človeštvo tako zelo mučil, na katerega pa je bilo vendarle vedno ponosno. Krščansko obhajanje je v bistvu ponovna odstranitev očeta — ponovitev dejanja, ki naj bi to odstranitev izbrisalo. Kako prav ima — tako zaključuje Freud svoja izvajanja — Frazer, ko pravi: „Krščansko obhajilo je vzelo vase zakrament, ki je brez dvoma mnogo, mnogo starejši od krščanstva samega.“

[8. Sanje.]

Pri svojih psihoanalitičnih študijah je trčil Freud tudi na problem sanj. Bolniki so mu jih v prosti asociaciji omenili in ga prisilili pečati se ž njimi, jih vključiti v analizo, postopati ž njimi kakor z nevrotičnimi simptomi, skratka: dognati, ali imajo sploh smisel in če ga imajo, kaj je ta smisel v danem primeru. Kmalu je Freud začel s proučevanjem sanj tudi zdravih oseb in prišel do izsledkov, ki jih je leta 1900. v svoji obširni knjigi „Die Traumdeutung“ objavil.¹

V uvodnih besedah prvega poglavja tega dela pravi: „Na sledečih listih hočem dokazati, da obstaja neka tehnika, ki omogočuje razlago sanj, in da se pri uporabi tega postopanja

¹ Primerjaj tudi: Gesammelte Schriften von Sigmund Freud, Bd. VII: „Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse.“ Zweiter Teil: „Der Traum.“

vsak sen izkaže kot smiselna psihična tvorba, ki se dá na določenem mestu uvrstiti v duševno dogajanje budnega stanja.“

Tehnika, ki jo ima tu Freud v mislih, je nam že poznana psihoanaliza v obliki proste asociacije. Sen, ki ga je sanjal sam ali kaka druga oseba, razčleni Freud v njegove sestavine (elemente) in pusti k vsakemu elementu prosto asociirati vse do tedaj, da se začno med tako dobljenimi domisleki kazati notranje smiselne zveze. Tako postopa z vsakim elementom posebej in iz vsega tako dobljenega materiala skuša intuitivno doumeti (instinktivno uganiti) smisel celokupnega sna.

Na podlagi več tisoč podrobnih analiz sanj je prišel Freud do posebne teorije sanjanja, ki jo v omenjeni publikaciji obširno razvija.

Njegovi glavni izsledki so ti-le:

1.) Vsaka malenkost, vsaka podrobnost sna ima svoj smisel in svoj pomen. Na snu ni nič slučajnega, nič brezpomembnega, v vsakem najmanjšem detajlu se skriva nekaj, kar nekaj znači, nekaj izraža, nekaj pomeni.

2.) Skoraj vsak sen vsebuje kako reminiscenco iz doživljanj poprejšnjega dne, krog katere izkristalizira ostala vsebina sna.

3.) Na vsakem kompliciranem snu moramo razločevati med manifestno (odkrito) vsebino in pa latentno (prikrito) sensko mislijo, ki jo manifestna vsebina simbolično izraža.

4.) Vsak sen brez izjeme je „polnovreden psihični fenomen, in sicer utešenje neke želje (Wunscherfüllung). Uvrstiti ga moramo v sestav nam razumljivih duševnih akcij budnega stanja; visoko komplicirana intelektualna dejavnost ga je zgradila.“

Pa že se dvigne nešteto vprašanj:

Ako je sen utešenje neke želje, odkod potem ona nenavadna oblika, s katero se to utešenje maskira? Kake izpremembe so

se izvršile z latentno mislijo, da je nastala iz nje manifestna vsebina? Na kak način so se izvršile te izpremembe? Odkod črpa sen svoj material? Odkod vse one čudežne posebnosti, ki so snu lastne (n. pr. notranja protislovja), itd. Na vsa ta in slična vprašanja dá Freud v svoji knjigi izčrpen odgovor.

*

Sanjanje je duševno življenje med spanjem. Vendar se sanje bistveno razlikujejo od budnega doživljanja. V sanjah se nam zdi, da nekaj doživljamo, dasi se v resnici objektivno nič ne dogaja, in sicer doživljamo v sanjah pretežno halucinatorično v obliki vizij, dasi tudi akustično doživljanje ni povsem izključeno. Sanjske vizije spremljajo ustrezajoča čuvstva. Vsebina sanj je najraznoličnejša: včasih logična, smiselna, včasih zopet popolnoma zmedena, konfuzna, nerazumljiva, vselej pa ima nekaj tajinstvenega, svojstvenega na sebi.

Vsem sanjam je skupno, da med sanjanjem spimo. Kaj pa je spanje? Freud nam dá ta-le odgovor: Spanje je fiziološki ali biološki problem, na katerem je še mnogo spornega. Psihološko pa smemo karakterizirati spanje kot stanje, v katerem nočemo ničesar vedeti o zunanjem svetu. Naše razmerje do tega sveta, v katerega smo tako neradi prišli, je tako, da ga ne moremo zdržema prenašati. Zato se od časa do časa umaknemo začasno zopet v predsvetno stanje, v stanje eksistence v materinem telesu. „Videti je, kakor bi svet tudi nas odraslih ne imel celih, ampak samo dve tretjini.“ Če pa je to smisel spanja, potem sanje sploh ne stoje na njegovem programu. Idealno spanje je brez sanj. Ako kljub temu sanjamo, je to dokaz, da se nam ni posrečilo pogrezniti se v embrionalno stanje, da se nismo do cela otresli poslednjih duševnih ostankov. Ti duševni ostanki so pač reakcija na one fizične ali psihične dražljaje, ki se jih tudi v spanju ne moremo povsem otresti.

Da morejo fizični dražljaji povzročiti sanje, ve vsakdo iz lastne izkušnje. Freud citira v tem oziru med drugimi avtorji tudi Jessena, ki piše: „Vsak nejasno zaznani šum zbudi primeren sen, bobnenje groma nas postavi (v snu) v sredino bitke, kikirikanje petelina se izpremeni v obupno klicanje človeka, spricho škripanja vrat zasanjamo o roparskem vlomu. Če izgubimo ponoči raz sebe odejo, se lahko zgodi, da sanjamo, da hodimo nagi okrog ali pa da smo padli v vodo. Če ležimo poševno in nam vise noge čez posteljin rob, se nam mogoče sanja, da sedimo ob robu strašnega prepada ali pa da padamo čez strmine. Če nam zaide glava pod blazino, sanjamo morda, da visi velikanska skala nad nami in nas grozi pod seboj pokopati.“ Znane so zlasti sanje, povzročene po ropotanju budilke. Pa tudi vsak drug dražljaj sproži lahko sanje, n. pr. padanje luči na obraz spečega. Maury je sanjal, ko so mu dali v spanju duhati kolonjsko vodo, da se nahaja v Kairu v veliki trgovini dišav, in ko so mu kanili kapljo vode na obraz, je sanjal, da je na potovanju po Italiji, da se zaradi vročine zelo poti in pije orvietsko vino.

Fizični dražljaji, ki provocirajo sanje, so lahko zunanji, lahko pa tudi notranji, prihajajoči iz vegetativnih organov. Prepoln sečni mehur, prenapolnjen želodec, žeja in glad, različne notranje senzacije itd. spadajo sem. George Back je na prvi Franklinovi ekspediciji popolnoma izstradan sanjal vedno le o bogatih pojedinah. Prav tako Mungo Park na svojem potovanju po Afriki. Kako dobe seksualne potrebe v snu zadoščenje, je znano.

Po vsem tem se zdi, kakor da bi bile sanje reakcija na dražljaje, moteče spanje. Da pa utegnejo tudi psihični dražljaji povzročiti sanje, dokazujejo številni primeri razmeroma enostavnih, prozorno razvidnih sanj zlasti otroške in mladeniške

dobe. Tako sanja n. pr. otrok, da je že prestal kazen, ki mu preti; dijak, da je prestal izkušnjo, ki ga še čaka; mlad uradnik, da ima neljub obisk pri predstojniku že za seboj. Očividno v takih in sličnih primerih neka skrb, neka želja spečemu ne dá miru, mu ne dopušča, da bi se odtegnil zunanjemu svetu v brezsvestno stanje, očividno je pa tudi, da je smisel sna ta, dati tej skrbi, odnosno želji vsaj navidezno utešenje in zabraniti, da bi se speči zbudil. „Sen kot reakcija na psihični dražljaj mora imeti vrednost likvidacije dražljaja, da ga odpravi in omogoči nadaljnje spanje. Sen ni motilec, marveč čuvar spanja, odstranjevalec njegovih motilcev. Sicer se nam zdi, da bi brez sna bolje spali, pa to je zmota, ker brez sna bi sploh dalje ne spali.

Neka želja je torej, ki povzroči sanje, in utešenje te želje je glavna značilnost sanj. Sanje so kompromisni produkt dveh tendenc: konstantne tendence po spanju, t. j. nesvestnem stanju, in pa tendence po zadoščenju neke psihične potrebe, ki grozi onemogočiti, odnosno prekiniti spanje. Sen je smiseln psihični akt: zadovoljitev neke potrebe. Druga nič manj konstantna značilnost sna pa je, da sen ne uteši želje v obliki misli, da je želja izpolnjena, marveč v obliki halucinatoričnega doživetja utešenja.

V podkrepitev te svoje fundamentalne teze navaja Freud številne primere sanj tudi odraslih. Študent medicine, ki se mu toži zjutraj vstati in iti k predavanju, sanja, da leži v bolnišnici, v kateri je predavanje, da mu torej ni treba vstati. Mlada gospa, ki ji ni prav, da je že zanosila, sanja, da je dobila periodo. Itd. itd.

Take miselno razvidne sanje so navadno preproste, kratke, elementarne. V kompliciranih in zamotanih pa njih smisel ni tako prozorno razviden. Zakaj? — Zakaj ne kažejo vse sanje

takó odkrito svojega bistva? — Zakaj ne pove vsak sen naravnost, kaj v njem tiči? Zakaj se potvarja, maskira?

Potvarja se — nam odgovori Freud — ker je v njem utešenje zatajene, v podzavest odrinjene želje. Cenzura sna je, ki ji brani stopiti goli v zavest — ista sila, ki jo je svoj čas odrinila in potisnila v podzavest. Pod vplivom cenzure se mora utešenje od zavestnega jaza v podzavest potisnjene želje pojaviti v snu v potvorjeni, nalašč za to prikrojeni obliki, ki ne žali samozavesti, pa kljub temu dá v podzavesti uklenjenemu afektu sproščanje. To doseže podzavest na različne načine, ki so značilni za snovanje sanj.

Prva značilnost snovanja sanj je tako zvano „goščenje“ (Verdichtung), ki obstoji v tem, da cenzura kratkomalo izbriše iz teksta sna kočljivi element latentne misli ali pa ga tako modificira, da lahko pasira prag v zavest. Pri večjih kompleksih pridejo od latentne misli le drobci v manifestno vsebino sna ali se pa latentni elementi, ki imajo kaj skupnega, zlijejo in spoje v snu v celoto. Zlasti zadnji način je posebno značilen za snovanje sanj. Tako vidimo včasih v snu osebo, ki je hkrati A in B; pokrajino, ki vsebuje elemente dveh različnih pokrajin; da sanjamo, da smo istočasno na dveh različnih krajih; skratka: pótém „goščjenja“ se spajajo različne latentne misli v snu v enotno vizijo.

Druga značilnost snovanja sanj je tako zvaní „prenos“ (Verschiebung), ki obstoji v tem, da se pojavi latentni element v manifestnem snu ne tak, kakršen je, marveč kot nekaj drugačnega, na element le od daleč spominjajočega ali celó naravnost nasprotnega, ali pa da se premakne poudarek s kakega važnega elementa na manj važnega. Zato so sanje tako pogosto dvoumne.

Tretja značilnost sanj je slednjič okolnost, da se javljajo latentne misli in želje v snu halucinatorično v obliki vizij. Da to v veliki meri otežuje razumevanje sanj, je umevno.

Podzavest — bi lahko rekli — se poslužuje vseh onih sredstev, ki omogočujejo spretnemu publicistu, da pove svoje mnenje v prikriti obliki kljub najstrožji cenzuri. Tendence, proti katerim se mora boriti cenzura sna, so namreč — in to je za pravilno razumevanje sanj največje važnosti — navadno vseskozi zavrgljive, v etičnem, estetičnem in socialnem oziru odvratne, odurne. So to poželenja, na katera se človek v budnem stanju niti misliti ne drzne, ki jih kot izliv brezmejnega in brezobzirnega egoizma z ogorčenjem zavrača. V vsakem snu nastopa namreč lastni jaz in igra, četudi maskiran, glavno vlogo. Vseh etičnih in socialnih spon sproščen, se brez pridržka priznava k najperverznejšim poželenjem in težnjam, takim, ki jih je etična in estetična vzgoja energično obsodila in odklonila, in takim, ki nasprotujejo vsem moralnim normam.

Težnja po slí — tako zvana „libido“ — izbira v snu brezobzirno svoje objekte in prepovedani so ji najljubši. Ne samo žena najboljšega prijatelja, tudi lastna mati, lastna sestra so v snu predmet seksualnega poželenja. Strasti, ki bijejo človeški naravi v obraz, se javljajo v sanjah v prikriti obliki: sovražstvo, zlohotnost, zavist, maščevalnost, divja krutost tudi nasproti sicer najljubšim osebam, lastnim staršem, lastnim otrokom. „Kakor da so se dvignila iz pekla, so ta v snu cenzurirana poželenja.“ Ugovoru, da človek že po svoji naravi ni tako podel, odgovarja Freud s protivprašanjem: Ali ni znano, kako sebičen, nevzdržen, nezanesljiv je povprečni človek v seksualnih zadevah? Odkod vse grozote, brutalnosti, podivjanosti, lažnosti, pohotnosti vojn? Mar res mislite, da bi se peščici brez-

vestnih stremuhov in zapeljuhov posrečilo razgibati vse te zle duhove, če ne bi bili milijoni in milijoni zapeljancev sokrivi?

Odtegnjen vplivom zunanjega sveta in etičnim normam lastnega zavestnega jaza, skuša človek v spanju utešiti svoje najnižje strasti, incestuozne pohotnosti, najpodlejše instinkte, dati duška najperverznejšim poželenjem ter na ta način sprostiti v podzavesti nakopičeno nagonsko energijo. Temu se pa upira ona instanca, ki čuva na pragu zavesti, da se ne dvigne iz teme podzavesti nič, kar bije zavestni morali v obraz. Kompromis teh dveh, diametralno si nasprotnih tendenc, so sanje. V njih se v prikriti, potvorjeni, zavestni jaz nekompromitujoči obliki vsaj deloma izživljajo one strasti, oni nagoni in one želje, ki jih je človek pod vplivom vzgoje zavrnil in potisnil v temo podzavesti. Neproznost, tajinstvenost in nerazumljivost sanj je efekt sanjske cenzure. K temu pa pride še neki važen faktor, namreč dejstvo simbolike sna.

Pri analizi sanj se je namreč izkazalo, da prosta asociacija spričo nekaterih elementov sna docela odreče. K takim elementom poizkusna oseba kratkomalo nič ne asociira. Ker se taki elementi pri različnih osebah z istim efektom stalno ponavljajo, je prišel Freud na idejo, da so to mogoče nekaki „simboli“, ki imajo svoj stalni pomen in ne dopuščajo zato nadaljnje analize. Freud je namreč našel, da postane nerazumljiv sen takoj razumljiv, čim se postavi na mesto simbola ono, kar ta simbol v resnici pomeni. Dolgoletna izkušnja ga je učila take simbole tolmačiti in mu omogočila razlago sicer nerazrešljivih sanj. Nauk o simbolih je postal zaradi tega bistvena sestavina psihoanalitične teorije, obenem pa ona njena stran, ki je naletela na največji odpor. Zakaj — bo takoj razvidno.

Obseg stvari, ki jih — tako uči psihoanalitika — sen simbolizira, ni baš velik. Gre v glavnem za človeško telo, za starše,

otroke, sestre in brate, za rojstvo in smrt, za nagoto, spolne organe in spolno udejstvovanje.

Človeško telo se javlja v snu v simbolu hiše. Hiše z gladko fasado pomenijo moško — one z balkoni ali alkovni pa žensko telo. Freud opozarja na dejstvo, da pravimo tudi v vsakdanjem življenju starejšemu človeku „stara hiša“.

Očeta in mater zastopata v snu kralj in kraljica. „Nekoč sta živela kralj in kraljica“ — tako začno pripovedke, ki hočejo s tem reči, da sta nekoč živela oče in mati.

Otroci nastopajo v snu v maski mrčesa. „O ti moj črviček“, pravi tudi v vsakdanjem življenju mati svojemu otroku. Voda v snu je simbol za porod. Kdor koga iz vode potegne, je z njim v materinskem razmerju.

S smrtjo je v zvezi, če v sanjah odpotujemo, se selimo, z železnico peljemo. Tudi v vsakdanjem življenju pravimo o umrlem, da je „odšel“, se „preselil“ v boljše življenje.

Obleka in uniforma skrivata v snu človeško nagoto, Adamov kostum. Največ simbolov pa ima v snu vse, kar je v zvezi s seksualnim življenjem v ožjem pomenu besede, saj je pa tudi latentna misel pretežne večine sanj seksualnega značaja.

Moško spolovilo simbolizirajo v snu vsi predmeti, ki po svoji zunanosti spominjajo nanj: palice, dežniki, drogovi, stolpi, drevesa itd., nadalje predmeti, ki imajo lastnost prodiranja v človeško telo: ostro orožje vseh vrst, noži, puščice, sulice, sablje, pa tudi puške, pištole, zlasti pa revolverji; nadalje predmeti, iz katerih teče voda: pipe, brizgalne, vodometi itd., ali pa taki, ki se dajo podaljšati: stropne svetilke, teleskopi, patentni svinčniki itd. — prav tako predmeti, ki se dvigajo proti težnosti: baloni, letala, Zeppelini itd.

Erekcijo simbolizira sen s predstavo letanja. Ako pa ženska oseba sanja, da leta, pomeni to, da bi bila rada moškega spola.

K simbolom moškega spolovila spadajo slednjič manj razumljive stvari, kakor n. pr. reptilije, kače, ribe, zlasti pa plašč in klobuk. Zakaj ta dva poslednja, še ni dognano, dasi o dejstvu samem — tako trdi vsaj Freud — ne more biti več dvoma.

Žensko spolovilo simbolizirajo v snu vsi votli predmeti: rovi, tuneli, podzemske jame, razne posode, steklenice, kovčegi, zaboji, zlasti pa škatle. Tudi v vsakdanjem življenju pravimo starejši ženski „stara škatla“. Nekateri predmeti, kakor peči, skrinje in izbe, simbolizirajo žensko naročje. „Pri Xovih se je podrla peč“ pravijo Slovenci — tako bi dejal Freud — če je dotična rodbina dobila prirastek. Nemci pa pravijo ženski sploh „Frauenzimmer“.

Nadaljnji simboli ženskega spolovila so po Freudu nekatere snovi, kakor les in papir, od živali pa školjke in polži, od zgradb kapele in cerkve. Sadje: jabolka, breskve itd. so simbol za ženske grudi, gozd in grmovje pa simbol za zunanji aspekt ženskega spolovila.

Slasčice pomenijo spolno uživanje, onanija se pa skriva za simboli drsanja, drčanja in trganja vejic. Spolni akt simbolizirajo lestve in stopnice, odnosno hoja po njih. Divje zveri pomenijo spolno vzburjenje, cvetje in rože pa dekliško devištvo.

Freud opozarja v tej zvezi na pomembno dejstvo, da se poslužujejo vsi narodi v svojih bajkah in basnih, v mitih in igrah, v smešnicah in ugankah, v svojih običajih in ceremonijelih, v svojih narodnih pesmih sličnih simbolov in da je prav zaradi tega psihoanaliza poklicana razsvetliti marsikateri etnološki problem. Za proučavanje sanjskih simbolov in njihovih odnosov do simbolov folklore so psihoanalitiki leta 1912. ustanovili znanstveni list z imenom „Imago“. Simbolika sna je drugi, od sanjske cenzure neodvisni moment, ki povzroča, da

se nam zde sanje brez vsakega smisla. Njihova tajinstvenost je pa izraz dejstva, da se javlja v sanjah nekaj formalno in vsebinsko prvotnega, arhaičnega, nekaj, kar smo že davno preboleli, tako vsak individuum zase, kakor človeštvo v celoti. Poglobljeni analizi snovanja sanj se bo — o tem je Freud trdno prepričan — posrečilo razsvetliti začetke našega individualnega intelektualnega razvoja prav tako, kakor razvoja človeške kulture sploh. V tej zvezi opozarja Freud na interesantno dejstvo, da se svojih doživljanj iz prve otroške dobe (do tretjega ali četrtega leta) prav nič ali pa le fragmentarno spominjamo, da si smo kot dvoletni otroci že govorili, se dobro orientirali v svoji okolici, opazovali in sklepali, izražali misli, delali načrte in kazali dober spomin. Zakaj je ta naša življenjska doba, ko smo bili vendar za vse vtise sprejemljivi, z navlako spominov še neobremenjeni, tako popolnoma izbrisana iz našega spomina?

Zaradi tega — nam odgovarja Freud — ker je bilo vse naše čuvstvovanje v tej dobi perverzno, naše spolno teženje incestuozno, naše hotenje amoralno in je zaradi tega zapadlo poznejši energični zavrnitvi v podzavest. Ono malo, česar se iz te dobe fragmentarno spominjamo, se nanaša na banalne, brezpomembne malenkosti, dočim so nam važni dogodki izginiti brez sledu iz spomina. In baš taki, iz našega spomina izbrisani doživljanji prvega detinstva se skoraj redno javljajo v sanjah in tvorijo njih glavno vsebino.

Sanje črpajo svoj material torej tudi iz davne preteklosti. Davno zavrnjene želje se realizirajo v snu, zlasti pa perverzne želje in hrepenenja zgodnjega detinstva. V zgodnji otroški dobi vežejo nežna, seksualno barvana čuvstva sina na mater, hčer na očeta, ki jim je primešane nemalo zavisti in sovraštva do očeta (odnosno pri hčeri do matere). Ta Ojdipov kompleks

nosi vsak človek v svoji podzavesti, odkoder se vriva kot neutešeno hrepenenje v potvorjeni, odnosno simbolični obliki v sanjah v zavest.

9. Psihoanaliza.

Iz predstojećih izvajanj, v katerih sem skušal podati psihoanalizo po njeni vsebini, t. j. po njenih glavnih izsledkih in naukih, in sicer zgolj informativno, je razvidno, da si Freud ne lasti samo zasluge, da je našel postopanje, ki omogoča zdravljenje nevrotičnih obolenj, ampak je prepričan, da je njegova metoda sposobna rešiti tudi nešteto drugih, filozofskih, pedagoških, karakterioloških, seksualnih, etnoloških, socialnih, kulturnih in religiozних problemov, ker je edino ona sposobna prodreti v najgloblje globine človeške duševnosti in slediti podzavestnim nagibom, ki ne vodijo samo poedincev v njihovem izživljanju in udejstvovanju, ampak človeštvo v celoti v njegovem socialnem, kulturnem in religioznem stremljenju. Tako je prišlo, da se je iz prvotno čisto psihoterapevtske metode razvil sčasoma sistem dozdevnih spoznanj na vseh področjih čuvstvenega in nagonskega izživljanja človeka, da je psihoanaliza postala svetovni nazor, ki skuša zajeti človeka in njegovo usodo v celoti, razložiti mu notranji smisel vseh njegovih naporov in teženj in prikazati mu one gonilne sile, ki ga ženejo v njegovem socialnem in kulturnem stremljenju. Zlasti si psihoanaliza laska, da je prišla na sled pravi strukturi človeške duševnosti, ki omogoča vpogled v dosedaj še neznane duševne procese in razumevanje do sedaj nerazumljivih pojavov.

Iz mojih dosedanjih izvajanj je nadalje razvidno, da se za psihoanalizo izčrpava človeška duševnost v seksualnem nagonu in njegovih pojavih, da je prav za prav vse, kar človek počne, kar misli in čuti, prikriti ali odkriti izliv njegove spolnosti, da človek v svojem bistvu ni etično-inteligentno, ampak zgolj

animalno-pohotno bitje, ki se seveda svoje pohotnosti ne zaveda v celém obsegu. Vse, kar se je do sedaj smatralo za najsvetejše in najboljše v človeku, njegovo stremljenje po lepoti in resnici, njegovo hrepenenje po večnosti, vsi njegovi ideali, vse se izkaže v psihoanalitični luči kot maskirana pohotnost, kot simbolizirana seksualnost. Za Freuda je človek bitje, podvrženo zgolj svojemu spolnemu nagonu, ki mu skuša na vse dopustne in nedopustne, odkrite in prikrite načine dati duška, v svojem vsakdanjem življenju in v svojih sanjah prav tako, kakor v umetnostnem, znanstvenem in socialnem udejstvovanju. Četudi si psihoanaliza laska, da je šele ona odkrila človeško dušo v vseh njenih globinah, in sicer s svojo iracionalno intuitivno metodo, je vendar v svojem bistvu grobo materialistična, priznavajoč samo eno gonilno silo človeškega udejstvovanja: goli živalski nagon.

Pa vse to in še marsikaj, kar je na psihoanalizi odbijajočega, bi ne smelo priti v poštev, če bi se izkazalo, da je njen nauk znanstveno utemeljen. Baš v tem pogledu pa se mora reči, da psihoanaliza sploh ni znanost, ampak, kakor pravi psihiater Bumke:¹ žongliranje s pojmi, kopičenje hipotez v najslabšem pomenu besede brez vseh dokazov, zato pa s tem večjo gesto nezmotljivosti.

Kakor znano, je Freud prišel do svojega psihoanalitičnega postopanja na podlagi empirične izkušnje, da histerični simptomi izginejo, čim se bolnik zave, kaj jih je povzročilo. Iz tega dejstva je Freud sklepal, da je ono, kar povzroča histerične simptome, v podzavesti in da jih povzroča baš zaradi tega, ker je v podzavesti. Naloga psihoanalize je torej prodreti v podzavest in ono, kar povzroča bolezen, dvigniti v zavest.

¹ Oswald Bumke: „Die Psychoanalyse.“ Berlin 1931.

Gotovo se ne dá zanikati, da je človek psihofizično bitje, čigar telesnost in duševnost sta v medsebojni odvisnosti. Nešteto fizioloških dokazov imamo, da vplivajo izpremembe v naši duševnosti, zlasti v našem emocionalnem doživljanju na organe telesa, zlasti vegetativne, in narobe: da vplivajo izpremembe v organih telesa na psihično razpoloženje. Nobenega razloga ni torej, zanikati možnost povzročanja telesnih simptomov po psihičnih doživljanjih. Vprašanje je le, ali so v resnici bolezni povzročujoči psihični momenti podzavestni.

Iz omenjenega empiričnega dejstva in sklicujoč se na svojo metodo, je namreč Freud sklepal, da se naša duševnost ne izčrpava v tem, kar imenujemo zavestno, ampak da eksistira še neka druga podzavestna duševnost psihične strukture: podzavestno mišljenje, čuvstvovanje in stremljenje, česar se le ne zavedamo, ki pa zaradi tega ni nič manj realno in učinkovito — nasprotno: ki je realnejše in učinkovitejše kakor zavestno.

Dokaz eksistence take podzavestne duševnosti je videl Freud v uspešnosti svoje metode. Ta metoda pa temelji že na hipotezi, da taka podzavestna duševnost dejansko eksistira, in pa na hipotezi, da je v duševnosti vse najstrože determinirano, in sicer takó determinirano, kakor si domišlja Freud. Psihoanalitična metoda predpostavlja torej dvoje hipotez, čijih resničnost skuša sama iz sebe dokazati. Neizogibna posledica tega je, da je psihoanaliza vseskozi dogmatična, dogmatična v metodi in njenih izsledkih. Sicer se psihoanalitiki tega očitka z vso silo otepajo, sklicujoč se pri rezultatih na metodo, pri metodi pa na rezultate, ne da bi uvideli, da vise prav zaradi tega toliko časa v zraku, dokler svojih izsledkov ne verificirajo neodvisno od svoje metode in ne utemelje svoje metode neodvisno od ž njo dobljenih izsledkov.

Da se pa sam izognem očitku, da visi moja trditev v zraku, jo hočem eksplicite dokazati. Pri tej priliki bom skušal psihoanalitične nauke še bolj osvetliti in pokazati, da niso samo nedokazani, ampak naravnost absurdni, da psihoanaliza v resnici ni nič drugega nego bolj ali manj duhovito žongliranje s pojmi in da se mora samo svoji neznanstveni spekulativnosti in svoji lascivnosti zahvaliti, da je prodrla v tako široke kroge.

*

Fundament, na katerem sloni vsa psihoanalitična zgradba, je nauk o podzavestni duševnosti. Pod tem, kar imenujemo zavestno duševnost — tako uči Freud — valovi psihičen ocean nam neznanih globin in širin, kamor ne pade nikdar lučca zavesti, kjer se pa neprestano porajajo misli, dozorevajo sklepi in divjajo nagoni. Valovanje tega neizmernega oceana buta ob površino duševnosti, kjer vlada zavest, javljajoč se v notranjih zaznavah ugodja in neugodja, neutemeljene žalosti, obupa in groze, v temnih simpatijah in antipatijah, v tajnih fantazijah, skritih željah, v sanjah, v malih pogreških vsakdanjega življenja, v simboličnih kretnjah in gibih — skratka: v prikriti obliki v vsem početju vsakega individua. Ta podzavestna duševnost je poleg tega vseskozi libidinozna, nagonsko seksualna.

S čim je Freud dokazal resničnost tega svojega nauka?

Da se razumemo! Ne vprašam, s čim je dokazal podzavest. Da nekaj, kar je sedaj v zavesti, postane v prihodnjem trenutku lahko podzavestno in da se iz podzavesti lahko prej ali slej dvigne zopet v zavest — o tem ni dvoma. To izpričuje vsakdanja izkušnja. Pač pa vprašam, kako je dokazal, da človek podzavestno *misli* in *sklepa*, *stremi* in *čuvstvuje*, ne da bi se tega najmanj zavedal? Kako je dokazal, da ima človek dve duši, zavestno in podzavestno, ki obe mislita in čuvstvu-

2 jeta, ki se pa razlikujeta v tem, da podzavestna duševnost o sebi, zavestna pa o podzavestni ničesar ne ve? Odkod ve Freud, da eksistira taka psihična podzavest, če njegov zavestni in podzavestni jaz o njej ničesar ne ve? Če pa Freud misli, da za podzavestno duševnost samo zavestna duševnost ne ve, da pa ve o sebi podzavestna, potem ga vprašam, odkod ve to kot zavestni Freud, ker bi sicer moral sklepati, da imam posla s podzavestnim nasprotnikom. Vem, da bi me Freud — ako bi čital to mojo razpravo — vprašal, odkod vem, da ima moj sosed duševnost, ko se je vendar ne zavedam? Odgovoril bi mu: Da ima moj sosed duševnost, in sicer zavestno, sklepam iz tega, ker se prav tako obnaša in na zunanje dražljaje tako reagira, kakor se obnašam in reagiram jaz, ki se svoje duševnosti zavedam. Ko bi se té ne zavedal, bi iz svoje podzavestne duševnosti ne sklepal ne na zavestno ne na podzavestno duševnost svojega soseda. Iz lastne zavestne duševnosti sklepam na tujo, ki se je ne morem misliti drugačne kakor zavestno. Naj se razume pod duševnostjo karkoli, nekaj zavestnega se mora pod njo razumeti. Misel, o kateri nihče ničesar ne ve, se je nihče ne zaveda, je záme nepojmljiv pojem, kontradikcijo in adjekto, prazen nič, gola beseda. Dejstvo, da se včasih zgodi, da pride človeku že dovršena misel (rešen miselni problem) v um, ni dokaz, da se je izvršila podzavestno, ampak da se je izvršila zavestno v trenutku, ko sem se je zavedel. Misel je brezčasna, ker šele ona ustvarja in rodi čas.

Pa Freud gre še dalje. On ne trdi samo, da človek podzavestno misli in čuvstvuje, sklepa in ukrepa, ampak uči, da je vprav to podzavestno psihično dogajanje pristni, pravi izraz njegove narave, zavestno doživljanje pa le potvorjen, izmaličen, maskiran odmev njegovega pravega podzavestnega bistva. Pod krinko estetičnega čuvstvovanja se skriva — po Freudu —

lahko navadna analno erotična koprofilija, pod krinko sočuvstvovanja sadismus, pod krinko sramežljivosti ekshibicionistične težnje. Vse, kar človek zavestno misli in čuti, za čemer stremi in za kar se bori, je goljufiv videz, hinavski izraz podzavestnih seksualnih stremljenj in teženj. Vse, kar človek počne, je le simbol nečesa drugega, podzavestnega. Če kako stvar v raztresenosti založim, na kako ime pozabim, se v pismu zapišem — ima vse to svoj smisel, o katerem pa zavestni jaz ničesar ne ve in seveda tudi ne podzavestni. Vse naše zavestno življenje je samoprevara, nekaj, kar se takó samó vidi, kar pa je v resnici vse nekaj drugega: popačen, nalepotičen izraz pravega, pristnega podzavestnega življenja, o katerem pa razen Freuda in njegovih privržencev živ človek ničesar ne ve in načelno vedeti ne more.

Podzavest je — pravi Bumke — za Freuda škrat, ki v temí snuje, ki pa ni tako ljubezniv in dobrohoten kakor pravljčni škrat; — podduša, ki se poslužuje duhovnih sredstev nadduše, dobavljajoč zavesti dokončno izdelane fabrikate; — kuhinja v kleti, kjer se pripravljajo najrafiniranejšje jedi in dvigajo po dvigalu navzgor; — pravi istiniti jaz, ki misli in čuti, hoče, poželi in zavrača, sovraži in ljubi, ki je predvsem vedno hotljiv, ki ne goljufa neprestano samó drugih, ampak tudi lastno zavest, poslužujoč se pri tem obširnega pretehtovanja — in vendar ni nič drugega nego možganski proces, podvržen energetičnim principom.

Kar pa imenujemo zavest — ah, to je ubog siromaček, ki misli, da vleče, pa je sam vlečen, popríličen poedin akt, prav za prav nikakršna duša, ampak samo čutni organ, ki more zaznavati duševne lastnosti.

Če pa vprašaš Freuda po dokazih za te strahotne trditve, se sklicuje na svojo metodo, češ, ona vodi do takih spoznanj, ona

pa je nezmotljiva. Pri tem pa prezre, da njegova metoda že predpostavlja tako strukturirano podzavest, da najde psihoanaliza v podzavesti le ono, kar je sama dogmatično projicirala vanjo.

Pa si oglejmo podrobno to slovito metodo, ki vodi do tako čudovitih izsledkov!

Stoječ na stališču, da je v duševnosti vse strogo determinirano, se poslužuje Freud v svojih prizadevanjih, prodreti v podzavestno duševnost, tako zvane „proste asociacije“, ki obstoji, kakor nam že znano, v tem, da poizkusna oseba h kaki predstavi, misli, želji, potrebi, katere izvor je v diskusiji — dopusti domišljiji prosto pot, to se pravi, da pazi, kaj ji tako-le slučajno pade v um in k temu domisleku zopet na isti način prosto asociira. Iz tako dobljenega materiala skuša nato Freud uganiti smisel prvotne predstave, odnosno misli itd., in sicer podzavestni smisel, ki se v zavestnih domislekih na prikrit način, simbolično ali dvoumno manifestira.

Ne dá se tajiti, da je tudi v duševnosti vse do zadnjega strogo determinirano, da torej nikakor ni slučajno, kaj mi pride na misel, da n. pr. ni odvisno od moje proste volje, kaj mi pride v zavest, ako imam nálogo misliti si poljubno besedo, ime, številko ali karkoli. O vsem tem za determinista ni dvoma in tudi indeterminist bo temu le dogmatično ugovarjal. Druga stvar pa je trditev, da so moji domisleki determinirani podzavestno. Ako mi — pozvanemu si misliti poljubno ime — pride ime Anton na misel, je temu vzrok nekaj zavestnega. To zavestno dvigne akustično ali optično predstavo imena Anton iz podzavesti v zavest, ne pa narobe, kakor misli to Freud. Beseda Anton se je dvignila iz podzavesti v zavest, in sicer pod vplivom nečesa zavestnega. To potrjuje vsakdanja izkušnja in vsakdo se o tem lahko sam pri sebi prepriča.

Istina je nadalje, da je to, kar mi pride k imenu Anton v prosti asociaciji v zavest, v asociacijski zvezi z imenom Anton; — nedokazana trditev pa je, da je to, kar mi pride na misel, determiniralo predstavo imena Anton. Prav narobe je res: predstava imena Anton je determinirala poznejši domislek. Da bo stvar jasna, jo hočem pojasniti s konkretnim primerom.

Pozvan si misliti poljubno ime, mi pride na misel ime Anton. Zakaj baš to? Ako se pri takem eksperimentu natančno notranje opazujem, najdem, da je vedno neka bolj ali manj jasna, četudi zelo bežna predstava to povzročila, predstava, ki je takoj zopet izginila v podzavest. Pri nepazljivosti se zaradi tega dobi vtis, da je domislek imena Anton slučajen, t. j. akt proste volje. To naziranje zastopajo indeterministi. Freud kot strog determinist tega ne trdi, pač pa trdi, da je bilo nekaj podzavestnega, kar je predstavo imena Anton determiniralo in da se dá to podzavestno s prosto asociacijo ugotoviti. Je to res?

Ako se domislim imena Anton, se zavedam, da mi je prišlo na misel zato, ker sem imel baš takrat nekaj v zavesti, kar me je spomnilo tega imena. Pravkar sem bil n. pr. čital nekje to ime. Pozvan pa k imenu Anton prosto asociirati, mi pride n. pr. na misel moj prijatelj Anton in nadalje — po vrsti — njegov dom, njegova sestra, prijateljica te sestre, neki skupen izlet, neki dogodek na tem izletu itd. Vse te domisleke je posredno determinirala predstava imena Anton. Freud pa trdi, da so ti domisleki determinirali predstavo imena Anton, in sicer iz podzavesti, in da se za temi domisleki skriva nekaj podzavestnega, neki skrit motiv, neka (po večini sesksualna) želja, ki si je dala duška simbolično v onih indiferentnih domislekih, in da je stvar psihoanalitika, iz teh, v prosti asociaciji dobljenih, podatkov intuitivno uganiti smisel onega prvotnega domisleka in po njem izproženih asociacij.

Jasno je, da ta nauk že predpostavlja existenco smiselne podzavestne duševnosti in njene tendence, vplivati na potek zavestnih asociacij. Freud se torej vrti v krogu. Da se izogne temu očitku, se sklicuje na dejstvo, da se dá iz, v prosti asociaciji dobljenih, domislekov izkonstruirati nekaj konkretnega, n. pr. neka želja, neka potreba, in da je prav v tem dokaz, da je njegova metoda pravilna, ker samo ona vodi do tega rezultata. Iz rezultata sklepa torej Freud na pravilnost metode, iz pravilnosti metode pa na pravilnost rezultata. Po tej teoriji bi smisel stavka, ki se dá sestaviti iz desetih poljubnih besed, ki so nekomu slučajno prišle na misel, povzročil, da so mu prišle na misel. Iz desetih besed se pa dá sestaviti več ko en stavek, od katerih bo imel vsak svoj smisel, in sicer mogoče celo diametralno nasproten smislu vseh drugih.

Dogmatična samovoljnost psihoanalitika je torej trditi, da je hotela poizkusna oseba z onimi desetimi besedami izreči neko misel, in sicer baš ono, ki si jo je prikrojil v smislu svojih dogmatičnih naziranj o podzavestni duševnosti psihoanalitik sam, ne glede na to, da je tudi psihoanalitik pri svojih špekulacijah — v smislu psihoanalitičnega nauka — determiniran po svoji in ne po tuji podzavestni duševnosti, da analizira torej v vsakem primeru vedno le sebe. Iz desetih besed svetega pisma se dá dokazati, da Jehova ni bil Bog Izraelcev, treba je le zadostne drznosti in perverzne volje. Kar kdo išče, to najde, zlasti tam, kjer se lahko vse najde, karkoli se hoče. Najboljši dokaz temu je psihoanaliza in njeno postopanje, o katerem pravi Hoche,¹ da sliči početju očetov, ki žarečega obraza najdejo spričo svojih otrok velikonočno jajce v grmu, kamor so ga bili sami skrili.

¹ Hoche: „Über Psychoanalyse.“ Berlin 1922.

V ilustracijo psihoanalitičnega postopanja pri takih poizkusih naj služi sledeči primer:¹

Nekemu, glede psihoanalize skeptičnemu gospodu pride pri takem poizkusu slučajno številka 986 na misel. Prva asociacija k tej številki je spomin na tiskovno pomoto, ki se je pripetila pred šestimi leti nekemu časopisu, ko je poročal, da je znašala temperatura čez dan 986° Fahrenheita (namesto 98·6°). Ker je dotični gospod sedel pri poizkusu pri zelo vroči peči, je bil mnenja, da je ta okolnost povzročila, da se je spomnil tiste pomote v časopisu. Na vprašanje, zakaj se mu je baš ta, tako brezpomembna malenkost vtisnila tako v spomin, je omenil, da se mu je pomota zdela takrat zelo komična in da je še pozneje, če se je domislil, izbruhnil v smeh. To se je zdelo Freudu sumljivo. Na poziv, naj asociira naprej, je gospod izjavil, da smatra toploto za vir vsega življenja. S tem v zvezi je bila prihodnja asociacija, ki se je tikala tovarniškega dimnika, ki ga je večkrat opazoval zvečer iz svojega stanovanja, kako bruha dim in iskre v zrak, in je pri tem razmišljal, koliko energije se skozi tak dimnik izgubi.

Toplota — ogenj — vir vsega življenja — zapravljanje energije iz dolge votle cevi — iz teh asociacij ni bilo težko uganiti, da so predstave toplote in ognja v asociacijski zvezi in da je močan masturbacijski kompleks determiniral domislek številke 986.

Tako Freud.

Kje je dokaz, da je res temu tako. Odkod naenkrat masturbacijski kompleks? Mar nosi vsakdo, ki misli slučajno na tovarniški dimnik, v svoji podzavesti kompleks onanije? In če ga nosi — in kdo še ni mislil v svojem življenju, vsaj enkrat, na tak dimnik, ki naj bo po Freudu simbol moškega spolovila — ga nosi vendar trajno in ni razumljivo, zakaj se ne javlja pri vsakem domisleku. Zakaj se je javil v našem primeru baš ta kompleks v domisleku številke 986, ali pa narobe: zakaj se je

¹ Sigmund Freud: „Zur Psychopathologie des Alltagslebens.“ 1929. Str. 278.

baš v domisleku številke 986 javil masturbacijski kompleks? Zakaj prav v onem momentu, v oni situaciji? Ali bi se bil javil tudi v domisleku kake druge številke? Ali se javlja celó pri tem skeptičnem gospodu sploh v vsakem domisleku, v vsaki asociaciji, v vsaki njegovi misli in želji, tudi v njegovi skepsi? Če pa ni temu tako, potem naj mi Freud s pomočjo svoje metode pove, kaj je determiniralo masturbacijski kompleks, da se je javil prav takrat!

Dimnik, iz katerega se kadi, je lahko tudi simbol topa. Top pa je v asociacijski zvezi z vojno — vojna pa z vojnimi dokladami, ki so znašale za onega skeptika mogoče 490 kron, kar dá, če pomnožimo to število z dvema in prištejemo 6, ravno 986.

Kakšna metoda je to, ki vodi do takó različnih rezultatov, in kaj so vredni rezultati, dobljeni s tako metodo? Na tak način se dá vse dokazati, celó to, da je Freudova psihoanaliza simbolična onanija.

K pojavom, ki so — po Freudu — podzavestno determinirani, spadajo med drugimi tudi naše male vsakdanje pogrške in pozabljivosti, n. pr. če kako stvar založimo, se zagovorimo, zapišemo, na kaj pozabimo, kaj izgubimo itd. Tudi take pogrške so — tako uči Freud — podzavestno determinirane in izražajo simbolično neko skrito misel, željo, potrebo, nakáno itd. Kako Freud pri analizi takih pojavov postopa, bo razvidno iz sledečih, na slepo iz Freudovega materiala,¹ vzetih primerov:

1.) Nekoč na potovanju po Dalmaciji je Freud vprašal gospoda, s katerim se je bil spotoma seznanil, ali je bil že kdaj v Orvietu v Italiji in ali si je ogledal slovite freske slikarja Tu mu ni prišlo Signorellijevo ime na um. Vrivali sta se mu neprestano imeni Botticelli in Boltraffio, o katerih se je pa zavedal, da nista pravi.

¹ Sigmund Freud: „Zur Psychopathologie des Alltagslebens.“ 1929.

Po psihoanalitičnem razmišljanju je prišel Freud do nastopnih spoznanj: Preden je bil vprašal sopotovalca, ali je videl one freske, sta govorila o Bosni in Hercegovini in Freud je pripovedoval, kako trdno zaupajo Bosanci zdravnikom. Ako zdravnik izjavi, da za bolnika ni več pomoči, odgovore: Gospod! Kaj bi govoril! Vemo, da bi ga bil rešil, če bi bilo mogoče. V tem pogovoru so se nahajale torej besede Bosna, Hercegovina in Herr (gospod). *Her(cegovina)* in *Herr* spominjata na ime Signorelli (signor = gospod = Herr), *Bo(sna)* pa na imeni *Bo(tticelli)* in *Bo(ltraffio)*. Freud je hotel pri tej priliki tudi omeniti, kako Bosanci visoko cenijo spolno ljubezen. „Gospod!“ — pravijo — „če to več ne gre, se ne izplača živeti.“ Vendar tega ni storil, ker se mu je zdelo netaktno, pred tujcem govoriti o takih rečeh. Tudi bi ga bilo to spomnilo teme: „seksualnost in smrt“. Nekaj tednov poprej je bil namreč zvedel, da se je usmrtil v Trafoiju neki njegov pacient, in sicer iz seksualnih motivov. Na to pa takrat gotovo ni mislil. Iz dejstva pa, da se mu je vrivalo ime Boltraffio, ki spominja na ime Trafoi, sklepa Freud, da je mislil na žalostno smrt svojega pacienta podzavestno. Vzrok, da mu ime Signorelli ni hotelo priti v spomin, je bil tisti, ki je preprečil, da Freud ni govoril s sopotnikom o seksualnosti Bosancev. To bi ga bilo spomnilo samomora pacienta. Ta misel je bila odrinjena v podzavest, odkoder pa je vplivala na njegovo zavestno duševnost takó, da se ni mogel spomniti imena slikarja orvietskih fresk. Pozabiti je hotel smrt svojega pacienta, v nadomestek temu pa je pozabil nehote na ime Signorelli.

Asociacijska vez je dana po eni strani po besedah *Bo(sna)* — *Bo(tticelli)* in *Bo(ltraffio)*, po drugi po besedah *Herr* — *Her(cegovina)* — *Signor(elli)*, po tretji pa po besedah *(Bol)traffio* in Trafoi.

2.) Neki zakonski mož ni bil s svojo premrtvo in prehladno ženo zadovoljen, zaradi česar je bil njun zakon brez vsake prisrčnosti. Nekoč mu prinese žena knjigo, o kateri je mislila, da ga bo zanimala. Mož se zahvali za njeno pozornost in odloži knjigo. Ko pa jo hoče čez nekaj dni vzeti v roko, da bi jo čital, je nikjer ne najde. Vse iskanje ostane zaman.

Mesece nato pa oboli njegova mati. Pri tej priliki izkaže njegova žena bolnici toliko ljubezni, da je mož kar očaran. Ko pride nekega večera v tem razpoloženju domov, stopi brez namena k pisalni mizi,

odpre gornji predal in glej — na vrhu leži toliko mesecev nenajdljivo založena knjiga.

Po Freudu je mož založil knjigo podzavestno, iz mržnje do žene, in je iz istega vzroka podzavestno ni hotel najti. Njegova podzavest ni hotela o kakem daru njegove žene ničesar slišati. Ko pa je mržnja izginila, je bila knjiga takoj tu.

3.) Mlad gospod izgubi lep Penkala-svinčnik, ki ga je bil prejel od svojega svaka v dar. Dan poprej mu je bil ta svak pisal pismo, v katerem ga ostro prijema zaradi njegove lahkomišelnosti in mu grozi, naj ne pričakuje, če se ne bo poboljšal, od njega nobene podpore več. Očividno — tako sklepa Freud — je imela izguba svinčnika podzavestni smisel: o tem svaku nočem ničesar več slišati.

4.) Srečno poročena gospa izgubi poročni prstan. Ker je postal zakon pozneje nesrečen in sta se zakonca ločila, sklepa Freud, da je njena podzavest že takrat vedela, kako bo prišlo. Že takrat je gospa nosila v podzavesti odpor proti soprogu, kar je podzavest povedala na ta način, da je pustila gospo izgubiti simbol zakona: poročni prstan.

Primerov, kako razlaga Freud, zakaj se je nekdo zagovoril ali zapisal, ne navajam, ker bi jih moral navesti v nemškem jeziku. Gre pa za isti princip. Vsak lapsus linguae et calami ima skrit smisel, nekaj pove, nekaj izda, kar tiči globoko v podzavestni duševnosti.

Noben razsoden psiholog ne bo trdil, da so taki pojavi absolutno slučajni, brez vsakega vzroka. Da bi pa bili njih vzroki zgolj psihični, in sicer podzavestni in smiselni, da bi se v takih pojavih izražale podzavestne želje in težnje, in sicer po navadi seksualno libidinoznega značaja, tega mimo Freuda ne bo trdil nihče, ki si je tudi pri branju Freudovih del ohranil le trohico kritike.

Tudi ne zanikam, da determinirajo v poedinih primerih psihični momenti take pogrške, saj izpričuje vsakdanja izkušnja, da se n. pr. laže pozabi na neljub obisk kakor pa na ljubezenski sestanek. Tako pozabljenje pa ni determinirano pod-

zavestno po bog zna kakih kastracijskih kompleksih, ampak psihološko, povsem razumljivo, po zavestnih motivih. Res je, da mi včasih ne pride na misel ime osebe, ki je ne maram, ki mi je zoprna. Tega se pa zavedam. Ne spomnim se pa neredko tudi imena osebe, ki mi je sicer ljuba. Vem, da bi mi Freud ugovarjal, češ, ime ljube osebe je moralo biti v tem primeru v asociacijski zvezi z nečim, kar mi je v neljubem spominu, kar sem zaradi tega zavrnil v podzavest, odkoder se javlja na ta način v zavesti. Dobro! Pa Freud mi mora to dokazati, in sicer ne s svojo psihoanalitično metodo, s katero dokažem, kar hočem, ampak tako, da bo vsak dvom izključen.

Freudovi prikazi in dokazi niso nič drugega nego produkt njegove s seksualnostjo do nasičenja prepojene fantazije, ki vidi v vsakem pokončnem predmetu simbol moškega — v vsakem votlem pa simbol ženskega spolovila.

Svojo metodo je Freud preizkusil tudi na tolmačenju onih malenkostnih dejanj, ki jih človek avtomatično, igraje izvaja, ne da bi se jih zavedal, katerim pa, če se jih zavé, ne pripisuje nobenega pomena. Sem spada n. pr. bobnanje s prsti po mizi, vihanje brk, igranje s kakim predmetom, nepotrebno popravljanje na obleki, rožljanje z denarjem v žepu itd., nadalje različne geste in kretnje, pa tudi majhne nerodnosti, kakor n. pr., če se pri delu urežem, pri hoji izpodrsnem, kako stvar strem ali polomim itd. „Skrbno opazovanje nas pouči,“ — piše Freud — „da so tudi taka dejanja, o katerih zavest ničesar ne ve ali vedeti noče, izraz podzavestnih misli in želj.“ Zato jih imenuje simptomatična.

N. pr.: Mladi gospé pride v psihoanalitičnem postopanju na misel, da se je prejšnji dan pri snaženju nohtov ranila kožico ob nohtu.

„Zakaj ji pride baš ta malenkost na misel?“ si misli Freud in začne natančneje poizvedovati. Izkaže se, da se je bila ranila v prstanec, t. j. v prst, na katerem se nosi poročni prstan. Razen tega je bil njen poročni dan.

Ranjena *kožica* — poročni dan — v tem ni težko uganiti smisla. Zakaj si je pa ranila levi prstanec, ko vendar nosijo ženske poročni prstan na desni roki? Njen mož je jurist: Doktor der Rechte — njena prva ljubezen pa je bil zdravnik: Doktor der Linke. Sedaj je stvar jasna. Ranila se je v levi prstanec iz podzavestne želje, da bi bila njena *kožica* ranjena od doktorja levice.

Radoveden sem, kam bi se bila vrezala ta mlada gospa, ako bi bila njena prva ljubezen kak občinski svetnik ali kak cirkuški akrobat. Ako bi bil to jaz, bi se bila brez dvoma vrezala v levi prst: doktor der linke in še kam drugam: doktor der mitte.

Neka v psihoanalitičnem zdravljenju se nahajajoča bolnica prizna, da ima spolni katar. Na Freudovo opozorilo, da so taki katarji navadno posledica masturbacije in da mu je s tem priznanjem hotela reči, da se je v svojih mladih letih vdajala takim praktikam, bolnica odločno taji in trdi, da se na kaj takega ne spominja. Tako tajeje je pa v psihoanalizi najboljši dokaz, da je prav nasprotno resnica. V tem se izraža odpor, ki je identičen z ono silo, ki je svoj čas potisnila neljubo reminiscenco v temo podzavesti. Zato je vedno sumljivo, ako bolnik kako stvar, ki mu jo zdravnik analitik imputira, taji. To se je izkazalo tudi v tem primeru. Ko je prišla bolnica namreč naslednjega dne v ordinacijo, je imela s seboj ročno torbico. Ko je nato legla — bolnik pri psihoanalizi vedno leži in leže odgovarja — in začela z zdravnikom razgovor, je igraje se, ne da bi se tega zavedala, tako tjavendan, odpirala in zapirala torbico in vsakokrat vtaknila konico svojega prsta v torbično špranjo. Ko se je to le še ponavljalo, jo je Freud na to opozoril in ji razložil, kaj njeno podzavestno početje pomeni. Torbica pomeni žensko spolovilo, vtikanje prsta v špranjo je pa pantomimično izraženo priznanje svoječasne masturbacije. Za Freuda ni bilo nobenega dvoma več.

Freud pristavlja k temu poročilu: „Kdor ima oči, da vidi, in ušesa, da sliši, se lahko prepriča, da ne morejo ljudje prikriti nobene skrivnosti. Če usta molče, govore prsti, iz vseh luknjic jim uhaja izdajstvo.“

Bumke pa pravi v svoji kritiki: „Kdor se — še v stanju nedolžnosti — pri obedu ali pri pisalni mizi s kakim predmetom igra, ali popravlja na svoji kravati, ali vtika po nepotrebnem pero v črnilo, temu je treba sedeti samo nasproti psihoanalitiku in servirano mu bo jabolko spoznanja.“

Jaz za svojo osebo bi pa dejal: „Kdor ima možgane, da misli, in um, da premisli, se lahko prepriča, da je psihoanaliza velika budalost.“

Da bo postalo to še bolj jasno, preidem takoj k psihoanalitičnemu razlaganju sanj.

Da vsebina sanj ni brezvzročno slučajna, izpričuje vsakdanja izkušnja. Kdor se pripravlja na izpit, bo noč pred njim skoraj gotovo sanjal o njem, in kdor je po dolgih letih vse popoldne šahiral, sme pričakovati, da bo šahiral tudi v sanjah. Na tem ni nič zagonetnega. Tudi vsak drug sen mora imeti vzroke, ki ga formalno in vsebinsko determinirajo. To sledi že iz pojma vsesplošne vzročnosti. Vse kaj drugega je pa trditev, da ima vsak sen svoj smisel, da pomeni simbolično utešenje neke neizpolnjene želje, neke podzavestne seksualne težnje, kakor uči dogmatično Freud.

Do kakih budalosti vodi ta njegova metoda pod vplivom njegove miselnosti, ki voča v vsakem pojavu prikrito spolno pohotnost, naj nam pokažeta samo dva primera.

Gospa J. sanja, da sedi s svojim možem v gledališču. Ena stran parketa je popolnoma nezasedena. Njen mož ji pripoveduje, da sta hotela Eliza L. in njen ženin tudi v gledališče, da bi pa morala vzeti samo slabše prostore, 3 za 1 Fl 50, kar pa nista hotela. Ona pristavi, da bi to ne bila nobena nesreča.

Pri analizi se J. spomni najprej, da ji je bil mož pravil, da se je Eliza L., ki je skoro iste starosti kakor ona, zaročila. Nadalje se spomni, da je prejšnji teden kupila vstopnice za gledališče v predprodaji za višjo ceno, ker se je bala, da jih sicer ne bo dobila. Ko

pa je prišla v gledališče, je bila ena polovica parketa skoro prazna. Zaradi tega jo je mož podražil.

Kar se tiče 1 Fl 50 se spomni, da je njena svakinja dobila od svojega moža 150 Fl v dar in da, goska neumna, ni imela nič nujnejšega, nego si kupiti za ta denar nakit.

Odkod 3 (za 1 Fl 50)? K temu ji pride na misel, da je Eliza L. samo 3 mesece mlajša od nje, ki je že 8 let poročena.

Na podlagi tega materiala špekulira Freud tako-le:

Gospa J. je bila kupila vstopnice prezgodaj, se je torej pre-naglila. Prav tako se je pre-naglila njena svakinja z nakupom nakita. Ta dvojni „prezgodaj“ v zvezi z dejstvom, da je samo tri mesece mlajša Eliza dobila še sedaj „tako fest“ možá, in pa okolnost, da je gospa J. smatrala nakup nakita s strani njene svakinje za neumnost, omogoča rekonstrukcijo latentne misli sna gospe J., ki je ta-le:

Neumnost je bila, da sem se z možitvijo pre-naglila. Kakor Eliza L., tako bi bila tudi jaz še sedaj dobila „fest“ moža, stokrat boljšega, kakor je ta, ki ga imam. Freud opozarja pri tej priliki na okolnost, da je 150 = stokrat 150.

Sen izraža torej omalovaževanje lastnega moža in obžalovanje, da se je prezgodaj možila.

Svoje poročilo zaključuje Freud z besedami: Gospa J. je priznala razlago svojega sna, se je pa čudila, da tako zelo omalovažuje svojega moža, ker ne ve, zakaj naj bi ga omalovaževala.

Priznam, da se dá s to metodo vsak sen razložiti, in sicer na različne načine. Jaz n. pr. bi sen gospe J. na podlagi istega materiala razložil tako-le:

Eliza L. ni prišla v gledališče, ker ni hotela manj vrednih sedežev, ki so bili edini še na razpolago. Ako vstavimo za gledališče zakon, pomeni to, da Eliza noče manj vrednega moža. Gospa J. ji ga pa privošči, saj pravi v sanjah, „da bi ne bila nobena nesreča“. Ta vele-

važni moment je Freud očitno prezrl. Eliza noče moža, kakršnih se dobi 3 za 1 forint 50 krajcarjev. Ko bi se bila pravočasno omožila, kakor se je g. J., ali simbolično izraženo: ako bi si bila kupila pravočasno, v predprodaji, sedež v gledališču, bi imela takega moža, kakršnega ima gospa J., ki je šla ponj v predprodajo, dasi ji prav za prav ni bilo treba, ker je bilo gledališče že tako pol prazno, to se pravi: môž na izbiro.

Sen gospe J. izraža torej njeno podzavestno škodoželjnost in podzavestni seksualni ponos, da je njen mož 300krat (150 fl = 300 kron) več vreden kakor Elizin ženin.

Kdo mi more dokazati, da je moja psihoanalitična razlaga sna gospe J. napačna? Nihče razen psihoanalitikov, ki bi mi s svojo metodo, s katero se dá pač vse dokazati, dokazali, da je moja razlaga kot izraz podzavestnega strahu pred kastracijo vseskozi subjektivna in zaradi tega napačna.

Posebno nazorno pa je psihoanalitična metoda razvidna iz sledečega primera, ki je tipičen in ki ga zaradi tega prinašam obširneje:

Gre za 18letno dekle. Ime ji je Dora. Dorini starši se ne razumejo. Njen oče ima namreč ljubavno razmerje z ženo svojega prijatelja K. To Doro jezi, zlasti ker ima očeta zelo rada. Nekoč pred leti je bil K. povabil njo in očeta na letovišče k sebi na deželo v L. Tam ji je na nekem dopoldanskem izletu dal razumeti, da mu ugaja in da se je poželi. Ona mu je pa pri priči dala klofuto in se odstranila. Očetu sicer ni povedala ničesar o dogodku, vendar ga je pa pregovorila, da sta čez štiri dni odpotovala.

Pozneje je Dora histerično obolela in prišla k Freudu v zdravljenje. V teku večmesečne psihoanalitične kure je omenila nekega dne neki sen, ki ga je že ponovno sanjala, zadnjič pred nekaj dnevi. Sen se glasi:

V neki hiši gori. Oče stoji pred mojo posteljo in me budi. Jaz se hitro oblečem. Mati hoče še hitro rešiti skrinjico z nakitom (Schmuckkästchen), oče ji pa zakliče: nočem, da zgorimo jaz in moja dva otroka zaradi tvoje skrinjice z nakitom. Nato hitimo po stopnicah navzdol in komaj sem izven hiše, se prebudim.

Analiza sna: Bolnica se spomni, da je imela prvič ta sen, ko je bila pred leti na letovišču v L., takrat, ko se ji je poskušal približati g. K.

«Kaj misli, da je vzrok, da je sanjala ta sen sedaj zopet?»

K temu ji pride na misel, da se je, nedolgo od tega, oče jezil na mater, ker je bila zaklenila zvečer obednico, dasi je vedela, da mora brat skozi to sobo, ako se mu ponoči kaj takega pripeti, da mora ven.

«Kaj ji še pride na misel?»

„Ko sva prišla takrat z očetom v L., je silno grmelo in oba sva se bala, da bo treščilo v hišico familije K.“

Na Freudovo vprašanje se nadalje spomni, da je imela prvič ta sen po oni aferi z g. K.

«Kolikokrat ste imeli ta sen v L.?»

„Trikrat, četrti ali peti dan sva z očetom odpotovala. Spomnim se, da sem istega dne, ko me je K. nadlegoval, legla po kosilu k počitku in zaspala. Nenadoma se zbudim in vidim g. K., ki je stal pred menoj.“

«Torej prav tako kakor oče v sanjah?»

„Dà. Ko sem ga vprašala, kaj išče v sobi, me je zavrnil, češ, v svojo spalnico bom menda že še smel — sicer pa, da je po nekaj prišel. To me je napotilo, da sem prosila gospo K. za ključ od tiste sobe. Ko sem se pa hotela drugi dan zakleniti, ključa ni bilo v ključavnici. Prepričana sem, da ga je bil odstranil g. K.“

«Kaj pomeni v snu: jaz se hitro oblečem?»

„Ko je izginil ključ, sem se bila odločila, da ne ostanem brez očeta v L. Ker sem se pa zjutraj bala, da me bo g. K. pri toaleti presenetil, sem se hitela oblačiti. Oče je namreč stanoval v hotelu, jaz pa pri familiji K. Gospa K. je odhajala zgodaj od doma, ker je imela sestanke z mojim očetom.“

«Vi ste se torej šele tisti dan odločili odpotovati iz L. Zato ste sanjali svoj sen drugo, tretjo in četrto noč po onem dogodku. Vaš sen je torej pomenil Vaš sklep odpotovati. Dejali ste si: dokler sem

v tej hiši, ne morem mirno spati. To je v snu preobrnjeno: ‚komaj sem izven hiše, se prebudim‘.»

«Kaj je z materino skrinjico z nakitom?»

„Mamá zelo ljubi nakit.“

«In Vi?»

„Poprej sem ga zelo ljubila, odkar sem pa bolna, ga ne maram več. Pred štirimi leti je imel oče z materjo prepir zaradi nekega nakita. Mati si je želela biserne uhane v obliki solz, oče ji je pa kupil zlato zapestnico. Mati je bila ogorčena: ‚Nočem zapestnice,‘ je dejala, ‚daj jo kaki drugi.‘“

«Vi ste si pa mislili: jaz bi jo pa vzela.»

„Ne vem, sploh ne vem, kako pride mamá v sen, saj je takrat ni bilo v L.“

«To Vam bom pozneje razložil. Doslej je bil govor samo o nakitu. Kaj je s skrinjico?»

„Nekaj časa poprej mi je bil g. K. poklonil dragoceno skrinjico.“

«Mogoče ne veste, da je skrinjica priljubljen izraz za ženski genitale.»

„Vedela sem, da mi boste to rekli.“

«To se pravi, da ste Vi vedeli. Stvar postaja prozorna. Vi ste si dejali: K. me zasleduje, hoče k meni v sobo, moji skrinjici preti nevarnost in če se kaj pripeti, bo tega kriv oče, ki se ne briga zame. Zato ste vzeli v sen situacijo, ki izraža nekaj nasprotnega: nevarnost, iz katere Vas reši Vaš oče. V teh sferah sanj je namreč vse preobrnjeno. Takoj boste slišali zakaj. Kako pride mamá v sen? Kakor veste, je bila Vaša prejšnja konkurentinja pri očetu.¹ Ko je mamá odklonila zapestnico, bi jo bili Vi radi vzeli. Zamenjajmo sedaj ‚vzeti‘ z ‚dati‘, ‚odkloniti‘ pa z ‚odreči‘, potem pomeni vse skupaj, da ste bili Vi pripravljene dati očetu to, kar mu mamá ni hotela dati, in to, za kar gre, je skrinjica z nakitom. Spomnite se skrinjice, ki Vam jo je bil podaril gospod K. Kakor ste v snu nadomestili očeta s K., tako ga tudi sedaj. K. Vam je bil podaril skrinjico, zato bi mu morali podariti Vi svojo. V tem miselnem redu je treba nadomestiti Vašo mamá z gospo K., ki je bila takrat v L. navzočna. Vi ste torej

¹ Ker je Dora zelo visela na očetu, ji podtika Freud Ojdipov kompleks.

pripravljeni dati gospodu K. tisto, kar mu gospa noče dati. To željo ste z vso silo zavrnili v podzavest. Da se zavarujete pred ljubeznijo do gospoda K., ste pogreli staro ljubezen do očeta. To pa dokazuje, da se ne bojite samó pred gospodom K., ampak še bolj pred sámó seboj, iz strahu, da mu ne bi podlegli. Vi ljubite gospoda K.»

Da bi dognal, v kaki zvezi s snom so one besede Dorinega očeta, da se ne sme zaklepati vrat obednice, ker se bratu ponoči pripeti lahko kaj takega, da bi moral ven, je Freud — kakor pravi — napravil majhen eksperiment, ki se mu je, kakor vselej, seveda tudi pri tej priliki obnesel. Na mizo ordinacijske sobe je postavil velik vžigalnik in pozval Doro, naj se ogleda in pove, ali ne opazi na mizi nič posebnega. Ko ni nič posebnega opazila, jo je vprašal, ali ji je znano, zakaj prepovedujejo otrokom igrati se z ognjem.

Ona nato: „No ja. Zaradi nevarnosti požara. Otroci mojega strica se tako radi igrajo z vžigalicami.“

«Ne samo zaradi tega. Ali ne veste, da tudi zato, da ponoči ne močijo postelje? Kdor sanja o ognju, ga skuša z vodo pogasiti. Nasprotje vode in ognja izkoristijo sanje. Mamá hoče rešiti skrinjico z nakitom pred ognjem, to pa se pravi, da hoče preprečiti, da bi se ne zmočila. Ogenj pa v snu ne nadomešča samo vode, ampak tudi ljubezen, ki tudi v nekem oziru ‚zmoči‘. Mislite na besede svoje matere v tistem prepiru z očetom: ‚Če se mu kaj takega pripeti, da mora ven.‘ Ne pomeni to neko telesno potrebo, v mladosti nevarnost, da se postelja zmoči? In kaj se stori, da se kaj takega prepreči? Zbudi se otroka, kakor je v Vašem snu Vas zbudil Vaš oče. V tem tiči vzrok, da ste zamenjali v snu gospoda K. z očetom. Sklepati moram torej, da ste v mladosti dlje, kakor je običajno, močili posteljo in Vaš brat tudi, saj je oče dejal (v snu): ‚nočem, da zgorita moja dva otroka‘. No, kaj pravite k temu?»

„O sebi ničesar ne vem, brat pa je res do 6. ali 7. leta močil posteljo . . . tudi čez dan mu je včasih ušlo . . . pač, zdaj se spomnim, da se je tudi meni v starosti 7 ali 8 let to nekolikokrat pripetilo, poklicali so zaradi tega celó zdravnika . . .“

V tem stilu gre analiza naprej, dokler ne pride Freud do zaključka, da so se odražali v Dorinem snu:

1.) njen svoječasi sklep, zapustiti hišo gospoda K., v kateri je pretila njeni „skrinjici“ nevarnost „zmočenja“;

2.) v podzavest odrinjena želja, dati vendarle skrinjico gospodu K. kot protidar za njegovo ljubezen;

3.) infantilni spomini na očetovo skrb v dobi, ko je še močila posteljo. Le s pomočjo te misli ji je bilo namreč možno uiti izkušnji, vdati se gospodu K. in storiti sklep, zapustiti njegovo hišo. Dora sklene, ubežati z očetom, v resnici pa ubeži pred K. k očetu, ki je bil v njeni mladosti njen ideal. Gonilna sila sna je torej Ojdipov kompleks, ki ima v snu nalogo, tiščati Dorino ljubezen do gospoda K. v podzavesti.

Če to ni žongliranje, in sicer ne s pojmi, ampak z besedami, potem res ne vem, kaj naj bi bilo.

In ta naravnost absurdna metoda je značilna za psihoanalitične spekulacije na vseh področjih človeškega udejstvovanja; ž njo so dobljeni vsi izsledki, s katerimi blufa Freud — še v vse hujši meri pa njegovi učenci — svet kot z epohalnimi spoznanji, ki se dajo po njihovem mnenju primerjati spoznanju Kopernika in odkritju Kolumba. Na takih abotnih konfabulacijah je zgrajena psihoanalitična teorija o psihonevrozah in psihozah, nauk o človeški seksualnosti, teorija o človeških nagonih, o človeški kulturi in religiji! S takimi argumenti je utemeljen osrednji dogma celokupne psihoanalize: zloglasni Ojdipov — in njegov sin, kastracijski kompleks.

Do kakih gorostasnosti se dokoplje Freud s svojo psihoanalitično miselnostjo, naj priča njegova teorija o načinu, po katerem je pračlovek prišel do oblasti nad ognjem. Sicer podaja Freud ta svoj zamisel z rezervo, češ, da problem še ni dokončno razjasnjen. Toda tudi to spada bistveno k njegovi metodi: kar se mu danes še samo zdi, kar se še samo vidi, kakor da bi . . . , mu je jutri že dogma, ki kliče anathema nad vsakogar, ki bi se drznil dvomiti o njegovi resničnosti.

Tako-le špekulira Freud z vso resnostjo o tem temnem problemu:¹

„Psihoanalitični material — nepopoln še in ne z gotovostjo razložljiv — dopušča vsaj eno — zaenkrat še fantastično — domnevo o izvoru tega veledejanja človeka. Kakor da bi bil pračlovek navajen zadoščati svojemu infantilnemu veselju nad ognjem, če je kje nanj naletel, s tem, da ga je pogasil s curkom urina. O prvotnem faličnem pojmovanju plapolajočega, dvigajočega se plamena ne more — po ohranjenih pravljicah — biti nobenega dvoma. Gašenje ognja z uriniranjem... je bilo kot seksualni akt z moškim, užitek moške potence v homoseksualnem tekmovanju. Kdor se je kot prvi odpovedal tej nasladi in prizanesel ognju, ga je mogel vzeti s seboj in se okoristiti ž njim. S tem, da je udušil ogenj svoje seksualne strasti, je človek ukrotil prasilo ognja. Ta veliki kulturni uspeh je bil torej nagrada za nagonsko odpoved človeka. In dalje: Kakor da bi človek zaradi tega postavil ženo za čuvajko na domačem ognjišču ujetega ognja, ker ji njen anatomski ustroj zabranjuje se vdati izkušnjam po taki spolni nasladi.“

Meni se zdi ta teorija absurdna.

In še: Krščanstvo, ta presilna kulturna potencia, z vsemi njenimi etičnimi vrednotami, njenimi mučeniki, z vsemi pobudami, ki jih je dala umetnostnemu udejstvovanju največjih umetnikov, vse, kar je ob njej in na njej, vse je po Freudu efekt Ojdipovega in kastracijskega kompleksa, incestuoznega poželenja človeštva, ki nima nobenega drugega cilja v tem svetu, kakor izmišljati vedno nove kulture in kulte, da zadosti vsaj simbolično svojemu seksualnemu poželenju po materi in sovraštvu do očeta.

¹ Sigmund Freud: „Das Unbehagen in der Kultur.“ 1930. St. 47.

Nehote se vriva človeku vprašanje, iz kakšnega kompleksa je neki vzknila Freudova psihoanaliza?

In glej! Tudi na to vprašanje je psihoanaliza odgovorila:

Charles Maylan (Freuds tragischer Komplex. München 1909) je kot veren psihoanalitik s psihoanalitično metodo dokazal, da so vodili Freuda pri njegovih psihoanalitičnih spekulacijah sovražstvo do očeta; sovražstvo do papeža, ki ga identificira z očetom, in do krščanstva, čigar poglavar je papež; razžaljeno samoljubje, mržnja do oficijelne znanosti, ki ga ni hotela takoj pripoznati. Vsa ta čuvstva manjvrednosti, sovražstva in maščevalnosti so vodila — po Maylanu — Freudovo pero.

„Sovražstvo je,“ — piše Maylan — „ki žene Freuda v skrajni intelektualizem njegove v bistvu materialistično orientirane brezdušne in brezčuvstvene psihoanalitične znanosti in ga s kremplji drži tam.“¹

Ni li to dokaz, da se dá s psihoanalitično metodo dokazati tudi nevzdržnost psihoanalitične metode same?

*

In vendar bi bilo povsem nekritično odrekati psihoanalizi, kakor jo je formuliral Freud, vsako znanstveno vrednost in njenemu ustvaritelju vsako zaslugo. Tudi nasprotniki Freuda in njegovega življenjskega dela priznavajo njemu izredno duhovitost in nekaterim njegovim idejam trajno znanstveno vrednost, odklanjajoč edinole pretiravanja in zablode, ki jim je psihoanaliza, kakor vsaka druga originalna ideja, v svojem prvem zaletu zapadla. Priznavajoč Freudu resno in iskreno znanstveno stremljenje, odklanjajo le njegovo dogmatično metodo in samovoljnost interpretacije ž njo dobljenih rezultatov. Vsi so edini v tem, da je Freudova velika zasluga, da je zadal

¹ Citiram po Bumkeju: „Die Psychoanalyse.“

smrtni udarec preživeli, oficielni šolski psihologiji, ki ni znala zajeti človeka v njegovih globinah kot živo individualnost, ki ne misli in čuvstvuje po regulah šolske psihologije, ampak se izživlja in udejstvuje v smislu svoje individualnosti pod vplivom razvijajočih se nagnjenj, strasti in nagonov, pod vplivom življenjskih izkušenj kot član societete, pod pritiskom brutalne realnosti, gnan od notranjih sil, ki se jih sam ne zaveda, kot bitje, ki tava skozi življenje od razočaranja do razočaranja, od obolenja do smrti.

Freud je iskal potov, po katerih bi mogel prodreti v one globine človeške duševnosti, do katerih šolska psihologija ni segla, in razložiti njegova dejanja in nehanja deterministično iz teh globin. Da je pri tem zašel in zracionaliziral podzavest, je kriva njegova metoda, do katere pa ni prišel samovoljno, dogmatično, ampak na podlagi izkušenj, ki so bile take narave, da so do neke meje upravičevale njegovo domnevo, da je s prosto asociacijo mogoče doseči končni cilj. K temu ga je zapeljala okolnost, da je dosegel pri svojih bolnikih iste uspehe s prosto asociacijo kakor s hipnozo, in pa naziranje, da se v posthipnotičnih sugestijah javlja podzavestna duševnost. Izrečno se namreč sklicuje na hipnotične eksperimente profesorja Bernheima v Nancyju, ki jim je bil sam priča.

Gre za posthipnotične sugestije. Poizkusni osebi se v hipnozi sugerira, da bo iz hipnoze vzbujena storila to in to, in sicer ob določenem času, da pa se ne bo zavedala, da ji je dal ta nalog hipnotizer, in da se sploh ne bo spominjala, kaj se je v hipnozi godilo. Ko se oseba zbudi, stori ob določenem času naročeno dejanje.

Težko je — pravi Freud — opisati ta fenomen drugače, kakor z besedami, da je bil sklep v duši tiste osebe v latentni obliki ali podzavesten, dokler ni prišel trenotek, ko je postal

zavesten. Pa ni postal v svoji celoti zavesten, ampak samo predstava dejanja, ki se naj izvrši. Vse druge, s to predstavo asociirane, ideje, nálog, vpliv zdravnika, spomin na hipnotično stanje, ostanejo tudi še potem podzavestne . . .

. . . Ker je bil pravi nagib za dejanje nálog zdravnika, je moral ta nálog, dasi je bil podzavesten, biti učinkovit.

Freud se torej sklicuje na dejstva, seveda na taka, ki so preproblematična, da bi se mogla na nje opirati teorija podzavestne duševnosti. Saj v neki drugi zvezi Freud sam opozarja na okolnost, da se hipnotizirana oseba po hipnozi vsega zaveda, kar se je v hipnozi vršilo, samo če hoče.

Ako sklenem zjutraj, iti zvečer v gledališče, ni treba, da bi mi bil ta sklep ves dan v zavesti, in vendar iz dejstva, da grem kljub temu zvečer v gledališče, ne sledi, da je bil moj sklep, kot *psihičen akt*, v podzavesti in da je kot tak determiniral moje dejanje. Jaz se enostavno storjenega sklepa zvečer zopet zavem. Prav tako se spomni hipnotizirana oseba pozneje sklepa, storjenega v hipnozi, pod vplivom sugestije se le ne spomni ostalih detajlov.

Pa naj bo temu, kakor že hoče, tukaj sem hotel samo pokazati, kako je prišel Freud do svoje metode in da se je pri tem skliceval na dozdevna dejstva. Kam ga je zavedla metoda, je razvidno iz predstoječih izvajanj. Ta ugotovitev se mi zdi važna.

Kdor čita namreč pozorno Freudove spise, se ne more odtegniti vtisu, da baš ono, kar je v njegovih naziranjih trajne vrednosti, ni rezultat psihoanalitične metode, ampak njegovega neposrednega opazovanja življenja in njegove intuicije. Brez dvoma je Freud izredno globok poznavatelj človeških nagnjenj in slabosti, njegovih najskrivnejših želj in potreb, psiholog, ki ni črpal svojih spoznanj iz sterilnih psiholoških razprav,

ampak iz resničnega življenja, iz bistrega opazovanja in iz svoje nenavadne sposobnosti, uživati se v tujo duševnost. Zato so njegova dela pisana iskreno in duhovito in zato vplivajo tako sugestivno prepričevalno — celó v svojih pretiravanjih — na nesamostojne, kritično šibke duhove.

Nesporna je njegova zasluga, da je prelomil s psihološkim slepomišenjem in izpregovoril odkrito besedo o seksualnosti človeka, kot glavni gonilni sili ne le udejstvovanja vsakega poedinca, ampak vsega človeštva v njegovem kulturnem stremljenju, zlasti pa, da je opozoril na pedagoško izredno važno dejstvo infantilne seksualnosti in njenega dozorevanja v predpubertetni in pubertetni dobi. Mimo njegovih ugotovitev ne bo mogel noben pedagog in najsi tudi odklanja njegov nauk o Ojdipovem in kastracijskem kompleksu kot izrodek njegove prebujne domišljije. Kdor je odkritosrčen sam proti sebi, bo našel v Freudovih spisih marsikaj, kar mu bo prikazalo ono, česar se spominja iz svoje zgodnje mladosti, v povsem novi luči pravega spoznanja. In kdo ne hrani v sebi takih davnih spominov na prvo svetlikanje spolnega čuvstvovanja?

Isto je reči o nauku o idealizaciji in sublimaciji libidinozne energije, o destruktivnem nagonu in še o marsičem drugem. Ni Freudovega spisa, v katerem bi ne bilo bistrournih opazovanj in duhovitih interpretacij. Brez dvoma je nadalje Freud najboljši poznavatelj histerije in drugih psihonevroz in marsikatera njegovih idej o vzrokih in simptomih teh obolenj pomenja napredek v nevrologiji in obeta nova spoznanja, ki bi brez Freuda ne bila mogoča. Do vseh teh spoznanj, ki jamčijo za nesmrtnost Freudovega imena, pa, kakor rečeno, Freud ni prišel s svojo psihoanalitično metodo, ampak s svojo izredno intuicijo in s svojim izrednim psihološkim talentom, oprt na pogum, stati na lastnih nogah. Da je šel preko cilja in zašel v

intelektualne megle in močvirja, je kriva baš njegova metoda in pa v nemali meri njegova prirojena miselnost, prepojena z erotičnim čuvstvovanjem.

Psihoanalitična metoda je že po svojem bistvu take narave, da dopušča tvoriteljni domišljiji največji razmah. Ni metoda, ki brzda fantazijo — kar bi morala biti njena naloga — ampak fantazija se poslužuje metode, ki dopušča, da se najde ž njo vse, kar se hoče. Dokaz temu je Adlerjeva „individualna psihologija“ — nezakonski otrok psihoanalize.

Alfred Adler pobija Freudov panseksualizem kot nedokazan dogma, stavljač mu nasproti dogma, da je gonilna sila vsega dejanja in nehanja človeka, smisel njegovih sanj in vzrok njegovih psihonevrotičnih obolenj, občutje lastne manjvrednosti in nagona težnja, se kljub temu, na ta ali oni način, in četudi v obliki bolezni, uveljaviti v societeti in ji vsiliti svojo nadvlado.

Ni Freud prvi, ki so ga zavedle spekulacije v nesmisel, ista usoda je zadela tudi spekulativne mislece, kakor so bili Fichte, Schelling in Hegel.

SEZNAMEK NEKATERIH TUJK

- absurden — nesmiseln
adekvaten — primeren
afekt — čuvstvena razgibanost
afektiven — čuvstven
agresija — nasilje, nasilnost
altruizem — nesebičnost, človekoljubje
ambivalenten — dvovreden, čuvstveno dvostransko usmerjen
amnezija — pozába, nezmožnost spomniti se česa
anatema — prokletstvo
antropologija — nauk o človeku in človeških rasah
argument — dokaz
arhaičen — prvoten, starodaven
asociacija — vezanje (predstav in misli), potek misli
asociativen — miseln
banalen — vsakdanji, brezpomemben
biseksualen — dvospolen, dvospolno usmerjen
cenzura — nadzor, ocena, presoja
defekacija — iztrebljanje črevesa
depresija — potrtost
destrukcija — uničenje, rušenje
determiniran — določen, povzročen, nesvoboden
determinirati — določiti, dokončno usmeriti
dinamičen — gonilen
dinamika — gonilnost, nauk o silah
diskreten — obziren, molčeč
dogma — verska resnica
dogmatičen — ne trpeč ugovora
egoizem — sebičnost, samoljubje
ekshibicionizem — spolno nagnjenje razgaljati spolovilo pred osebami drugega spola

- ekskrement — izloček (blato)
 eliminirati — izločiti, odstraniti
 embrio — zarodek, zaplodek
 emocija — ginjenost
 emocionalen — čuvstven
 epizoda — bežen, nevažen dogodek
 erogen — kar vzbuja spolno ugodje
 Eros — bog ljubezni
 erotičen — čutno ljubezenski
 estetičen — lepoten, kar vzbuja občutje lepote
 etičen — nraven
 etos — moralično prepričanje, nraavnost
 faza — doba
 fenomen — pojav
 fetišizem — spolno naslajanje na poedinih delih telesa, obleke, perila itd. osebe drugega spola
 filogeneza — razvoj vrste, v nasprotju z razvojem poedinca (ontogeneza)
 fragment — drobec, odlomek, preostanek
 genitale — spolovilo
 halucinacija — čutna prevara, privid
 heteroseksualnost — (normalno) spolno nagnjenje med osebami različnega spola
 hipertrofirati — razrasti, razpasti se
 hipnoiden — hipnotičnemu stanju podoben
 hipnoza — umetno spanje, umetno uspavanje
 hipohondrija — bolešno umišljanje človeka, da je bolan
 identifikacija — istovetenje
 incest — krvosramje, spolni akt z osebo ožjega krvnega sorodstva
 incestuozen — krvosramen
 integralen — bistven, sostaven
 integriteta — popolnost, neokrnjenost, nedotaknjenost
 interpretacija — razlaga, tolmačenje
 introjekcija — približno isto ko introverzija
 introverzija — zavrnitev na znotraj
 intuicija — navdahnjenje, hipno spoznanje brez razmišljanja
 intuitiven — iz navdahnjenja ven

- inverzija — preokrenjenost, izprevrnjenost
 izdiferencirati — izoblikovati v določeno smer
 kadaver — mrtvo truplo, mrlič
 kanibalizem — ljudožrstvo, divjaštvo
 kastracija — skopitev
 kompleks — skupek, psihičen kompleks — doživljaj in vse, kar je
 ž njim v zvezi
 kompromitirati — razgaliti, osramotiti
 konfabulacija — izmišljotina, bajka
 konflikt — spor, nasprotje
 konkordanten — skladen, soglasen, složen
 konstelacija — medsebojni položaj, trenutno stanje
 konverzacija — razgovor
 koprofilija — spolno naslajanje na gnusnih stvareh
 korektiv — ono, s čimer se kaj popravi
 kozmičen — iz vesoljstva izhajajoč, vesoljstven
 kult — bogočastje
 lasciven — opolzel (v spolnem smislu)
 latenca — tišina, mirovanje (mrtva doba)
 latenten — pritajen, skrit
 likvidirati — obračunati, s sveta spraviti, izravnati
 manipulacija — rokovanje, opravilo z rokami, ravnanje
 masohizem — spolno naslajanje na doživljanju lastnega ponižanja,
 nasprotje od sadizma
 masturbacija — samoskrumba (onanija)
 modifikacija — nebistvena izprememba
 monogamija — enoženstvo
 motiliteta — gibnost, zmožnost gibanja
 motoričen — giben, kar se izraža v gibih in kretnjah
 narcizem — zaljubljenost samega vase
 nevrologija — nauk o živčevju in živčnih boleznih
 nevroza — živčna bolezen brez vidnih izprememb v živčevju
 okupirati — zasesti, zavzeti, polastiti se
 orgazem — višek spolnega ugodja
 originalen — izviren
 paradoksen — čuden, nenavaden, nepričakovan
 paranoia — neke vrste duševna bolezen

patogen — kar povzroča bolezen
 pedagogija — vzgojeslovje, nauk o vzgoji
 pederastija — spolni akt med moškimi
 perioda — doba, razdobje
 persistirati — vztrajati, vzdržati se
 perverzen — nenaraven, protinaraven
 poligamija — mnogoženstvo
 predestiniran — že vnaprej za kaj določen
 primaren — prvoten
 primat — prvenstvo, nadvlada
 primitiven — preprost, enostaven
 problematičen — dvomen, sporen
 progresivno — postopno naprej
 propagacija — širjenje
 psiha — duša
 psihiatrija — nauk o duševnih boleznih
 psihičen — duševen
 psihonevroza — iz duševnih vzrokov nastala živčna bolezen (nevroza)
 psihoterapija — zdravljenje z vplivanjem na duševnost
 psihoza — duševna bolezen
 puberteta — doba spolne zoritve (od 14. do 18. leta)
 racionalizirati — poumstviti
 realizirati — udejestviti, uresničiti
 regulativ — navodilo, ravnalo, ono, kar usmerja
 residuum — ostanek, preostanek
 / resignirati — odpovedati, odreči se
 rudimentaren — okrnjen, nerazvit, v razvoju zaostal
 sadizem — spolno ugodje ob trpinčenju drugih
 seksualen — spolen
 seksuologija — nauk o spolnosti
 / sentenca — izrek, rečenica
 senzacija — nenavaden občutek
 senzitiven — občutljiv, finočuten
 servilen — hlapčevski
 · shizofrenija — neke vrste duševna bolezen
 simbol — prispodoba, znamenje, znak
 simptom — znak (kake bolezni)

- societeta — družba
somnambulizem — globoko hipnotično stanje (mesečnost)
sterilen — neploden
struktura — notranji ustroj
sublimirati — omiliti, ublažiti, v kaj plemenitejšega izpremeniti
sugestija — vcepitev prepričanja
takt — obzirnost, uvidljivost
tendenca — težnja, namera
teorem — nauk, znanstvena trditev
terapevtičen — zdravilen, zdravstven
terapija — zdravljenje, nauk o zdravljenju
terminus — znanstven izraz za kaj
teza — stavek, nauk, trditev
tipičen — značilen
toleranca — strpnost, prizanesljivost
tonus — notranji napon
trauma — udar, sunek, pretres
turgor — življenjska sočnost kakega organa
✓ uzura — obraba, obrus
✓ uzurirati — načeti, obrabiti, obrusiti
verificirati — overoviti, prepričati se s preizkušnjo

37

COBISS 2042200

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000428594

